



IFAU – INSTITUTET FÖR  
ARBETSMARKNADSPOLITISK  
UTVÄRDERING

# **Vem ska hjälpa vem? En kritisk analys av arbets- marknadspolitiska insatser riktade till kvinnor med invandrarbakgrund**

Heléne Thomsson  
Linda Hoflund

FORSKNINGSRAPPORT 2000:9

# Vem ska hjälpa vem? En kritisk analys av arbetsmarknadspolitiska insatser riktade till kvinnor med invandrarbakgrund

av

Heléne Thomsson och Linda Hoflund<sup>1</sup>

2000-10-05

## Sammanfattning

Denna studie bygger på intervjuer med 151 kvinnor som alla har invandrarbakgrund och har deltagit i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Utifrån dessa intervjuer har en kritisk bild av hur deltagande i arbetsmarknadspolitiska åtgärder upplevs och förslag på förändringar vuxit fram. För att vidga förståelsen av de åtgärder som dessa kvinnor berättar om har ytterligare 42 kvinnor och män med ansvar för olika slags åtgärder samt 23 kvinnor som arbetar som projektledare intervjuats om sina tankar kring de åtgärder de arbetar med. Intervjuerna har analyserats med en kritisk ansats och resultaten har ställts mot könsteoretisk kunskap om maktstrukturer och sociala arrangemang, men också mot den arbetspsykologiska kunskap som säger att arbetslivet i Sverige är på väg mot en ny flexibel och mångkulturell era.

Resultaten visar att de åtgärdsdeltagande kvinnor som intervjuats har en kompakt kritik mot de åtgärder som de deltagit i, mot arbetsförmedlingen och mot de praktikplatser som de arbetat vid. De berättar om hur svårt det är att ställa krav och att få gehör för sina idéer då de befinner sig i en lågstatusposition, i en sönderhackad tillvaro och ständigt är mottagare av andras hjälp. De åtgärder som de intervjuade deltagarna berättar om och som övriga intervjuade personer beskriver, präglas enligt de analyser som presenteras i denna rapport av en traditionell syn på vad arbete är och kan vara och mycket lite av arbetslivets önskan om mångkulturalitet och flexibilitet. De tycks också präglade av fördomsfulla och stereotypa antaganden om hurdana kvinnor med invandrarbakgrund är, hur de lever sina liv och vad de är lämpade för. Resultaten visar på en tydlig önskan från olika samhällsaktörers sida om att de invandrade kvinnorna antingen ska 'smälta in' och bete sig annorlunda än de gör idag, eller behålla sin 'olikhet' och bidra med något som samhället har behov eller glädje av (t ex laga exotisk mat). Resultaten visar att synen på kvinnor med invandrarbakgrund som skapare av något nytt och eftertraktansvärt är sällsynt. Lika sällsynt är det att den livssituation och de sociala strukturer som dessa kvinnor lever inom problematiseras och inkluderas i åtgärdsdiskussionerna.

---

<sup>1</sup> Heléne Thomsson och Linda Hoflund, Psykologiska institutionen, Stockholms universitet, 106 91 Stockholm, tel: 08-16 38 06, e-post: htn@psychology.su.se. Författarna vill rikta ett varmt tack till samtliga personer som deltagit som informanter i denna studie. Vi vill också tacka Annie Mohl och Anne Tengbjer för värdefull medverkan i intervju- och analysarbetet, Siv Lindroth och Reza Sharifzadeh för deltagande i de ständiga diskussionerna i forskargruppen samt Martha Blomqvist för värdefulla kommentarer på vårt manus.

<b>1 INLEDNING .....</b>	<b>3</b>
1.1 DEN KONSTRUERADE ”INVANDRARKVINNAN” .....	4
1.2 ARBETSLIVET OCH DE ARBETSMARKNADSPOLITISKA SKAPELSE	7
<b>2 SYFTE .....</b>	<b>12</b>
<b>3 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT .....</b>	<b>13</b>
3.1 INTERVJUERNA .....	16
3.2 ANALYS .....	18
3.3 STUDIENS KUNSKAPSANSPRÅK .....	24
3.4 RESULTATREDOVISNINGENS FORM .....	26
<b>4 ARBETSMARKNADSPOLITISKA ÅTGÄRDER .....</b>	<b>26</b>
4.1 ARBETSMARKNADSPOLITISKA PROGRAM .....	27
4.2 ARBETSMARKNADSPOLITISKA PROJEKT .....	28
4.3 ARBETSMARKNADEN FÖR MÄNNISKOR SOM INVANDRAT TILL SVERIGE .....	29
4.4 AKTIVARE ANVÄNDNING AV ARBETSLÖSHETSERSÄTTNING .....	31
4.5 EN TILLBAKABLICK .....	32
4.6 DEN NUVARANDE INTEGRATIONSPOLITIKEN .....	34
<b>5 RESULTAT FRÅN INTERVJUERNA .....</b>	<b>36</b>
5.1 INTERVJUER MED AKTÖRER SOM ARBETAR MED UTFORMNING AV ÅTGÄRDER .....	38
5.1.1 Mottagare av svensk hjälp .....	39
5.1.2 Förträfflighetsdiskursen .....	42
5.1.3 Demokratidiskursen .....	45
5.1.4 Rasism och sexism .....	48
5.1.5 Att inte problematisera .....	53
5.1.6 Vården .....	57
5.1.7 Motivation .....	61
5.1.8 Sammanfattning av intervjuer med aktörer som arbetar med utformning av åtgärder .....	68
5.2 INTERVJUER MED KVINNOR SOM DELTAR I ÅTGÄRDER .....	69
5.2.1 Språk och känslor av underlägsenhet .....	70
5.2.2 Om att vara deltagare och om att vara delaktig .....	76
5.2.3 Att hitta in .....	82
5.2.4 Långa dagar, arbets- och familjeliv .....	86
5.2.5 Arbetslivet och nycklarna .....	92
5.2.6 Vårdprojekt eller teknik och data? .....	96
5.2.7 Övriga problem som deltagarna ser det .....	101
5.2.8 Sammanfattning av intervjuerna med deltagare i åtgärder .....	104
<b>6 DISKUSSION .....</b>	<b>105</b>
<b>REFERENSER .....</b>	<b>118</b>

# 1 Inledning

Är arbetsmarknadspolitiska åtgärder till någon hjälp för kvinnor med invandrabakgrund, som av olika anledningar har svårt att finna en plats på arbetsmarknaden i Sverige? Är det sant, att många ur denna kategori, vandrar runt i olika åtgärder i evinnerliga tider, utan att någonsin få ett varaktigt arbete inom ett område som de trivs med? Vad beror detta på i så fall? Är det en fråga om rasism? Vad säger dessa kvinnor själva? Är det någon som har frågat dem om hur de tolkar och upplever sin situation och om hur de skulle vilja ha det?

I en tidigare studie (se Thomsson, 1998) där kvinnor med invandrabakgrund fick berätta om sitt liv, framträdde deltagandet i arbetsmarknadspolitiska åtgärder som något mycket vardagligt återkommande. De kvinnor som intervjuades konstaterade att de deltog i en 'rundgång', där tillfälliga arbeten varvades med kurser och tider av arbetslöshet, som om detta utgjorde en del av livets nödvändiga omständigheter. Även om ingen trivdes med situationen, var det många som konstaterade att det var så det var – och att "allt är bättre än att bara gå hemma" (citrat ur intervju).

Utifrån dessa resultat föddes en tanke om att de som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder torde efterfråga dessa kvinnors samlade erfarenheter, deras kunskaper och egna förslag på förändringar. Det borde finnas en praktisk nytta i att be kvinnorna berätta om sina erfarenheter mer i detalj och framförallt i att be dem själva komma med förslag på hur det skulle kunna vara. Bredvid denna praktiska nytta, ser vi som könsteoretiska forskare ett vetenskapligt behov av kritiskt analyserad och teorianslutna kunskap om invandrade kvinnors livssituation då den inkluderar samhällsiniterade åtgärder. Trots att dessa åtgärder tycks så vanligt förekommande och innebär en så påtaglig praktik, finns det ytterst lite kritiska vetenskapliga analyser av situationen. Lite filosofiskt uttryckt kan man säga att den studie vi nu genomför intar en vetenskapsteoretisk position som är mycket lik den Rudolf Steiner anför i sin vetenskapsteoretiska skrift som han författade redan på 1880-talet. Där står att läsa att vetenskapens uppgift inte är att kasta fram frågor utan anledning, eller att besvara frågor som ingen egentligen bryr

sig om eller önskar svar på. Han menar istället att vetenskapens uppgift är att studera sådant som det behövs kunskap om, samtidigt som det är dess uppgift att uppfylla vetenskapliga behov av kunskapsutveckling och teoriutveckling. Han skriver att annars så ”...får vi en vetenskap som ingen frågar efter, och ett vetenskapligt behov som ingen tillfredsställer” (Steiner, 1986, s 19).

Med en kritisk och reflekterande ansats och genom användandet av tolkande och diskursiva kvalitativa analyser, avser denna studie lyfta fram i) en psykologisk förståelse av åtgärdsdeltagande kvinnors personliga upplevelser av olika typer av åtgärder, inklusive de egna önskemålen och förslagen på hur det skulle kunna fungera bättre, ii) en psykologisk förståelse av de antaganden som finns hos de aktörer som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller som konkret utformar dem på lokal nivå.

Studien har en psykologisk könsteoretisk ansats och handlar i sin vidaste bemärkelse om livet som kvinna i Sverige idag. Inom den könsteoretiska forskningen poängteras dock allt oftare att kön som kategoriserande variabel har spelat ut sin roll (se t ex Unger, 1995). Man menar att det inte är intressant att uttala sig om kvinnor utan att specificera vilka kvinnor som åsyftas. Gruppen kvinnor är heterogen på ett flertal olika sätt och kan i sig delas upp i ett oändligt antal olika underkategorier som innesluter och utesluter olika individer. En sådan underkategori till gruppen kvinnor är den som ofta går under benämningen ’kvinnor med invandrarbakgrund’. Denna kategori kvinnor innesluter också en stor grupp individer med mycket olika livsförhållanden och erfarenheter. Många kvinnor ur denna grupp är dock (eller har varit) berörda av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Avsikten med denna studie är att fokusera på de erfarenheter av åtgärder som finns hos kvinnor som enligt sig själva och oss intervjuare i möten med majoritets-svenskar ses som ’kvinnor med invandrarbakgrund’.

### **1.1 Den konstruerade ”invandrarkvinnan”**

Den teoretiska utgångspunkten för studien finns väl beskriven av könsteoretiska forskare och feministiska teoretiker som bland andra Bohan (1993), Hare-Mustin & Marecek (1990), Weedon (1997) och Crawford & Unger (2000). Dessa forskare och teoretiker

betonar ett konstruktivistiskt synsätt (för en introduktion till socialkonstruktivismen se Burr, 1995) som innebär att alla människor ses som aktivt skapade och medskapare av ett samhällssystem som bygger på sociala positioner och relationer där könstillhörighet alltid är viktig. Den är till och med så pass viktig att de ständiga signalerna om hur kvinnor respektive män bör bete sig byggs in i alla institutioner och organisationer och därmed får effekter på både val av yrke och livsstil (se Thomsson, 1996). Även om det är så som Crawford & Unger säger, att sexistiska uttalanden om vad flickor respektive pojkar, kvinnor respektive män, kan och får göra sällan hörs idag, så är dessa normer i högsta grad levande. De tar som exempel upp de ständiga kommentarerna om utseendet, som inte minst utmärker mediala reportage om kvinnor. Kvinnor och män lever i ett socialt samspel som utmärks av att kvinnor är objekt och män subjekt, skriver de vidare. Med detta menar de att kvinnor och män kommit att ingå i en hierarki vad gäller såväl ekonomi som möjligheter och personlig status. Generellt sett har kvinnors positioner och funktioner kommit att värderas som relativt mindre värda än mäns dito.

För kvinnor med invandrabakgrund påverkas livet förutom av denna kvinnliga underordning, även av den, relativt majoritetsbefolkningen, underordnade position som själva invandrarskapet medför. Fine m fl (1997) diskuterar invandrarskapets underordning i termer av brist på 'vithet'. Problemet för etniska minoriteter i ett land liknande Sverige är enligt dem inte att vissa individer är mörka i hyn, har mörkt hår, talar med brytning eller att de har andra traditioner. Problemet är att de inte är så som majoritetsbefolkningen är. I Fine och hennes kollegers terminologi; de är inte (de) 'vita'. I graden av vithet finns en makt- och privilegieringsstruktur, som leder till en relativ hierarki mellan majoritetsbefolkning och invandrargrupper. Vithet kan gärna översättas med andra statistiskt definierade etniskt förknippade termer. Åhlund (1997) tar upp det idag allt tydligare temat med en rasism som sker utifrån andra premisser än just 'ras'. Det handlar om inneslutning och uteslutning i ett samhälle som definieras som mångkulturellt men som i verkligheten skapas utifrån strikta antaganden om homogenitet och likhet. Detta knyter nära an till den diskussion om 'graden av svenskhet' som förs i Thomsson & Mohl (1998), där inneslutning och uteslutning för den som har invandrabakgrund

knyts till graden av likhet med den generella bilden av 'en svensk'. Vithet har via sina rötter i kolonialism och nationalism, sociala klassystem och andra sociala arrangemang blivit till en maktfaktor som medför en differentiering vad gäller makt- och påverkansmöjligheter. Att vitheten dessutom samverkar på ett mycket komplicerat vis med kön, sexuell orientering etc (se Anthias & Yuval-Davis, 1996; hooks, 1991) gör inte situationen för personer och grupper som klassas som icke-vita, icke-svenskar eller på annat sätt som 'avvikande' lättare. Powell (1997) beskriver i sitt kapitel i Fine och hennes kollegers bok, bemötandet av vita studenter som något som sker i termer av deras potential, medan bemötandet av dem som inte är vita sker i termer av deras brister. På liknande sätt kan man förstå den stereotypbeskrivning av femininitet kontra maskulinitet som exempelvis Hare-Mustin & Marecek (1990) tar upp, där femininitet förknippas med svaga karaktärsdrag (som t ex passivitet, närhet, prydighet och dygd), samtidigt som maskulinitet förknippas med starka karaktärsdrag och sociala begrepp (t ex aktivitet, kamp, öppen sexualitet, dominans och individualism). Denna åtskillnad menar Hare-Mustin & Marecek skapar en effektfull åtskillnad mellan kvinnlighet och hjältemod, just pga kvinnors antagna brister och mäns antagna potential. Att vara både icke-vit (det vill säga avvikande från majoritetssvensken) och icke-man skapar sina egna förutsättningar. Att dessutom ha relativt låg ekonomisk inkomst, kommunikationssvårigheter och att leva i bostadsområden vars status präglas av relativt låg socio-ekonomisk status är ytterligare interagerande faktorer som ingår i verkligheten för många – dock inte alla – som invandrat till Sverige. Det är lätt att här falla i kategoriseringsfällan och dra alla som är olika oss själva över en kam. Argument för diskriminering och segregering bygger som Fine & Addelston (1996) poängterar ofta på ett alltför förhastat antagande om givna skillnader. Att många av de iakttagbara skillnaderna är effekter av vilka som utsluts och vilka som ges tillgång till olika maktinstanser glöms lätt bort. Skillnaderna mellan vit och svart, mellan man och kvinna, är sällan så stora som första ögonblickstanken vill göra gällande.

I vårt dagliga liv ställs vi ständigt inför situationer där vi inte ger oss tid att rannsaka de sanningar som vi bygger våra antaganden och våra handlingar på. Vi lutar oss mot

invanda tankemönster och kategoriserar lätt våra medmänniskor. Man talar i detta sammanhang om stereotypisering. Stereotypisering kan betraktas som ett ibland kanske nödvändigt sätt att hantera ett stort informationsflöde, men det kan också betraktas som ett sätt att hantera en komplex situation som man inte har förmåga eller önskan om att reda ut. Stereotypisering, eller förenklad kategorisering, blir den lätta vägen alltför många gånger. Detta är ett problem både i vårt vardagsliv och i vetenskapliga studier som alltför ofta grundar sig på stereotyper och antaganden (se den diskussion om stereotypisering som förs av McHugh m fl, 1986; samt av Shields & Crowley, 1996). Individuella skillnader och strävanden försvinner när människor ses som representanter för en kategori (t ex kategorin 'invandrade kvinnor') istället för som individer och det är lätt att hamna i tanken på jämförelser mellan grupper snarare än i studier av en enskild grups faktiska omständigheter. Denna selektiva perception leder lätt till en förenklad kategorisering, där varje kvinna med mörkt hår och brutet uttal ses som representant för kategorin 'invandrade kvinnor', det vill säga en kategori som redan existerar i vårt medvetande med vissa givna förutsättningar och med visst givet innehåll. På samma sätt tycks den selektiva perceptionen av kvinnor och det 'kvinnliga' innebära att varje kvinna ses som en person som kan och som önskar arbeta med omvård, som är 'familjeorienterad' och som klippt och skuren för traditionellt kvinnliga uppgifter – även då de egentligen önskar något helt annat. Detta är viktigt att förstå i studier av arbetsmarknadsåtgärder riktade till kvinnor med invandrarbakgrund.

## **1.2 Arbetslivet och de arbetsmarknadspolitiska skapelserna**

De som initierar arbetsmarknadspolitiska program gör givetvis inte detta i ett tomrum. Initieringen sker i en situation som präglas av en politisk vilja och normpolitik, vars syfte inte alltid är helt tydligt. Connell (1993) talar om en politik som skapar femininiteter och maskuliniteter i ett samhällssystem som bygger på tanken om att det finns två slags människor som kan och vill delvis olika saker. Han menar att detta inte alltid är så välunderbyggt som det kan verka, men att det alltid fyller något intresse i samhället. Utifrån ett sådant uttalande blir det viktigt att fråga sig vem som har tolkningsföreträde



vad gäller vilka arbetsmarknadspolitiska insatser som behövs i dagens samhälle. Eftersom konstruktivismen utesluter avtäckandet av sanning i termer av objektivitet, är det viktigt att diskutera hur politiska styr- och hjälpmedel konstrueras och förstås. De arbetsmarknadspolitiska åtgärder som idag existerar bygger på någons antaganden om världens beskaffenhet och funktion. På samma gång bygger världens beskaffenhet och funktion på antaganden om hur världen *kan vara* beskaffad och hur den *kan* fungera. Dessa gemensamma överenskommelser som bl a Weedon (1997) benämner diskurser, bärs fram med hjälp av språket. Detta betyder att så länge vi antar att en viss grupp med människor är i behov av vissa satsningar, så kommer detta att avspegla sig i hur vi talar om denna grupp, vilket i sig leder andra till att förstå att de satsningar som görs nog är nödvändiga. Just denna tanke om de sociala arrangemangens nödvändighet gör det svårt att ifrågasätta det som sker. Många gånger kan det upplevas förbjudet att överhuvudtaget ifrågasätta diskurser, hävdar Walkerdine (1996) i sin diskussion om hur arbetarkvinnor konstrueras i samhället. Om de mest bärande diskurserna börjar ifrågasättas riskerar stora politiska arrangemang att falla, vilket inte alltid är önskvärt. Men, menar Walkerdine, diskurser måste ifrågasättas annars riskerar vi att skapa och att vidmakthålla ett psykiskt lidande hos de som förstås på ett sätt som inte gynnar dem. Arbetsmarknadspolitiska åtgärdsprogram riktade till invandrade kvinnor, kan med andra ord betraktas som en skapelse som i sig är delaktig i skapandet av det liv som invandrade kvinnor lever. Av den anledningen är dessa kvinnors situation intressant att studera just i termer av de diskurser och antaganden som omger den. Detta är utgångspunkten för de analyser som görs i denna studie.

Arbetsmarknadspolitiska åtgärder torde vara skapade för att passa arbetslivet i Sverige idag, men också för att *på sikt* skapa arbetsmöjligheter för dem som idag befinner sig utanför arbetslivet i Sverige. Det vill säga de torde vara skapade för vad arbetslivet i Sverige *är*, men också för vad det *kan vara* för gruppen kvinnor med invandrarbakgrund. För att förstå de diskursiva antaganden som ligger bakom de arbetsmarknadspolitiska skapelserna, tycks det nödvändigt att förstå vilken riktning arbetslivet tagit idag

och vad den går ifrån. Vad är det för arbetsliv man skapar åtgärderna för? Vad är det för arbetsliv man tänker sig att de människor som deltar i åtgärderna ska delta i?

För att besvara detta går vi tillbaka ända till 1900-talets början där den statliga emigrationsutredningen som kom år 1908, hävdade att om Sverige skulle kunna behålla sin befolkning i landet så var man tvungen att skapa ett rationellt arbetsliv som kunde hävda sig i den internationella konkurrensen. Ledande industrier lutade sig mot Taylors principer och den så kallade 'taylorismen'. I denna anda byggdes det upp ett system av detaljstyrning, arbetsdelning, repetitiv arbetsuppläggning och låg kvalifikationsnivå inom många industribranscher. De arbetsmiljöfrågor som sysselsatte aktörer i svenskt näringsliv rörde framförallt produktivitet, rekryteringsmetoder och lönesystem. Runt mitten av 1900-talet kom en stark kritik mot taylorismen, framförallt från amerikanska arbetslivsforskare, eftersom man menade att den inte tog hänsyn till arbetets sociala sida och eftersom man hade en felaktig syn på de arbetandes motivation. Parallellt med att politiker i Sverige byggde upp det så kallade folkhemmet under efterkrigstiden kom arbetslivsfrågor alltmer att handla om att hitta humana metoder för att öka motivation och prestation. Under 1950- och 1960-talen tog arbetslivsforskningen fart på allvar i Sverige med relativt okontroversiella frågor som rörde rekrytering, information, ledning och förändringsarbete. Under slutet av 1960-talet och under 1970-talet inträdde en period av ideologisk polarisering på arbetsmarknaden och arbetslivsforskningen kritiserades för att vara arbetsgivarstyrd och manipulatorisk (Lennerlöf, 1991). Organisationsforskare världen över började tala om maktproblematiken och som ett resultat av en politisk och facklig kamp kom frågor om arbetsrätt och om hur arbetet påverkar den arbetande människans välbefinnande och personliga utveckling att få alltmer utrymme (IVA, 1992). Denna inriktning förstärktes under 1980-talet. Samhällsvetare, medicinare och fysiologer kom att samarbeta vid de nyinrättade institut som skulle sörja för att Sverige fick ett gott arbetsliv som inte bara syftade till produktivitet utan också till de arbetandes väl och ve. En ny arbetsmiljölag instiftades och uppmärksamheten började riktas mot de så kallade psykosociala frågorna som ingen ännu visste riktigt vilka de var. En stark demokratiseringsprocess utmärkte de politiska diskussioner som fördes om arbetslivet. Denna

demokratiseringsprocess syftade till att ge de arbetande större delaktighet i beslutsprocesserna. Själstyrande grupper, så som de beskrivs av Gardell (1982) är ett exempel på ett arbetssätt hade stor inverkan på beslutsfattare och experter inom arbetslivsområdet. Kanske inte bara som ett led i en demokratiseringsprocess, utan också för att man här utlovade minskade stressupplevelser, förbättrat självförtroende och högre arbetstillfredsställelse hos de arbetande. I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet fick också den så kallade 'krav-kontroll modell' som Karasek (1979) lanserade stor betydelse. Denna modell, som betonar att individers hälsa är starkt kopplad till hur relationen ser ut mellan krav och belastningar å ena sidan och kontroll och självbestämmande å den andra, var lätt att ta till sig och användbar inom många områden.

Någonstans under denna tid övergick arbetsmarknadspolitiken från att handla om arbete som en skyldighet till att handla om arbete som en rättighet för befolkningen. Mäniskor antogs vilja arbeta och samhället ansågs ha skyldighet att tillse att det fanns jobb åt alla. Begreppet arbetsmotivation har ständigt funnits med i arbetslivets historia, men allteftersom fokus kommit att riktas mot de arbetandes rättigheter till ett arbete som också innefattar ett välbefinnande har motivationen kommit att ta allt större plats i debatten. Detta särskilt då det visat sig att vissa människor är mindre motiverade till att delta i arbetslivet än andra. Redan under tidigt 1960-tal kom Vroom (1964) med sina teorier om varför det förhöll sig så. Han menade att människor gör sitt bästa när de vill göra sitt bästa. Det vill säga den individ som tror att det är det egna beteendet, den egna ansträngningen och den egna viljan som avgör hur det egna arbetslivet kommer att te sig, hon kommer också att anstränga sig för att få och för att göra ett bra jobb. På samma sätt kommer den individ som inte tror att hon själv kan påverka sin arbetssituation inte heller att anstränga sig. Utifrån denna teori har förväntningarna stor betydelse, liksom individens egen bedömning av hur pass stor påverkan på resultatet hennes egna ansträngningar har. Slutligen inkluderar Vroom värderingen av den positiva utkomsten i sin teori. De individer som ser deltagandet i närings- eller arbetslivet som ett högt värderat mål har högre chanser att komma in där, än de som ser andra saker i livet som viktigare. Inte så konstigt kanske, men ännu talas det mycket lite om faktorer runt individen,

som kan påverka dessa förväntningar och intentioner. Sociala strukturer, normer och förväntningar hamnar i bakvattnet när intresset riktas mot individers och gruppers ansträngningar och vilja att delta i arbetslivet.

Under senare år har dock många organisationsforskare lyft fram relationer på arbetsplatsen och de psykologiska kontrakt som innebär dubbelriktade förväntningar mellan anställd och företag, som ytterst viktigt för individers vilja att arbeta och göra sitt bästa (Howard, 1995; McLean Parks m fl, 1998). Dessa kontrakt har enligt exempelvis Jaffe & Scott (1998) förändrat arbetslivet i termer av ett skifte från eftergivenhet och lydnad, till åtaganden och engagemang som bygger på samarbeten, projekt och breda kompetensområden. Man kan säga att utvecklingen har gått från att få människor att delta i relativt opåverkbara organisationer till att bli medskapare av de egna arbetsuppgifterna och situationerna. Tidigare antaganden om hur en bra arbetsplats och en god anställd ska fungera ställs på huvudet och moderna företagsledare sägs eftersträva kreativa och nyskapande arbetsätt, platta organisationer, 'lösare' anställningsformer, samt arbetsuppgifter, arbetstider och arbetsplatser av mer flexibel karaktär (Pfeffer, 1997). Även om stora delar av arbetslivet ännu befinner sig långt härifrån är detta frågor som modern företagsledning är väl medvetna om. Även mångkulturalitet har lyfts upp till en stor fråga inom organisationsforskningen. Idag betraktas heterogena arbetsgrupper som något som kan tillföra organisationer och arbetsgrupper breda och eftertraktansvärda perspektiv och leda till högkvalitativa problemlösningar. Dock, hävdar Millikens & Martins (1996) att detta kan medföra samhörighetsproblem och missnöje bland de anställda på grund av svårigheter att identifiera sig med sin arbetsgrupp. Detta sistnämnda har dock inte lyfts fram på samma sätt som vinsterna med ett mångkulturellt arbetsliv.

Det postindustriella arbetslivet, teleteknologins utveckling och individers och gruppers förmåga att nyttja och finna tillfredsställelse i allt det nya är idag stora frågor för arbetslivsforskare världen över. Hage (1995) beskriver detta i termer av att arbetslivet går mot en postmodernistisk era, där individers och gruppers medvetenhet om sin egen särställning och egen kompetens blir allt viktigare byggstenar. Han talar om sociala identiteter, om uppluckrade roller i både arbets- och familjeliv, nya förväntningar och en

allt större komplexitet där kreativitet i mångt och mycket värderas högre än någonsin. Frågan är om de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna har hängtt med i detta nya? Är det utifrån dessa nya krav som åtgärder riktade till kvinnor med invandrabakgrund skapas? Eller skapas de utifrån antaganden om att det arbetsliv som dessa kvinnor skall söka sin plats inom är det traditionella, med fasta anställningar och tydliga roller och positioner?

## 2 Syfte

Syftet med denna studie är att förstå hur arbetsmarknadspolitiska åtgärder fungerar för kvinnor som har invandrabakgrund. Vad kan dessa kvinnor berätta om de åtgärder som de deltar i eller tidigare har deltagit i? Hur fungerar åtgärderna enligt dem själva? Vad bygger de åtgärder som riktas till denna grupp på för kunskaper och antaganden om vad som behövs och vad som är bra?

Studien utgår ifrån kvinnor som kan berätta om sina egna liv som arbetssökande och deltagande i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Antagandet är nämligen att dessa kvinnor har många erfarenheter som de som finns runt omkring kan ha nytta av att få ta del av – projektledare, tjänstemän/kvinnor, forskare, politiker, etc. Genom att ta del av dessa erfarenheter hoppas vi kunna uppnå en god förståelse och en kritisk reflektion av arbetsmarknadspolitiken så som den upplevs på vad som brukar benämnas micronivå. Studien fokuserar på berättelser, det vill säga på vad de personer som intervjuas själva väljer att berätta när de ges tillfälle. Deltagarna i intervjuerna har fått berätta om vad de själva ser som syftet med de program och projekt som de är eller har varit berörda utav och vad de själva anser att man uppnår med denna form av åtgärder. Är alla program och projekt bra, utvecklande och stimulerande? Finns det de som är helt fel, otillfredsställande utformade och kanske till och med skadliga för dem det riktar sig till? Eller är det så att varje satsning är bättre än ingenting?

Förutom intervjuer med arbetsmarknadspolitiskt sysselsatta kvinnor med invandrabakgrund har intervjuer genomförts med kvinnor och män som arbetar med arbetsmark-

nadspolitiska åtgärder eller som konkret utformar dem på lokal nivå. Syftet har här varit att söka vidga förståelsen av de åtgärder som vi får beskrivna av deltagande kvinnor. Politiker, kommunala tjänstemän/kvinnor, personer vid olika institutioner och organisationer, projektansvariga, arbetsförmedlare, projektinitierare, projektledare m fl har intervjuats. Vi har också gjort studiebesök, läst litteratur, forskningsrapporter, propositioner och dokumentationer från olika projekt och åtgärder för att på så vis nå en så pass god insikt i den verklighet studien avser förstå, att dess bidrag inte bara blir intressant utan dessutom välgrundat och viktigt. Studiens förhållningssätt är alltigenom kritiskt reflekterande.

### **3 Tillvägagångssätt**

För att nå en förståelse av arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med invandrabakgrund började studien med ett sökande efter information om arbetsmarknadspolitikens uppbyggnad. Olika instanser och deras funktioner kartlades och möjliga olikheter på olika orter i Sverige analyserades. På så sätt fick vi en överblick över beslutande organ, beslutsvägar och möjliga åtgärder. Därefter gick vi igenom samtliga 149 intervjuer med kvinnor mellan 18 och 82 år, med ursprung i 49 olika länder men som idag lever i Sverige, som genomförts i ett tidigare projekt om situationen för invandrade kvinnor och deras döttrar (se Thomsson, 1998; Thomsson & Mohl, 1998). Dessa intervjuer var öppna och berättande med syfte att låta informanterna själva berätta om sina liv som kvinnor här i Sverige. De kvinnor som deltagit i denna intervjustudie bor väl utspridda över hela Sverige, på mindre orter likaväl som i storstäder. Deltagarna söktes med hjälp av en så kallad 'snöbollsmetod', vilket innebär ett urvalsförfarande som är att betrakta som en korsning mellan strategiskt och slumpmässigt. Syftet var att skapa ett sample bestående av insiktsfulla informanter villiga att berätta om olika sorters erfarenheter. Varje deltagare valdes aktivt utifrån det att hon framstod som en person som skulle kunna bidra med något vi inte redan visste och därmed öka vår grad av mättnad i materialet (se t ex Denzin & Lincoln, 1994; Kvale, 1997; Weiss, 1994). I 83 av de 149

intervjuerna kom informanten att välja att berätta om arbetsmarknadspolitiska åtgärder utan att det introducerades av intervjuaren. Dessa 83 intervjuer separerades för att kunna ingå i den nya studien med fokus på just arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Därefter sökte vi aktivt efter arbetsmarknadspolitiska åtgärder i hela Sverige för att fördjupa vår förståelse av dessa. Sökandet gick via telefonsamtal till kommunledningar, arbetsförmedlingar, närings- och arbetslivsansvariga, flyktingsamordnare, integrationsansvariga och arbetsmarknadspolitiskt initierade program och projekt av olika slag. För det mesta gav dessa första kontakter uppslag till andra personer eller instanser att kontakta. Även detta urvalsförfarande bygger på den så kallade 'snöbollsmetoden', men måste anses vara mer strategiskt än i den första intervjustudien. Då studiens syfte är att finna en så god förståelse som möjligt av ett fenomenet 'arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med invandrarbakgrund' söktes nu informanter från olika grupper och med erfarenheter från olika typer av åtgärder, till dess att vi fann en mättnad i kunskapssökandet. Vi samlade på detta vis informationsmaterial och gjorde studiebesök vid ett trettiotal olika platser väl spridda över hela landet, där man bedrev verksamhet som var definierade som arbetsmarknadspolitiska åtgärder. På detta vis etablerades också kontakt med informanter som var villiga att berätta om sina erfarenheter.

Under ca sex månaders tid arbetade fyra personer (författarna till denna rapport, samt Annie Mohl och Anne Tengbjer) bortemot halvtid med att göra studiebesök och intervjuer, att aktivt söka personer som framstod som viktiga för förståelsen av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. Intervjuer genomfördes med 20 män (varav vi uppfattar att två själva har invandrarbakgrund<sup>2</sup>) och 18 kvinnor (varav vi uppfattar att fem själva har invandrarbakgrund) på mellanhög till hög tjänstemannanivå vid fjorton olika kommuner, två olika studieförbund, sju arbetsförmedlingar, samt ett tiotal organisationer och institutioner. Dessutom genomfördes intervjuer med 3 män (varav vi uppfattar att en själv har invandrarbakgrund) och en kvinna (som vi uppfattar själv har invandrarbakgrund) med politiska uppdrag kopplade till just arbetsmarknadspolitiken. Av dessa

42 personer deltog 34 i enskilda intervjuer och 8 i parintervjuer. Det totala antalet intervjuer med personer i någon form av ansvarig eller initiativtagande ställning blev därför 38. Ytterligare 23 enskilda intervjuer genomfördes med kvinnor som arbetar som projektledare eller liknande (varav vi uppfattar att sju själva har invandrabakgrund) vid olika arbetsmarknadspolitiska projekt på platser med god geografisk spridning över landet. Då vissa informanter hade anknytning till samma åtgärd (t ex en tjänsteman på integrationsavdelningen vid en kommun och en arbetsförmedlingstjänsteman; en representant för ett studieförbund och en projektledare), alternativt kunnat uttala sig om en större mängd åtgärder, kom dessa intervjuer uppskattningsvis att mer konkret behandla ca 40 olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Slutligen intervjuades 68 kvinnor som själva deltar eller tidigare har deltagit i olika former av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Dessa senare har samtliga invandrabakgrund<sup>3</sup>. Av dessa 68 kvinnor var 31 deltagande i någon form av projekt eller program då intervjun genomfördes, 23 hade en arbetsmarknadspolitiskt tillsatt tjänst (ALU, anställningsstöd, arbetsbiträde, arbetspraktik, etc), fyra hade avslutat en åtgärd för mindre än tre månader sedan och var nu arbetslösa, tre arbetade vid intervjun som vikarier men hade för högst tre månader sedan deltagit i en åtgärd, och sju hade fast anställning då intervjun genomfördes men hade deltagit i en åtgärd för högst tre månader sedan. De kvinnor som deltog i olika åtgärder erbjöds när de så önskade att intervjuas tillsammans med en eller flera (högst tre) andra deltagare i samma åtgärd. Totalt kom 40 intervjuer med deltagare eller kvinnor som tidigare varit deltagare att genomföras med totalt 68 kvinnor. Sammantaget hade dessa kvinnor en nuvarande anknytning eller hade för högst tre månader sedan haft anknytning till 40 olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder med god geografisk spridning över landet. Det stora flertalet av de intervjuade åtgärdsdeltagarna kunde dock också berätta om tidigare erfarenheter från en upp till ett tiotal olika

---

<sup>2</sup> Här vill vi påtala att detta är högst subjektiva antaganden från vår sida. Kanske finns det dock en vits i att redovisa detta.

<sup>3</sup> Enligt egen utsaga. Vi har dock inte gjort någon kontroll av detta faktum, eller ens definierat vad 'invandrabakgrund' i detta fall skall betyda. I något fall har vi under intervjuens gång förstått att invandrar-



åtgärder. Nio intervjuer genomfördes med både deltagare och projektledare alternativt tjänsteman som berördes av samma åtgärd.

När vi etablerat kontakt med de tilltänkta intervjupersonerna har vår förfrågan om deltagande i studien mottagits mycket positivt. Av alla dem som vi kontaktat har endast två personer avböjt medverkan. En projektledare avböjde medverkan pga av misstänksamhet och kritik mot forskare som kommer och vill granska (?), och en tjänsteman avböjde pga stress och överbelastning.

Totalt ingår i analyserna: 105 intervjuer med totalt 133 personer med erfarenheter från minst 71 olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder, projekt etc, i den intervjustudie som har fokus på just arbetsmarknadspolitiska åtgärder, samt 83 intervjuer med fokus på hela livssituationen där även arbetsmarknadspolitiska åtgärder ingår.

### **3.1 Intervjuerna**

Intervjuerna har skett i form av personliga möten och samtal, där den intervjuade har fått berätta om sina tankar kring den verksamhet som hon eller han är eller har varit berörd utav. De flesta informanter har kontaktats per telefon med förfrågan om deltagande, samt fått en skriftlig beskrivning av projektets huvudtankar. Denna beskrivning formulerats med olika ord beroende på om det varit en språksvag lågutbildad projektdeltagare, en högutbildad deltagare, en kommunal tjänsteman/kvinna eller någon annan som vi riktat oss till. I stort har beskrivningen av studiens syfte formulerats på följande sätt:

”I detta projekt är vi intresserade av att höra vad olika människor som arbetar med / deltar i olika sorters arbetsmarknadspolitiska åtgärder har för erfarenheter och tankar om de åtgärder som just hon eller han arbetar med / deltar i. Vi vill alltså inte ha en allmän beskrivning av åtgärder, utan är mer intresserade av just Dina tankar om vad som är bra och dåligt med de åtgärder som just Du har erfarenhet av.”

---

bakgrunden egentligen gäller föräldrarna. Vi har dock varit noga med att invandrabakgrunden ska vara påtaglig i mötet med majoritetssvenskar och i mötet med oss.

Intervjuerna har skett i enrum och de har alla haft karaktären av ett ingående samtal eller fokuserade intervjuer där den person som intervjuats uppmanats att berätta om sina egna erfarenheter och personliga reflektioner, intentioner och tankar kring de åtgärder de är eller har varit berörda utav (som deltagare, projektledare, chef etc). Vid varje intervju har informanten erhållit rollen som expert och deras berättelser och erfarenheter har tillmätts största betydelse.

Intervjuaren har ställt frågor för att få svar på det hon varit nyfiken på, velat veta mer om, eller funnit intressant att fråga just den person hon haft framför sig om. Dessa frågor har i största möjliga mån skett i termer av uppmaning att 'berätta', snarare än att 'svara'. Intervjuaren har försökt täcka av sex olika områden (bakgrund till programmet som man deltar i, är initiativtagare, projektledare, etc, för; syftet med det egna deltagandet och med programmet; beskrivning av den konkreta verksamheten; den intervjuades egna ambitioner; utveckling och önskvärda förändringar; resultat; framtida drömmar). Intervjuerna har mestadels bandats och skrivits ut ordagrant. Noteringar om sådant som uttryckts via kroppen, med hjälp av föremål etc har noterats under intervjuens gång. Vid tre tillfällen har intervjuer endast kunnat ske per telefon. Vid dessa tillfällen har det gällt intervjuer med personer i högre ställningar i samhället. Vid två intervjuer har den intervjuade inte velat bli inspelad på band och vid ytterligare fyra tillfällen har det av praktiska skäl varit olämpligt eller omöjligt att använda bandspelare och intervjuaren har då istället fört anteckningar för hand. Vid tre tillfällen har kvaliteten på den inspelade intervjun varit så dålig att det inte kunnat transkriberas annat än i termer av innehållsmässiga sammanfattningar, övriga intervjuer har skrivits ut ordagrant. Samtliga intervjuer har förts in i en textfil för ordbehandling för att kunna bearbetas via ett kvalitativt databearbetningsprogram (QSR NUD\*IST 4, 1997).

Intervjuerna har pågått mellan 30 minuter och två timmar. Vissa intervjuer har skett i grupp där två till fyra informanter diskuterar de åtgärder de är engagerade i. De som deltagit i gruppintervjuer har gjort det tillsammans med en för dem välkänd person (en kollega för det mesta). Det stora flertalet intervjuer har dock skett i enrum med en intervjuare och en informant. Den information som framkommer i enskilda intervjuer och i

gruppintervjuer är av olika slag och ger en ökad bredd i intervjumaterialet. Två av gruppintervjuerna har skett med projektledare och deltagare tillsammans.

Intervjuerna har utförts av fyra kvinnor, varav projektledaren arbetar som forskare med inriktning på könskonstruktivistisk och feministisk arbetslivsforskning, två av intervjuerna har socialantropologiska studier bakom sig och arbetar parallellt med denna studie med ”Svenskundervisning för invandrare i statlig regi” (Sfi) (en av dessa sistnämnda har varit delaktig i den tidigare intervjustudien vars data delvis används också här) och en av intervjuerna, tillika medförfattare till denna rapport är beteendevetare som tidigare arbetat med intervjuer med kvinnor som avslutat arbetsmarknadspolitiska program. Samtliga intervjuare är födda i Sverige. Alla har dock personlig och/eller yrkesmässig erfarenhet inom invandrings- och migrationsområdet och en önskan om att medverka till en positiv utvecklingen av detsamma. Samtliga intervjuare har också en ambition att verka för att kvinnor i generella termer ska ha lika rättigheter som män och en insikt i att detta ännu inte är uppnått i Sverige – dvs en feministisk övertygelse. Dessa utgångspunkter utgör medvetna ramar och en bas för den kritiska reflekterande ansats som studien bygger på. Innan intervjuerna påbörjades har samtliga intervjuare tillsammans diskuterat igenom sina befintliga antaganden och sin förförståelse om invandrade kvinnor och om arbetsmarknadspolitiska program riktade till dessa, samt studiens tillvägagångssätt och dess frågeställningar.

### **3.2 Analys**

Analyserna av intervjuerna har skett i termer av fenomenfokusering, det vill säga det som exempelvis Weiss (1994) benämner ‘issue-focused’ (i motsats till fallbeskrivningar). Detta innebär att analyserna avser beskriva fenomen av intresse för förståelsen av arbetsmarknadspolitiska program och åtgärder riktade till kvinnor med invandrarbakgrund och inte enskilda informanter eller program. I analyssteg 1, 2 och 3 har samtliga fyra intervjuare deltagit (dock i olika utsträckning då de parallellt arbetade med annat), därefter har analyserna fortskridit under bearbetande av projektledaren, tillika försteförfattaren till denna rapport. Under det sista skedet har en av intervjuerna, tillika andreför-

fattaren till denna rapport återkommit för att deltaga i analyser av intervjuer, men framförallt för att analysera den litteratur och de skriftliga programbeskrivningar som vi tagit del av. Analyserna sker delvis genom en tolkande och reflexiv ansats (se t ex Alvesson & Sköldbberg, 1994; Bourdieu & Wacquant, 1992; Grace, 1998; Kanpol; 1998) och dels med en diskursiv ansats (se t ex Edwards & Potter, 1992; Harré & Stearns, 1995; Potter & Wetherell, 1998).

Steg 1 i analysen startade redan då vi tog del av informationsmaterial om arbetsmarknadspolitik och åtgärdsprogram, gjorde studiebesök vid olika platser där man tillstätt tjänster med arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller bedrev projekt för invandrade kvinnor i arbetsmarknadssyfte, samt då vi satte oss in i annan verksamhet som kunde kopplas till de arbetsmarknadspolitiska programmen. Varje plats som besöktes och varje intervju som genomfördes bidrog till att vi förändrade vår tidigare förståelse av programmets funktion, så att vi vid varje nytt tillfälle kunde vara uppmärksamma på nya saker. Parallellt med studiebesök och intervjuer läste samtliga intervjuare litteratur som tycktes relevant för studien, vi var också uppmärksamma och gjorde sammanställningar över massmedias bevakning av situationen för kvinnor med invandrarbakgrund. Vi sökte aktivt och tog del av annan forskning, utredningar etc som kunde kopplas till intresseområdet. Vi sökte statistik och bakgrund om arbetsmarknaden i stort för just invandrade kvinnor och om arbetsmarknadspolitiska satsningar specifikt. På så vis utvecklades vår förståelse parallellt med att vi genomförde nya intervjuer där denna förståelse kunde modifieras. Detta första analyssteg, som till stor del innebär en hermeneutisk cirkel (eller hellre spiral) (se t ex Ödman, 1994), är en process som sakta växer fram och som det är svårt att dokumentera. Vi har ändå försökt föra anteckningar kring det vi tyckt oss förstå under hand. Då vi varit fyra personer som arbetat till och från med projektet under datainsamlingsfasen har vi haft kontinuerliga diskussioner och träffar där analyserna kunnat ventileras. I detta första analyssteg togs de tidigare 149 genomförda intervjuerna fram och de avsnitt som berörde arbetsmarknadspolitiska åtgärder sorterades ut och lästes igenom. Dessa intervjuutdrag sammanfattades, diskuterades i projektgruppen och fungerade därefter som en förförståelse till de nya intervjuer som gjordes.

Steg 2 omfattade enbart de nya intervjuer som gjordes i projektet och innebar att samtliga intervjuare läste en transkriberad intervju och kodade den tillsammans för att vara eniga om hur kodning och tolkning skulle gå till. Den gemensamma överenskommelsen var därefter att vardera intervjuare skulle läsa de transkriptioner av de intervjuer som hon själv genomfört, parallellt med att banden med intervjuerna lyssnades igenom. På så vis kunde transkriberingsmissar korrigeras och intervjuarna skriva in tillägg till texten. Varje intervjuare fick sedan också läsa några av de andra intervjuarnas intervjuer via en slumpmässig fördelning. Under läsningen markerades stycken och begrepp som framstod som relevanta eller intressanta för studiens frågeställning, koder som senare skulle kunna användas för att sortera och hitta i intervjumaterialet noterades i kanten av texten och uppslag till tolkningar eller analytiska frågor skrevs ner.

Vid genomläsningarna skrev var och en också sammanfattande svar på nio analytiska frågor rörande innehållet i intervjuerna (Vem intervjuas? Hur berättar personen om sin funktion eller situation? Varför är personen involverad? Vad är det för verksamhet som beskrivs? Vilka resultat berättas det om? Framhålls något som bra respektive dåligt? Hur ser man på framtiden? Framkommer förslag på förbättringar? Hur talar den intervjuade om kvinnor med invandrarbakgrund?). Slutligen gjordes en kort sammanfattning av innehållet i vardera intervju. De koder som noterats underhand kunde antingen vara tydliga kopplingar till begrepp och faktiska uttalanden av informanten, eller till intervjuarens egna tankar och idéer kopplade till tolkningar av det som framkom i texten, teorier, diskurser etc. Varje intervju kom på detta sätt att kodas och analyseras minst två gånger av minst två olika personer. Dessutom läste projektgruppen varandras koder och tolkningar och kontinuerliga diskussioner fördes kring dessa.

Efter detta kodande och tolkande framträdde begreppen 'behov', 'resurser' och 'krav' som centrala att reda ut. Varje intervjuare fick därför återigen via en slumpmässig tilldelning analysera intervjuer med avsikt att besvara vad den intervjuade personen förmedlar gällande dessa begrepp och andra som är dessa närliggande. Varje intervju arbetades på detta sätt igenom av minst två olika personer åter en gång. Projektledaren läste dessutom samtliga intervjutexter och analyser.

Steg 3 innebar att samtliga intervjutexter fördes in i dataprogrammet NUD\*IST 4 (1997). Även de intervjuutdrag som plockats fram ur de tidigare gjorda intervjuerna fördes in i detta program. Så vidtog en kodning av texterna utifrån de koder och begrepp som vuxit fram under analyssteg 2. Materialet kunde på detta vis sorteras i mindre textmassor som behandlade olika teman som framkommit som viktiga och intressanta under de första analysstegen (t ex språket, kritik, önskningsar). De nya textmassor som därefter kunde sorteras fram bestod därmed av korta utdrag ur samtliga intervjuer rörande avsnitt kodade på samma sätt. Ett urval av dessa texter delades ut till intervjuerna som var och en sammanfattade dem i termer av tolkningar. Det vill säga, vardera intervjuare ombads beskriva vad den textmassa som hon blivit tilldelad handlade om, nyanser och motsättningar i den, olika perspektiv som framträder, ord och begrepp som tycktes viktiga, och aspekter som kunde knytas till eller som motsade de teoretiska utgångspunkterna för studien.

När detta analyssteg var genomfört kunde de olika teman och de tolkningar som tidigare gjorts revideras och nya tolkningar arbetas fram. I NUD\*IST 4 är det också möjligt att söka på olika begrepp i texterna, att dela upp intervjuerna i olika grupperingar, eller att dela upp innehållet i intervjuerna i över- och underliggande teoretiska kategorier etc. Detta 'lekande' med texterna möjliggjorde flera kreativa tankars födelse. Tankar som sedan kunde diskuteras och analyseras vidare eller förkastas. Eftersom ett uttalat syfte med studien är reflektion, ombads varje intervjuare att förhålla sig kritiskt till den förståelse som förmedlats i intervjuerna och att vara uppmärksam på vad som kunde antas vara effekter av social önskvärdhet, uttryck för 'common sense' eller vedertagna 'sanningar'.

Steg 4 är det sista analyssteget. Här lämnar samtliga intervjuare utom ansvarig forskare och försteförfattaren till denna rapport analysarbetet, som nu består i att skriva löpande texter som sammanfattar och beskriver resultaten från studien i termer av reflektion och kritisk granskning.

Med utgångspunkt i de tolkningar som gjorts genomfördes nu också en diskursiv analys av intervjuer med olika informanter. Ett antal intervjuer sorterades fram, som under tidigare genomläsningar och analyser framträtt som nyckelintervjuer (det vill säga, de har av oss i projektgruppen uppfattats som klargörande eller centrala för vår förståelseutveckling) eller som innehållandes nyckelavsnitt som tydliggör sådana saker som även många andra uttalar sig om fast kanske inte lika tydligt. Det material som kom att sorteras fram på detta sätt bestod i en första analysomgång av intervjuer med fyra kvinnor och fem män på mellanhög till hög tjänstemannanivå, en man med politiskt uppdrag, sex kvinnor som arbetade som projektledare eller liknande och elva kvinnor som själva är i eller har varit föremål för åtgärder. Totalt ingår 27 intervjuer i den första diskursiva analysen. I denna analys söktes ett par övergripande diskurser eller tankeprocesser som kommer till uttryck i intervjuerna. Den övergripande kunskap som informanterna metodiskt och stegvis bygger upp under det att de talar om den verksamhet de är engagerade i, lyftes fram och studerades i termer av begreppsanvändning, motsättningar och generella antaganden. Syftet var här att förstå vilka utgångspunkterna var för den kunskap informanterna förmedlade, samt att studera hur de använde den övergripande kunskap som de har om invandrade kvinnors situation, om arbetslivet etc, i det samtal som de för med intervjuaren. Denna diskursiva analys är avsedd att komplettera en kunskap av mer intuitiv och omedelbar(t uppfattande), instinktiv karaktär som vi tyckt oss ha uppnått efter att intervjuer lästs och tolkats.

Med en diskursiv analys kan det vara intressant att söka efter uttalanden som påvisar vad informanten anser är självklarheter, det vill säga sådant som inte behöver förklaras, så tillvida de som är inbegripna i samtalet har samma övergripande kunskap eller underliggande antaganden. Den diskursiva analysen är i många fall kopplad till en retorisk analys och redovisas därför med hänvisningar till exakta citat och radnummer i utvalda citat.

Ytterligare analyser av diskursiv art genomfördes med samtliga 65 intervjuer med olika aktörer som arbetar med utformningen av arbetsmarknadspolitiska åtgärder, samtliga 40 intervjuer med de 68 kvinnor som är eller har varit deltagare i åtgärder, samt de

83 tidigare gjorda intervjuerna med kvinnor med invandrarbakgrund som berättar om sitt liv. Här söktes nu begrepp och motsättningar i texterna. Till exempel söktes användningen av orden 'vi' ('oss') och 'de' ('dem'), samt ordet 'hjälp' eller 'hjälpa'. Anledningen till fokuseringen på just dessa begrepp är att vi i den mer omedelbart uppfattade kunskapen tyckt oss förstå att intervjuade tjänstemän/kvinnor och projektledare etc gärna talar om oss (vi) i termer av hjälpare och dem (de) i termer av mottagare av 'vår hjälp', medan vi inte visste hur deltagande kvinnor resonerade utifrån dessa termer. De analyser som genomfördes nu skedde i ett första steg med hjälp av det kvalitativa databearbetningsprogrammet NUD\*IST 4 där vi kunde söka efter just dessa begrepp. Resultatet gav många (10 321) 'träffar'. Dessa fragment av intervjuer söktes därefter igenom, för studien ointressanta träffar sorterades bort och stycken som tycktes intressanta för vidare utveckling av vår förståelse togs fram för en mer grundlig diskursiv analys. Totalt kom denna analys att inkludera ca 200 stycken av en längd mellan 20 och 250 ord, exklusive eventuell för- eller eftertext som ger uttalandet ett sammanhang.

Under slutet av detta steg kom en av intervjuerna tillika medförfattare till denna rapport tillbaka in i analysarbetet och parallella diskursiva analyser genomfördes av oss var och en, av ett antal intervjuutdrag som innehöll stark kritik mot de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna liksom förslag på förbättringar från kvinnor som själva är eller tidigare varit deltagare.

Därefter har texter från både de reflexiva och tolkande analyserna samt från de diskursiva analyserna vävts samman till en förståelsegrundande enhet. Detta är en process som måste tillåtas ta tid och texterna har därför vandrat fram och tillbaka åtskilliga gånger mellan författarna till denna rapport innan de var färdiga för presentation. Även om datainsamlingen till största del var avslutad före analyssteg 2 genomfördes ytterligare ett antal intervjuer under steg 3 och 4. Dessa sena intervjuer har haft som funktion att verifiera den övergripande förståelse och de tolkningar som gjorts, samt att reda ut vissa oklarheter kring någon viktig faktor som vi tolkat på olika sätt eller haft svårt att förstå.



### 3.3 Studiens kunskapsanspråk

Denna studie ansluter sig till en forskningstradition som poängterar vikten av att finna en gedigen, men också kritisk förståelse av de meningsstrukturer som bygger upp olika fenomen i vårt samhälle (se Alvesson & Skoldberg, 1994; Denzin & Lincoln, 1994; Kvale; 1997). Resultaten från studien ska med andra ord inte tolkas som en beskrivning av en viss grupp individer eller hur ett kausalt samband mellan olika faktorer tar sig ut. Resultaten ska snarare ses som ett bidrag till en ökad förståelse av ett samhällsfenomen (se också Karlsson, 1995) – i detta fall är fenomenet 'arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med invandrarbakgrund'. Frågan är hur detta fenomen kan förstås om vi bjuder in de människor som har nära personliga upplevelser av det, till ett samtal med viss struktur och ett visst syfte. I denna studie avtäckes med andra ord ingen objektiv 'sanning', här iakttas ingen yttre verklighet som inte är tolkad och det är heller inte de enskilda individer som deltagit i intervjuerna som är fokus för studien. De som deltar i intervjuerna gör det eftersom de är nödvändiga som redskap i det kunskapsbyggande som studien syftar till och som sker i ett samspel mellan de som har personliga erfarenheter av fenomenet och oss forskare. I en kvalitativ utvärdering av det slag som vi sökt genomföra här är syftet att finna och att kritiskt kunna förstå arbetsmarknadspolitiska åtgärder ur deltagarnas synvinkel, samt att utveckla innebörden av de intervjuades erfarenheter via en kritisk analys. Kvale (1997) beskriver forskningsintervjuer som görs i detta syfte som

..."en intervju vars syfte är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening." (sid 13)

I linje med detta talar Kvale om validitet inom kvalitativ forskning som ett slags mått på forskarens hantverksskicklighet där valideringen har att göra med forskarens förmåga att kontrollera, ifrågasätta och teoretiskt tolka det fenomen som forskningen behandlar. Han menar att forskaren genom att anlägga en kritisk syn på sina analyser

och genom att ange sitt utgångsperspektiv på det undersökta ämnet arbetar med validering. Validiteten måste enligt samma resonemang relateras till hur väl forskaren lyckas reflektera de fenomen som hon eller han haft för avsikt att studera.

Även frågan om generaliserbarhet måste hanteras annorlunda i en kvalitativ studie jämfört med en kvantitativ. I den kvalitativa och tolkande forskningstradition som denna studie ansluter sig till är generaliseringsfrågan inte förbunden med slumpmässigt urval, vilket är det vanliga i de flesta kvantitativa studier. Här handlar det snarare om hur väl det mönster och den fenomenbeskrivning som forskaren fångar och beskriver känns igen, eller ännu hellre, bidrar till ökad förståelsen av fenomenet hos de människor som stöter på det. Det är önskvärt att finna beskrivningar av det fenomen som studerats, som är så hållbara att även andra än de som bidragit till just denna förståelse, i just denna studie, kan förstå dem. Inom den kvalitativa förståelsegrundande forskningen talas det därför om möjligheterna att successivt utvidga tillämpningsområdet för en förståelse av ett visst fenomen. För att uppnå en god förståelse med möjlighet att gälla även närbesläktade fenomen, upplevda av närbesläktade grupper, gäller det för forskaren att söka information till dess att en mättnad i förståelsen uppstår (se Denzin & Lincoln, 1994). Med detta menas att datainsamlingen och tolkningen pågår till dess att den förståelse som forskaren kan förmedla inte bara är en möjlig förståelse utan dessutom den mest troliga.

Kvale (1997) lägger an en intressant aspekt på generaliseringsdebatten. Han menar att man måste fråga sig vem som ska generalisera de resultat som den kvalitativa forskaren presenterar, är det läsaren eller forskaren? Inom den positivistiska skolan hävdas att det är forskaren som ska bevisa det generella i sina resultat genom statistisk bevisföring och argumentation. Så menar Kvale att det inte alls behöver vara. Däremot, säger han, måste forskaren se till att tillhandahålla så mycket information att läsaren kan göra en egen bedömning av resultatens generella värde. Forskaren ska ledsaga sin läsare genom studien med olika former av argument fram till de slutsatser som presenteras.

I denna studie innebär det att de resultat som presenteras är en trovärdig och rikligt underbyggd förståelse av arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med in-

vandrarbakgrund. Kort sagt ska studien förmedla ett svar på frågan om hur fenomenet arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till invandrade kvinnor kan förstås om de som lever med detta i sin vardag får berätta om sina erfarenheter.

### **3.4 Resultatredovisningens form**

Resultaten från analyserna redovisas både i diskursiva termer med citat och hänvisningar till radnummer i texten och i tolkad och reflekterande form. Då det befins viktigt för förståelsen, eller då en diskursiv analys är intressant för redovisningen kommer läsaren att stöta på längre intervjuutdrag där informanten försetts med ett fingerat namn. Vi har valt att använda informanternas egna uttryck för de företeelser vi beskriver där detta befunnits tillföra förståelsen ytterligare något. Dessa uttryck och även kortare citat är markerade med citationstecken ("...") och är ibland invävda i texten och ibland fristående. Redovisningen sker i övrigt i form av en resonerande berättelse som dels avser beskriva vad arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med invandrarbakgrund *kan vara*, och dels en kritisk reflektion kring dessas funktion och mening. Redovisningen är empiriskt förankrad och rör sig enbart kring de teman som framkommit som centrala efter gedigna analyser av ett relativt omfångsrikt intervjumaterial. I vissa fall är det av stor betydelse att ställa olika informanters förståelse av samma sak mot varandra, i andra fall är resultaten mer en rimlig och trovärdig generell förståelse som grundar sig på en sammansmältning av många berättelser och tolkningar. Studiens reflekterande anslag innebär att resultaten kommer att cirkla kring flera möjliga tolkningar då detta befins relevant. Studien har också en uttalad teoretisk utgångspunkt och resultaten kommer därför att knytas till den förståelseram som utgör studiens bas.

## **4 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder**

Innan resultaten från intervjuerna presenteras ges här en överblick av arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med invandrarbakgrund, så som vi förstått dem utifrån det vi funnit skrivet. Regeringens proposition (1997/98:16) har till att börja med

givit en god inblick i intentionerna vad beträffar regeringens integrationspolitik. Arbetsmarknadsstyrelsens hemsida ([www.ams.se](http://www.ams.se)) har informerat om villkoren för de arbetsmarknadspolitiska program som står till förfogande samt presenterat rapporten: "Arbetsmarknaden för invandrare" (Ura, 1999). En nyttig tillbakablick på invandringen till Sverige med en början 1946 då Sverige importerade arbetskraft, presenteras i Lundh & Ohlssons rapport (1999). Andra källor är dagspress, programförklaringar och projektbeskrivningar samt en del andra rapporter.

#### **4.1 Arbetsmarknadspolitiska program**

Den 1 januari 1993 trädde Arbetslivsutveckling i kraft (ALU) och blev snart en väl spridd arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Den 31 december 1998 upphörde dock denna åtgärd. Den som påbörjat åtgärden kunde dock få fortsätta så länge beslutet gällde, dock längst till och med den 30 juni 1999. ALU är till för att den som är arbetssökande ska få möjlighet till aktiviteter och utveckling, men också för att stärka och bibehålla kontakten med arbetslivet. Syftet med arbetslivsutveckling är också att ge ett skydd mot utför-säkring (information från Arbetsmarknadsstyrelsens informationscenter).

De arbetsmarknadspolitiska program som finns idag är Ami-åtgärd, anställningsstöd (allmänt och förstärkt), arbetsbiträde, arbetshjälpmedel, arbetsmarknadsutbildning, arbetspraktik, arbetspsykologisk utredning, datortek/aktivitetscenter, flyttningsbidrag, försöksverksamhet med bristyrkesutbildning inom ramen för arbetsmarknadsutbildning, interpraktik, IT-satning inom ramen för arbetsmarknadsutbildning, kommunala program för ungdomar, lönebidrag, näringshjälp, start av näringsverksamhet, skyddat arbete hos offentliga arbetsgivare, särskilt introduktions- och uppföljningsstöd, utbildning i företag och utvecklingsgaranti för ungdomar mellan 20-24 år (2000-02-02, Arbetsmarknadsstyrelsens hemsida: [www.ams.se](http://www.ams.se)).

Samtliga program riktar sig till människor som är eller som riskerar att bli arbetslösa. En del av programmen riktar sig dessutom mot speciella målgrupper. De speciella målgrupperna kan vara ungdomar, redan anställda och personer med nedsatt arbetsförmåga. När det gäller arbetspraktik nämner Ams att det finns speciella villkor ”för in-

vandrare och arbetshandikappade” som innebär att praktiken får förlängas med ytterligare högst sex månader för dessa grupper (2000-02-02, Arbetsmarknadsstyrelsens hemsida: [www.ams.se](http://www.ams.se)). Andra program avser speciella omständigheter, såsom t ex flyttningsbidrag. För Arbetsmarknadsverket, där Arbetsförmedlingen och Arbetsmarknadsinstitutet har de direkta kundkontaktarna, finns tre övergripande mål formulerade av Riksdagen:

"Vakanstiderna för lediga platser skall hållas nere, långtidsarbetslösheten skall minska och långa tider utan arbete skall motverkas." ([www.ams.se](http://www.ams.se))

Förutom detta övergripande mål går det att utläsa att programmen antingen ska syfta till arbete eller till att stärka den enskildes möjligheter att få ett reguljärt arbete. För att svara mot de behov som arbetsmarknaden har av arbetskraft ordnas speciella arbetsmarknadsutbildningar, som tex. IT-satsningar. Denna form av utbildningar svarar mot det stabiliseringspolitiska syfte som arbetsmarknadsutbildningar har. Ams skriver att dessa utbildningar ska motverka inflationsdrivande löneökningar orsakade av arbetskraftsbrist, samt att de har ett fördelningspolitiskt syfte.

"De ska medverka till större jämlikhet genom att stödja personer med svag ställning på arbetsmarknaden, utjämna könsskillnader och stödja de svaga grupperna, däribland invandrare och handikappade." ([www.ams.se](http://www.ams.se))

## **4.2 Arbetsmarknadspolitiska projekt**

Arbetsmarknadspolitiska åtgärder kan förekomma i form av projekt. Projekt som helt eller delvis är riktade till kvinnor med invandrarbakgrund finns i många kommuner i Sverige. Det gemensamma slutmålet för samtliga projekt är att deltagarna skall få ett arbete. Antingen i direkt anslutning till projektet eller i ett senare skede. För en del projekt handlar det dock i första hand om att hjälpa de arbetssökande att klara sina Sfikurser ('svenska för invandrare'). Vissa projekt riktar sig speciellt till socialbidragsberoende, långtidsarbetslösa och ibland även långtidssjukskrivna personer.

De flesta projekt som kvinnor med invandrarbakgrund berörs utav har målformuleringar som lyder: "Projektet skall leda till anställning, praktik, kooperativ, eget företag

eller fortsatta studier" (citat ur projektbroschyrer). I syfte att nå dessa mål erbjuder projekten ämnen såsom: Svenska, samhällskunskap, personlig utveckling, friskvård, data, bygga upp självförtroendet, språkträning och sömnad. Projekten har som intention att hjälpa, stötta och ge kunskap till deltagarna så att de har möjlighet att komma ur ett socialbidragsberoende/långtidsarbetslöshet/långtidssjukskrivning och till ett arbete. Samtliga dessa projekt arbetar mer eller mindre uttalat med integration. Det sker till exempel genom att man säger sig vilja "bryta isolering och främlingskap och genom att aktivt ta tillvara och bygga vidare på den egna kulturtraditionen" (citat från projektbeskrivningar). Olika typer av hantverksutövning förekommer i flera projekt. Aktiviteterna är tänkta att ge inspiration till att starta eget företag eller också är syftet att skapa trygghet hos deltagarna, eftersom man utgår från att det hantverk man erbjuder är sådant som deltagarna utfört tidigare i sina hemländer. Tryggheten är tänkt som en bra bas att stå på för att sedan ha möjlighet att våga gå vidare (till att söka arbeten).

Arbetsmarknadspolitiska projekt är i högre grad än individuella arbetsmarknadspolitiska program uttalat riktade till kvinnor med invandrabakgrund. Arbetsmarknadspolitiska program exkluderar inte kvinnor med invandrabakgrund, med de riktar sig inte heller explicit till den gruppen. De speciella behov som människor med invandrabakgrund antas ha tycks, enligt de uttalade åtgärdsinriktningarna, bättre lämpa sig för kollektiva lösningar jämfört med individuella lösningar.

### **4.3 Arbetsmarknaden för människor som invandrat till Sverige**

Enligt Arbetsmarknadsstyrelsens rapport "Arbetsmarknaden för invandrare" (Ura 1999:5) har arbetslösheten under 1990-talet ökat för alla grupper på den svenska arbetsmarknaden, men i synnerhet för personer med utomnordiskt medborgarskap. Under 1998 var i genomsnitt 27 procent av de utomnordiska medborgarna arbetslösa. För kvinnor med utomnordiskt medborgarskap var arbetslöshetssiffran något lägre, jämfört med männens. Sysselsättningsintensiteten (dvs. sysselsatta relaterat till befolkning 16-64 år) var 32 procent för kvinnorna, jämfört med 39 procent för männen. Många kvinnor med utomnordiskt medborgarskap väljer dock att inte skriva in sig som arbetslösa på

Arbetsförmedlingen. Rapporten (Ura 1999:5) nämner också att för just personer med invandrabakgrund tycks de arbetsmarknadspolitiska program som innebär ett faktiskt deltagande på en arbetsplats oftare än andra program leda till arbete. Framför allt tycks detta gälla individuellt anställningsstöd, konstaterar man.

På DN debatt den 29 mars 2000, skriver Björn Rosengren om den nya proposition (maj 2000). I den lägger regeringen fram ett förslag om en ”rättvisare och tydligare arbetslöshetsersättning”, skriver han. Ett syfte är att säkerställa att de arbetslösa verkligen aktivt söker arbete, men också att ge ökade förutsättningar för de personer som idag är hårdast drabbade av arbetslöshet. Han beskriver det nuvarande läget och säger att andelen sysselsatta med utomnordiskt medborgarskap halverats mellan 1990 och 1997 från omkring 70 till 35 procent. Han säger också att de utlandsfödda som blivit svenska medborgare också drabbats hårt av strukturomvandlingar och konjunkturedgång. De utlandsfödda är överrepresenterade bland de långtidsinskrivna, skriver han. Dessa personer har en sysselsättningsgrad på knappt 56 procent jämfört med 73 procent för hela befolkningen. ”Och främst är det kvinnorna som är undersysselsatta”, skriver han. Det är dock svårt att uttala sig om det exakta antalet kvinnor med invandrabakgrund som är arbetslösa respektive sysselsatta, eftersom det inte förs någon officiell statistik över annat än grupper med olika medborgarskap. Många kvinnor med invandrabakgrund är svenska medborgare.

För att så långt det är möjligt hålla arbetslösheten bland personer med invandrabakgrund på en låg nivå, tycks ett allmänt förekommande ställningstagande vara att personer med invandrabakgrund måste erbjudas en kvalitativt god svenskundervisning. Det går av de dokument vi tagit del av att förstå att det av olika anledningar förekommer en hel del avbrott, på initiativ av kursdeltagaren, i Sfi-undervisningen. Studieavbrotten har ofta legitima orsaker som föräldraledighet eller problem med barntillsyn, arbete eller övergång till andra studier. För dem som avbryter studierna bör det dock finnas möjligheter att snarast återuppta studierna, avbrotten bör i möjligaste mån begränsas och tiden för avbrottet minimeras, annars kan både möjligheten att arbetsplaceras eller exempelvis tillgodogöra sig arbetsmarknadsutbildningar försvåras, menar man på Ams. I deras rap-

port poängteras att det finns goda skäl att arbeta med en modell med grundläggande svenskundervisning som alltid kombineras med arbetslivspraktik (Ura 1999:5). Skillnaden mellan olika nationaliteter som uppnår Sfi-nivå är relativt stor, med mellan 52 procent och 93 procent. Utbildningsnivån bland deltagarna varierar också kraftigt. Den lägsta utbildningsnivån har de deltagare som har vietnamesiska, thailändska, turkiska och kurdiska som modersmål. Hälften av dem som deltar i Sfi har högst sex utbildningsår i hemlandet. Arbetsmarknadsstyrelsen anser att läs- och skrivinläring inom grundläggande vuxenutbildning före eller parallellt med svenskundervisningen är nödvändigt för att denna grupp någonsin ska få ett arbete.

#### **4.4 Aktivare användning av arbetslöshetsersättning**

I syfte att minska risken för passivitet och öka möjligheterna för dem som varit borta från arbetsmarknaden en längre tid, lade regeringen i vårpropositionen 1996/1997 ett förslag om en aktivare användning av arbetslöshetsersättning. Riksdagen biföll propositionen i maj 1997. Martinson (1999) skriver i sin rapport att en viktig grundtanke med detta var att öka utrymmet för lokala initiativ. I samma rapport står att läsa att:

"Projektet skall utgå från de arbetslösas behov och förutsättningar och syfta till att stärka personernas möjligheter att komma tillbaka till arbete på den reguljära arbetsmarknaden. De skall i första hand rikta sig till personer med svagare ställning på arbetsmarknaden: ungdomar, långtidsarbetslösa, arbetshandikappade, utomnordiska medborgare och äldre" (Martinson, 1999).

Rätten att bevilja projekt inom den aktivare användningen har under de tre år åtgärden funnits legat på tre olika instanser: regeringen, Ams och fem 'försökslän': Dalarna, Gävleborg, Jämtland, Skåne och Värmland. Arbetsmarknadsstyrelsen hade det operativa ansvaret för projekten. Endast tre projekt av 62 har startats med specifik inriktning mot utomnordiska medborgare. Endast två har genomförts. De två är: "Jobbsökarprojekt i Nacka" och "Jobbhoppet i Malmö". Jobbsökarprojektet i Nacka riktade sig till personer med invandrarbakgrund som varit långtidsarbetslösa. Det övergripande målet för projektet var att varje deltagare skulle få en klar bild över vilka arbeten som är rimliga att



söka, att de skulle kunna skriva fungerande ansökningar, samt att de skulle ha sökt några anställningar, alternativt praktikplatser under projektiden. I sin slutrapport skriver Arbetsförmedlingen i Nacka, enligt Martinsson (1999), att projektet varit lyckat, att målet har uppfyllts med god marginal. Syftet med "Jobbhoppet" i Malmö var att förmedla insikter i social kompetens och att skapa förutsättningar för systematiskt kontaktskapande, samt att ge fördjupade kunskaper i svenska till personer med invandrarbakgrund som varit arbetslösa längre tid. Även detta projekt ansågs, av Arbetsförmedlingen i Malmö, som lyckat, skriver Martinsson. Med utgångspunkt från ovan nämnda målformulering av aktivare användning av arbetslöshetsersättning, konstaterar Martinsson, vid en jämförelse mellan de tre aktörerna med beslutanderätt, att regeringen och Ams i högre grad än försökslänen har beaktat den uttalade riktningen mot prioriterade grupper.

#### **4.5 En tillbakablick**

Från och med år 1945 till och med 1970-talet bestod den största delen av invandringen till Sverige av arbetskraftsinvandring. Arbetskraftsimporten, som den ofta kommit att omnämnas, kom framför allt från Europa och Norden. Störst andel kom från Finland. Under 1950-, 60- och 70-talen var förvärvsintensiteten högre hos dem som invandrat till Sverige än hos majoritetsbefolkningen i Sveirge. Detta berodde till viss del på att andelen invandrade i yrkesverksam ålder var stor. Speciellt anmärkningsvärd var dock den höga förvärvsintensiteten för invandrade kvinnor under 1960-talet (Lundh & Ohlsson, 1999). Detta mönster med arbetskraftinvandring förändrades dock under mitten av 70-talet, då många flyktingar (asylsökande) och anhöriga sökte sig till Sverige.

Vid mitten av 1960-talet började frågor som rörde minoritetsgrupper i samhället uppmärksammas av den svenska regeringen. Först år 1974 la dock en kommitté fram ett förslag till mål för minoritetspolitik. Nyckelorden var: "jämlighet, valfrihet och samverkan". Invandrar- och minoritetspolitiken gick ut på att de som invandrat till Sverige skulle ha samma villkor som andra i det svenska samhället, att de skulle få möjlighet att lära sig det svenska språket och att de skulle ges reella förutsättningar att utöva sitt hemspråk.

Sedan 1975 har andelen förvärvsarbetande personer med invandrabakgrund minskat på arbetsmarknaden i Sverige och yrkesarbetandefrekvensen är idag lägre för denna grupp än för majoritetsbefolkningen, skriver Lundh & Ohlsson (1999). Bland annat med anledning av detta initierade Arbetsmarknadsstyrelsen 1986 ett policyprogram som skulle hjälpa personer med invandrabakgrund att få arbete. En rad lokala och centrala projekt startades för att förbättra den service dessa grupper kunde antas ha behov av. "Öppna dörrarna för invandrare" kallades programmet och dess grundtanke var att aktiva åtgärder skulle öppna dörrarna till arbetsmarknaden. Arbetsmarknadsutbildningar, ett tillvaratagande av de invandrades utbildning från sina hemländer med en eventuell påbyggnad med lämplig svensk utbildning, beredskapsarbeten och rekryteringsstöd fanns med i Ams offensiv från 1986. Lundh & Ohlsson (1999) bedömer dock satsningen från Ams som misslyckad. Trots den långa högkonjunktur som rådde under 1980-talet lyckades man inte med att slussa in personer med invandrabakgrund på arbetsmarknaden i tillräckligt hög grad menar de.

Personer som anlant till Sverige relativt nyligen är de som har svårast att få ett arbete. Oavsett tid i Sverige tycks det dock existera en rad faktorer i samhället som verkar mot invandrade personers möjligheter att komma in på arbetsmarknaden. Enligt Lundh & Ohlsson handlar det framför allt om att 1990-talets lågkonjunktur försvårade en redan svår situation för människor med invandrabakgrund. Trots att etnisk diskriminering enligt lag sedan 1994 är förbjudet, förekommer det på olika sätt inom arbetslivet. Det handlar om såväl preferensdiskriminering som statistisk diskriminering och illegitim särbehandling. Med preferensdiskriminering menar man att arbetsgivare anställer människor ur majoritetsbefolkningen därför att han/hon eller kunderna föredrar dessa framför personer med invandrabakgrund, alldeles oavsett kvalifikationer. Statistisk diskriminering innebär att arbetsgivaren anser det vara för kostsamt eller arbetsamt att skaffa information om enskilda individers kvalifikationer och billigare eller enklare att utgå från att kvalifikationerna överensstämmer med den bild man har av den grupp man anser att den man ska anställa tillhör (är en representant för). Lundh & Olsson menar också att det idag krävs en allt högre utbildningsnivå för samtliga individer på arbetsmark-

namen. Det missgynnar personer med invandrarbakgrund, genom att tröskeln för att komma in i arbetslivet höjs. Detta kan anses vara ett problem för de som invandrat och som har en låg utbildningsnivå. Problemen att komma in i arbetslivet i Sverige gäller dock även, i hög grad, högt utbildade invandrade personer. Ytterligare en faktor är efterfrågan på 'social kompetens', vilket slår hårt mot dem som inte tillhör majoritetsbefolkningen. Social kompetens likställs i de flesta dokument vi tagit del av i detta sammanhang med att känna till de rätta umgängesformerna i arbetslivet, att vara bekant med de sociala normer som råder i samhället, att tala språket på 'rätt sätt' och att ha de 'rätta' kontakterna.

Den invandrarpolitiska kommittén kom 1996 med ett nytt betänkande som hade kvar de gamla målen: "jämlighet, valfrihet och samverkan". Nytt var däremot betoningen av människors eget ansvar för sin situation. I detta betänkande används termen 'integrering' flitigt.

#### **4.6 Den nuvarande integrationspolitiken**

Som ett led i regeringens integrationssträvanden ingår rättigheten och möjligheten för alla att ha ett arbete. Integrationspolitikens mål uttrycks i regeringens proposition från 1997:

"Lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund bör vara ett övergripande mål för integrationspolitiken. Med lika rättigheter och möjligheter följer också lika skyldigheter" (Regeringens proposition 1997/98:16:).

I denna proposition betonas respekten för alla människor, oavsett bakgrund och rätten att vara olik. Det ges uttryck för vikten av att motverka segregation. Den uttrycks som lika lite önskvärd som påtvingad assimilation. Integration uttrycks som en ambition att uttrycka jämlikhetsmålet. I syfte att skapa ett samhälle som präglas av integration fäster regeringen stor vikt vid arbete och försörjning. Fokus läggs på den samhällsekonomiska utvecklingen och man skriver att:

"Idag när många arbetsföra står utanför arbetsmarknaden undergrävs välfärden samtidigt som de sociala och ekonomiska klyftorna växer i samhället" (Regeringens proposition 1997/98:16).

Förhoppningar riktas mot arbetsgivares ökade insikter om mångfaldens betydelse och positiva effekter. Andra åtgärder för att minska arbetslösheten nämns bland annat i termer av kompetenshöjning, utbildning och lärande. I arbetsmarknadspolitiken säger man att de "individuella behoven" skall stå i centrum.

För att kunna verkställa den politik och de inriktningar som är fastställda i ovan nämnda proposition inrättades det nya integrationsverket den 1 juni 1998. Bakom beslutet stod endast socialdemokratiska partiet och centerpartiet. De partier som röstade mot förslaget menade att alla myndigheter måste engageras i integrationspolitiken och varnade för att det nya verket kan leda till ett 'vi-och-dom-tänkande.' Enligt en artikel i Dagens Nyheter den 4 februari 2000 ifrågasätts verkets existens av samtliga partier och rubriken lyder: "Integrationsverket kan skrotas" (Dagens Nyheter 2000-02-04).

I Stockholms stad har man från och med den 1 januari 1999 inrättat en integrationsnämnd efter ett beslut i Stockholms kommuns kommunledning. Man menar att grunden till detta beslut är att ansvaret för integrationsfrågorna har splittrats på ett olyckligt sätt. Det finns inte längre en helhetssyn på integrations- och invandrarfrågor, skrivet man i ett utlåtande. Den särskilda beredning som finns under kommunstyrelsen har heller ingen rätt att fatta några egna beslut i dessa ärenden. Därför behövs en integrationsnämnd, menar man (Stockholms stad, kommunstyrelsens utlåtanden 1998:202).

Alldeles oavsett om och hur det finns en önskan att jobba med integration har det under senare tid höjts röster om att det inom en snar framtid kommer att finnas ett stort behov av att öka invandringen till Sverige p g a arbetskraftsbrist. På Dagens Nyheter debattsida (Dagens Nyheter Debatt 2000-02-16) presenterar Bucht med kolleger verk samma vid finansdepartementet den statliga långtidsutredningen. De menar, med hänvisning till den ökande medellivslängden, att Sverige aktivt bör försöka öka arbetskraftsinvandringen. Efter år 2008 inleds en period då antalet personer mellan 16 och 64

år gradvis kommer minska och arbetskraften bli bristvara, enligt detta inlägg. Ännu längre fram, under åren mellan 2015 och 2030, kommer efterfrågan på arbetskraft att öka ytterligare och arbetskraftsbristen bli än värre. Bucht med kolleger menar att om sysselsättningen ökas bland personer med invandrarbakgrund och andra grupper som i dag är underrepresenterade på arbetsmarknaden, så kommer utbudet av arbetskraft att utvecklas betydligt bättre än vad befolkningsprognosen antyder.

En röst från näringslivet tar upp samma tema på samma debattsida en månad senare (Dagens Nyheter Debatt 2000-03-15). Bo Ekman, f d Sifo-chef ser på Sverige ur ett internationellt perspektiv och menar att vi, för att inte halka efter andra länder vad beträffar ekonomisk tillväxt, skulle behöva en ökad invandring om en miljon människor inom tio år. Han talar om "den kulturella protektionismen" som råder i Sverige idag och varnar för att ett sådant förhållningssätt. Han efterlyser den dynamik som uppstår då människor med olika kulturella bakgrunder interagerar och skriver att "Vi behöver vädra ut självtillräcklighet och främlingsrädsla och öppna upp för kulturell öppenhet, tolerans och generositet". Enligt detta inlägg lever vi i en ny "samverkansvärld" där "identiteten svensk utvecklas i samspelet med andra och inte i ett internt vakuum". Precis som ovan citerade långtidsutredning kommer fram till, fastslår Ekman att för lite arbete utförs i Sverige i förhållande till de förväntningar som finns på återställd och till och med ökad levnadsstandard.

## **5 Resultat från intervjuerna**

Genom personliga möten, samtal och intervjuer med olika personer som har olika erfarenheter av arbetsmarknadspolitiska åtgärder har vi sökt vidga förståelsen av arbetsmarknadspolitiken och de satsningar som riktas till kvinnor med invandrarbakgrund. För att tydliggöra det resonemang som förs i denna resultatredovisning vill vi börja med att beskriva de tre olika typer av verksamhetsområden som de olika tjänstemän/kvinnor och andra som konkret arbetar med eller i arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller som konkret utformar dessa på den lokala nivån berättar om. Det ena är språkutvecklingsåtgärder

som syftar till att utveckla språket hos invandrade kvinnor. Syftet med dessa språkutvecklingsprogram är att öka kvinnornas ”anställningsbarhet” (ett ord som används mycket i intervjuerna). Det andra är kultur- och fritidsåtgärder, som syftar till integrering och sysselsättning. Dessa åtgärder antas kunna höja kvinnornas självkänsla samt öka deras motivation till delaktighet i det svenska samhället och i verksamheter utanför hemmet. Denna form av satsningar antas också öka kvinnornas möjligheter att senare få ett arbete. Det tredje området är det vi kallar arbetsmarknads- och utbildningsåtgärder. Det är framförallt denna typ av verksamhet som denna rapport handlar om. Här är syftet att kvinnorna ska ”ut i” eller ”in i” förvärvsarbete. Många gånger är dessa tre särskiljbara verksamhetsområden inte helt renodlade. Det kan mycket väl ingå språkträning och annan sysselsättning i en verksamhet som har som syfte att kvinnorna ska börja arbeta. I studien ingår dock ej aktörer som enbart arbetar med åtgärder inriktade på språkutveckling eller kultur- och fritid.

Innan vi börjar presentera resultaten från intervjuerna, vill vi bjuda på lite korta uttalanden saxade ur intervjuer med kvinnor som deltar i eller har deltagit i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Dessa korta uttalanden återkommer i flera intervjuer och uttalas med stor självklarhet och ofta med ett stort mått av frustration.

- ”Vill ha jobb, men får inget.”
- ”Går kurser, men vill inte.”
- ”Praktik efter praktik.”
- ”Trivs inte att jobba med svenskar.”
- ”Gått runt i sju år.”
- ”Viktigt att träffa folk.”
- ”Vad som helst.”
- ”Komma ut.”
- ”Vill hjälpa andra människor.”
- ”Man måste våga.”
- ”Vara tuff.”
- ”Kämpa.”

På samma sätt finns återkommande uttalanden i intervjuer med personer som är verksamma i någon form av övergripande ställning, med ansvar för arbetsmarknadspolitiska verksamheter av den art vi talar om här.

”Ett trevligt projekt.”

”Goda resultat.”

”Uppnå mål.”

”En sluss ut i arbetslivet.”

”Hjälp att integreras.”

”Social kompetens.”

”De måste vara motiverade.”

”Tydlighet.”

”Lära sig hur svenskt arbetsliv fungerar.”

”Vettig sysselsättning.”

”Språket är problemet.”

”De måste söka jobb själva.”

Den som läser dessa listor med citat inser kanske redan här att det finns en viss skillnad i hur kvinnorna själva och övriga aktörer förhåller sig till de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.

## **5.1 Intervjuer med aktörer som arbetar med utformning av åtgärder**

Till grund för den arbetsmarknadspolitik som riktas till kvinnor med invandrarbakgrund ligger integrationspolitiken och tanken om att arbete är en viktig del av integrationen för människor som flyttar till Sverige. Arbete ses av de personer som intervjuats i denna studie som en självklarhet för alla som bor i Sverige, i termer av både skyldighet och rättighet. Det går dock bra att leva utan arbete i Sverige med hjälp av försörjande make, eller med hjälp av statliga bidrag, enligt informanterna. Det förstnämnda förs på tal som en möjlig utväg för många kvinnor, som enligt många av informanterna har levt så tidi-

gare i andra länder. Varje individ bör dock vilja arbeta om hon eller han inte har något fullgott alternativ (studier, små barn etc) och det svenska samhället bör hjälpa varje individ att ”få ett arbete”, hävas vidare. Detta är mycket tydligt förmedlat i de intervjuer som gjorts med personer med ansvar för arbetsmarknadspolitiska program och åtgärder riktade till kvinnor med invandrabakgrund.

### **5.1.1 Mottagare av svensk hjälp**

Personer som invandrar till Sverige är mottagare av svensk hjälp, säger de som deltar i intervjuerna. Här skiljer man dock en del på kvinnor och män och uttalar en betydligt större förståelse för att kvinnor som flyttat till Sverige inte arbetar utanför hemmet än att männen inte gör det. Vissa uttalar till och med tankar om att det kanske vore bättre om man satsade arbetsmarknadspolitiskt på att skapa arbeten åt männen. En anledning är, menar man, att män som inte arbetar lätt förlorar sin ”naturliga manliga auktoritet” (som en intervjuad kvinna uttrycker det) och tar ut det på ”sina kvinnor”.

Det är ovanligt bland informanterna i denna studie att människor som flyttat till Sverige från andra länder betraktas som skapare av något nytt eller som potentiella medhjälpare till att skapa en bättre framtid för Sverige. Istället betraktas de som offer för tidigare och nuvarande omständigheter och som objekt i (och mål för) den svenska integrationspolitiken. Kvinnor med invandrabakgrund betraktas som offer i dubbel bemärkelse. Dels är de offer för sina sociala omständigheter på samma sätt som männen, men de är också offer för männen som har svårt att få till sitt liv här i Sverige. Kvinnorna betraktas dessutom som medföljande till en man. Ingen av informanterna talar om kvinnor som kommit till Sverige för att de själva velat eller för att de själva behövt fly av personliga skäl ej kopplade till en man. Det talas likaså mycket lite om kvinnor som efter att de kommit till Sverige skiljt sig och lever här ensamma eller tillsammans med sina barn. Trots denna tanke om att alla kvinnor har en man och trots att dessa i intervjuerna ofta förstås som några som kan hindra likväl som bidra till kvinnornas förutsättningar att få arbete, är det få som problematiserar detta i förhållande till de åtgärder man ansvarar för. Det tycks snarare som att man är rädd att lägga sig i det privata familjelivet och drar en tydlig gräns för hur långt arbetsmarknadspolitiken och engagemanget i de



integrationssatsningar och projekt man engagerar sig i kan och bör röra sig. Även om det är vanligt att informanterna påtalar att vissa kvinnor inte får arbeta för sina män, är det få som engagerar sig i att förändra detta eller ser det som något de som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder bör diskutera mer ingående. En manlig arbetsförmedlingschef som intervjuas säger att "...det kan vara en fördel att fokusera på de invandrade männen istället om man tänker på familjrelationerna". Han utvecklar dock inte denna tanke, utan konstaterar detta bara i en lite tyst bimening i det att han talar om vilka åtgärder just denna arbetsförmedling är involverad i.

Att de kvinnor som flyttat eller flytt till Sverige ofta är personliga risktagare med både resurser och svagheter i sitt bagage, som avser leva åtminstone en period av sina liv i Sverige, tas heller sällan upp till diskussion av informanterna. Den argumentation och det resonemang som förs av de aktörer med ansvar för åtgärder och som här har som intervjuats är starkt reducerad till hur *vi* (i termer av subjekt) ska hjälpa *dem* (i termer av objekt). Många framför åsikter om hur personer som flyttar till Sverige bör tas omhand på bästa sätt för att kunna integreras i "vårt svenska levnadssätt" eller "vårt svenska samhälle". De påtalar att integrationspolitiken inte fungerar som den ska eller bör, eftersom den enligt den logik som förs fram, bör hjälpa den som invandrat att bli åtminstone relativt svensk ("nysvensk").

Många talar om de ekonomiska resurser som behövs för att den hjälp de talar om ska kunna genomföras. Ekonomin tycks inte hindra arbetsmarknadspolitiska åtgärder att startas, däremot blir de av ekonomiska skäl inte alltid så som de ansvariga som intervjuats skulle önska. Eftersom stat och kommun står för olika slags ekonomiska bidrag är det många som berättar att de fått formulera sig så att de får pengar därifrån de vet att det finns. Det tycks som om det är bättre att komma igång med vad som helst, än att det är exakt det man tänkt sig eller skulle önska. Innehållet i en åtgärd kan dessutom förändras och omskapas under verksamhetens gång. Slutsatsen är att det inte alltid är mottagarnas, det vill säga de invandrade kvinnornas, behov som styr verksamhetens art, utan att den snarare är beroende av var det finns pengar att hämta. Många projektledare och initiativtagare är pragmatiska och framhåller att "all hjälp är bättre än ingen hjälp". På

samma pragmatiska sätt menar man att många åtgärder måste drivas i projektform. Projekten löper på ett antal månader och omformuleras därefter så att det hela tiden skapas nya projekt ”för annars måste de anställa deltagarna inom kommunen enligt facket”, säger en projektansvarig och berättar hur de ”tvingas gå runt reglerna”. Varje gång ett projekt kan förlängas utan att ”facket börjar bråka” är en seger, enligt samma projektansvariga kvinna. Detta mönster återkommer många informanter till. De talar om krångliga styrmedel, om facket som ”sätter krokben” och om all energi som de lägger ner på att få driva de åtgärder som de är engagerade i. I en intervju berättar en projektledare om hur hennes idé med en café och lunchverksamhet fick läggas på hyllan ”eftersom kommunen inte får konkurrera med andra företag”. Nu driver hon istället en tvättfirma där sex kvinnor blir kommunalanställda i sex månader och tvättar kommunens möbler etc. Flera informanter framhåller en åsikt om att varje form av sysselsättning är bättre än att ”bara gå på bidrag”. En kvinna med ansvar för arbetsmarknadsåtgärder i en större kommun säger:

”Tvinga alla med ersättning till sysselsättning, då kanske förutsättningarna blir större att man skaffar ett eget riktigt jobb. Det är synd att stat och kommun ska strida och dessutom borde arbetsförmedlingen kanske använda sig av nya grepp. Man borde kunna skraddarsy både jobb och utbildningar åt dem som behöver.”

Hon talar också om socialbidragstagare som belastar enskilda kommuner och om den kamp som pågår om vems siffror som ska få ”se snyggast ut i slutänden, statens eller enskilda kommuners”. När vi frågar vem som bestämmer hur det blir, hävdar hon mycket bestämt att det är politikerna. Om de vill att enskilda kommuner ska ta stötarna så ger de signaler om att öka socialbidragen. Om de istället vill att staten ska stå för de kostnader som människor utan arbete kostar så ökar de möjligheterna till a-kassa, hävdar hon.

Många åtgärder är könsspecifika, vilket här betyder att de enbart riktar sig till kvinnor. Detta framhåller flera av de ansvariga som nödvändigt och bra. ”Kvinnorna vill ha

det så”, säger en kvinna på mellanhög tjänstemannanivå inom en mindre kommun. ”De är uppvuxna på det sättet, kulturellt, med kvinnor för sig och män för sig”, säger en manlig tjänsteman vid en annan kommun. Andra menar att kvinnorna måste få hjälp att våga ta ett första steg och ”träna sig socialt” och att de gör det bäst utan män runt omkring sig. Många kvinnor känner sig underlägsna i sällskap där män ingår och många känner sig blyga och tafatta, berättar en kvinnlig projektledare. Samma projektledare säger också att ”vi kvinnor måste få komma samman utan en massa karlar som glori emellanåt”. Att kvinnorna ibland har män som inte tillåter dem att delta i sammanhang där det finns andra män, är också ett tema som tas upp och som understryker vikten av könsspecifika åtgärder för just kvinnor. I någon intervju säger den projektansvariga kvinna som intervjuas att vissa kvinnor (särskilt från Somalia låter hon oss förstå) vill inte ut i arbetslivet och vill inte lära sig svenska eftersom de är rädda att förlora sina män om de blir alltför självständiga. Dessa kvinnor måste ”manglas lite extra”, säger hon. I de könsspecifika (som här är detsamma som kvinnopecifika) projekten arbetar alltid kvinnor som projektledare. När vi frågar vad som driver dem till detta arbete säger de nästan alltid att de drivs av en önskan om att få ”hjälpa andra”.

### **5.1.2 Förträfflighetsdiskursen**

I de diskursiva analyserna av de intervjuer med olika tjänstemän/kvinnor, projektledare etc (dvs ej kvinnor som själva är deltagare) som vi använt som nyckelintervjuer, framträder med tydlighet något som vi valt att kalla ‘förträfflighetsdiskursen’. Denna diskurs kan sägas innehålla en bild av oss svenskar, där vi tycks slå oss för bröstet och leva i antagandet om Sverige som ett föregångsland som inte har något att lära av människor som flyttar hit från andra länder (utom möjligen att laga annorlunda mat). En tanke som bygger på antaganden om vår egen rasmässigt förknippade förträfflighet och vårt lands unika ekonomiska och sociala framgångar. Även om ingen säger detta rakt ut, åtminstone inte utan viss ironi som visar på en rädsla för att bli betraktad som rasist och kanske nationalekonomisk dumbom, är det ett ofrånkomligt faktum att de personer vi intervjuat mycket tydligt förhåller sig till (vilket inte är samma sak som att hålla med!) denna diskurs eller denna tanke i intervjuerna. Tre förhållningssätt utkristalliseras. Det första

förhållningssättet innebär ett oreflekterat bejakande av innehållet i denna diskurs, det andra en tveksamhet som dock inte föranleder protester eller aktiv motverkan, medan det tredje föranleder personen ifråga att framhålla det felaktiga i denna sorts antaganden om den svenska förträffligheten. Nu är människor sällan helt konsekventa, vilket avspeglar sig i de diskursiva analyserna. En person som vid ett tillfälle ifrågasätter diskursens innehåll och argumenterar emot det, kan vid ett annat tillfälle röra sig med självklarhet inom densamma. Poängen är att ingen av informanterna undgår att förhålla sig till denna förträfflighetsdiskurs.

Den iver att hjälpa människor som flyttar till Sverige att bli del av ”oss svenskar” och ”vårt svenska samhälle” kan ses som född ur ett sätt att förhålla sig till denna förträfflighetsdiskurs. Flera talar om att ”vi måste ta tillvara på våra nya svenskar och lyfta dem till vår nivå, vår levnadsnivå” och vi måste ”inse att de kan tillföra mycket, faktiskt”, dvs Sverige som det föregångsland det är kan *faktiskt* (kanske i motsats mot vad många tror) lära av dem som kommer hit. Ingen av informanterna problematiserar dock vad det är de invandrade kvinnorna ska tillföra eller lära Sverige. Tjänstemän/kvinnor på kommuner och i organisationer och institutioner vänder sig till dem som flyttat hit med information ovanifrån, i sin vilja att hjälpa, göra nytta och vara goda. Detta blir tydligt i intervjuerna genom det sätt på vilket informanterna talar om *oss* (svenskar, eller vi som åtminstone är ”välintegrerade i det svenska samhället”) och *dem* (invandrade). ”Vi har skyldighet att hjälpa våra invandrare. Vi måste se till att få in dem i samhället”, säger en kvinna med integrationsansvar vid en mindre kommun. En man med ansvar för en större organisation i en annan kommun säger: ”Vi informerar om vad som gäller och sen måste man faktiskt våga ställa krav på dem, i all välmening.”

Informanterna beskriver sina vardagliga erfarenheter och sina personliga antaganden och ställningstaganden på olika sätt, men alltid i förhållande till förträfflighetsdiskursen. En projektansvarig som vi kallar Karin berättar om sitt engagemang:

”(Jag) har alltid velat jobba med folk som har det svårt, så när vi fick höra att vi skulle engagera oss just i flyktingfrågan... jag var nog den som räckte upp handen först. Det finns ju så himla mycket att göra just i den här frågan och jag ville liksom hjälpa till. Jag kände det. Nu när man har suttit här ett par år har man väl insett i och för sig att det inte är så himla lätt. Jag menar det finns stora brister i Sverige också och man skulle ju önska ett och annat av politikerna ibland. (...) Många som kommer hit... de har ju en bild av Sverige som wow... framtidlandet. Och det är ju lite trist då att det faktiskt inte alltid är så. Jag menar det finns rasism och så, elände, här med som... som överallt. Men de måste ju få hjälp in i vårt samhälle ändå. Jag brukar säga till dem som jag träffar att även om Sverige har brister, för det är inget att hymla med, tycker jag... så är ni välkomna att bli nya svenskar.”

Av detta korta uttalande är det möjligt att förstå att denna diskurs finns att förhålla sig till även i de möten och de samtal som förs med de potentiella ”nya svenskar(-na)”. För att visa att man tar avstånd från tanken på att *vi* skulle vara bättre än *de*, vilket många vill visa oss intervjuare, betonas att man möter varje människa, invandrad eller ej, som en individ. Man poängterar att man drivs av välvilja och av sin insikt i *deras* problem – trots att *de* som individer självklart har olika problem. Denna vikt vid individfokusering och att ingen kan veta ”vad just den människa man har framför sig tycker och tänker”, kan dock i nästa andemening lätt bytas ut mot generella uttalanden om att ”har man jobbat med de här frågorna ett tag vet man vilka problemen är”. Det vill säga man uttalar sig om ”deras problem” i mycket generella termer. Intressant nog så tycks inte inställningen eller förhållningssättet till den aktuella förträfflighetsdiskursen spela så stor roll i mötet med de invandrade kvinnorna. Även de som protesterar mot tanken på att Sverige och svenskarna är så förträffliga, är med och fattar beslut som ska hjälpa oss svenskar med sådant som rör *dem* (de invandrade) och deras försvenskning utan att alltid ha särskilt mycket insikt i olika individers olika liv och intentioner.

Denna första diskurs tar sin avstamp i en essentiell människosyn, där människor ses som bärare av en given identitet, nationell själ eller kultur. Detta blir tydligt om vi analyserar de ord och begrepp som används i dessa nyckelintervjuer med olika kvinnor och män med ansvar för utformningen av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Den givna identiteten etc ses som något oföränderligt och kan t ex vara en invandrarentitet. Även människor som invandrat till Sverige för många år sedan omtalas ofta av informanterna

i denna studie som ”invandrarna”, eller med omskrivningar som betyder samma sak: ”Vi vill inte använda ordet invandrare, så vi talar hellre om våra nya svenskar”. Dessa ”nya svenskar” kan ha bott i Sverige i många år, men förutsätts ändå vara bärare av en given nationell (icke-svensk) själ och kultur. De tycks vara just ”nya” (eller en ny *slags* svenskar) i och med att de har sin nationella själ med sig in i sitt svenska liv. Den person som flyttar till Sverige från ett annat land har med andra ord med sig ”sin kultur” och ”sin nationella särprägel”, vilket kan berika Sverige men också leda till ”kulturkrockar” och ”svårigheter för dem att ta till sig den svenska kulturen”, menar informanterna. Däremot bör de som invandrar kunna förändra sitt handlande och sin livsstil mot ett mer svenskt (obs, statisk term) sådant och därigenom bli en i Sverige väl integrerad invandrad individ. Förträfflighetsdiskursen anger en riktning för integrationspolitiken, mot svenskheten och därmed för de arbetsmarknadspolitiska åtgärder som skapar/s för/ ”de nya svenskarna”. Fokus är alltid ”de som kommit hit” och sällan (aldrig) det svenska samhället.

### **5.1.3 Demokratidiskursen**

För att vidga diskussionen kan det nu vara intressant att hämta idéer från den socialkonstruktivistiska teoribildningen (se t ex Burr, 1998). Istället för att tala om en essentiell uppdelning (dvs, en uppdelning som bygger på någon slags inre olikhet) där svensk och invandrad ses som två givna och icke föreningsbara identiteter, betraktas här människors identitet som sociala och psykologiska processer, som tar form i ett ständigt pågående socialt samspel med omgivningen. Detta innebär till skillnad mot den essentiella utgångspunkt som tydligt gör sig gällande i vårt intervjumaterial, att människor ses som medskapare av sin egen position, funktion och innebörd. Det vill säga vad det innebär att vara just ’jag’ beror mer på det sammanhang jag lever inom än på min nationella själ, kultur eller något liknande. Varje människa skapas och omskapas ständigt i samverkan med de situationer hon ingår i och de viljor som finns runt omkring henne, på samma gång som dessa situationer och viljor berörs och omskapas av de människor som ingår i dem. Identiteten, som något fast och oföränderligt faller därmed, eftersom varje människa blir så komplex och eftersom omgivande situationer får så stor betydelse. Vi genom-

förde en diskursiv analys för att få svar på hur nyckelinformanterna bland de ansvariga tjänstemännen och även bland projektledarna förhåller sig till denna konstruktivistiska syn och finner att den är mycket central. Vi väljer att kalla de diskursiva antaganden som bygger på denna konstruktivistiska syn för en 'demokratidiskurs'.

Samtliga nyckelinformanter förhåller sig till det faktum att Sverige är en demokrati, att en demokrati innebär folkstyre och att folkstyre innebär delaktighet för alla. I samtliga dessa intervjuer går det att utläsa hur vi i det demokratiska landet Sverige till och med förväntar oss delaktighet av våra medborgare. Det framkommer också tydligt att det är just Sverige i termer av en demokrati, dvs ett land som bygger på *allas* delaktighet, som utgör basen för vilka de som bor i Sverige har möjlighet att vara eller bli som individer. I Sverige finns möjligheter för alla att utvecklas lika, poängterar många av informanterna. Ingen är determinerad till ett liv i fattigdom eller utanförskap bara för att hon eller han har exempelvis en invandrarbakgrund. Andra framhåller att så borde det vara, men så är det tyvärr inte. Ytterligare andra menar att det även i en demokrati utesluts och utesluts människor i någon slags nödvändig (?) demokratisk process. Det vill säga, de förhåller sig alla till det vi här kallar för demokratidiskursen.

Ett demokratiskt land styrs av ett folkvälde, detta folkvälde anser de intervjuade tjänstemännen/kvinnorna och politikerna att de själva är en del utav. Detta inte minst genom sitt engagemang i arbetsmarknadspolitiska åtgärder och integrationsfrågor. Den demokratidiskurs som vi vaskat fram handlar dock om *allas* möjligheter till delaktighet och makt. Något som alla informanter förhåller sig till i sina intervjuer. "Alla kan ju vara med, engagera sig, om de vill. Men man måste förstå att alla inte vill... orkar kanske inte", säger en informant som senare säger att "... det är ju en av våra grundprinciper som vi ger avkall på när vi inte lyssnar på vad de själv vill. Jag måste säga att jag tror inte att någon har brytt sig om att se vilka människor våra flyktingar är när de kommer hit och vilka de är när de varit här ett tag. För man är ju inte samma år efter år..." Just denna informant är mycket kritisk mot den integrationspolitik som förs i Sverige. Han menar att vi gör saker (t ex arbetsmarknadspolitiska program) som ter sig "snyggt utan-

på, men är skit inuti”. Han säger också att ”många (ansvariga) gör saker för att hålla sig själv kvar på pinnen, sen vad det leder till i det långa loppet, det vete f-n.”

I andra intervjuer talas det om ”varje individs potential” och att ”erbjuda verksamheter som gör att de kan utvecklas”. Alla är överens om att möjligheterna till ett gott liv för dem som flyttar till Sverige i hög grad beror på de situationer som de möter. ”Då är det ju viktigt att vi inte bara sätter dem på en förläggning. Vi måste ju ta vårt ansvar för att de ska kunna utvecklas som människor... utvecklas vidare när de kommit hit”, säger en av informanterna. Andra uttalar sig om hur svårt det är att hjälpa dem som ”redan har sin identitet färdig” och att det är ”lättare med de yngre”. Några menar att det är lättare att arbeta med kvinnor, eftersom de ofta blivit stoppade av de situationer de befunnit sig i innan de kom till (det demokratiska) Sverige och att de ofta har ”massor av möjligheter att utveckla”. ”Kvinnors identitet är ofta så svag att man undrar om de överhuvudtaget har någon”, säger en projektledare. En annan säger ”Identiteten har de ju kvar, men det handlar verkligen om ’empowerment’. De liksom börjar blomma efter ett tag, blir kraftfulla och så. Och det borde vi ta vara på bättre. Vi är dåliga på det i Sverige”. Samtidigt blir det tydligt att de som invandrat inte alltid tillåts och förväntas delaktighet i den svenska demokratin. Många talar om projektdeltagare som börjat ställa ”omöjliga krav”, som ”inte förstår gången” och som ”bråkar och tjafsar om småsaker”. En informant säger att ”vi kan ju inte ha ett politiskt parti för varje särintresse” och att ”de måste jobba med sig själva först”. Folkstyre och delaktighet innebär inte att alla anser att alla ska ha samma möjligheter att påverka. De demokratiska värderingarna som lyfts fram i intervjuerna motsägs ofta av uttalanden om att ”de” trots allt har en annan ”identitet” eller ”kultur” som de måste konstruera om för att kunna bli delaktiga i ”det svenska samhället”.

De två diskurserna vävs, så som diskurser måste vävas samman och går in och ut i varandras sfärer. Vi lämnar dock både ’förträfflighetsdiskursen’ och ’demokratidiskursen’ här och utgår ifrån att de existerar som bakgrund till, eller som en dimma varigenom alla outtalade antagande om ’hur det är’ filtreras. Givetvis finns det fler diskurser som skulle kunna vara rimliga och intressanta att plocka fram här, men vi nöjer oss med



dessa två i denna analys, för att nu föra diskussionen ett steg närmre arbetsmarknadspolitiken.

#### **5.1.4 Rasism och sexism**

Diskussioner om rasism och diskriminering i arbetslivet har fått alltför stor uppmärksamhet i press och media, hävdar flera av de kvinnor och män som arbetar med att utforma åtgärder och som vi har talat med. Den debatt som blomstrat kring detta tema har underblåst svårigheterna i arbetslivet för dem som har invandrabakgrund snarare än motverkat dessa svårigheter, säger de vidare. De flesta menar att rasism i arbetslivet förekommer, ibland till och med i stor utsträckning, men de hävdar att ”det är inne att diskutera rasism”, att det är ”politiskt korrekt” och att ”folk dras med i en diskussion som faktiskt inte alltid bygger på sakliga uppgifter”. De menar att rasism är lätt att ”skylla på för en arbetsgivare som inte orkar ta i saken”, och att det erbjuder ett ord på en syndabock som ingen egentligen vet hur den ser ut. Flera informanter framhåller att så länge vi hävdar att det är rasism så snart en person med invandrabakgrund missgynnas i arbetslivet så ”slipper man ju rota i vad det var som egentligen utlöste det hela och varför det inte funkade”, som en manlig högre tjänsteman poängterar i sin intervju. Andra tar upp det känsliga temat om överutnyttjande och överkänslighet hos människor som drabbas av eller löper risk att drabbas av rasism. En kvinna med ansvar för arbetsmarknaden i en större kommun säger i sin intervju att människor med invandrabakgrund ibland kan vara ”överkänsliga” och hänföra alla oförrätter de råkar ut för till effekter av rasism, på ettoreflekterat sätt. Hon menar inte att förneka rasismens existens, utan vill snarare diskutera den funktion som den ibland fått för personer med invandrabakgrund. Denna kvinna som vi kallar Christina säger vidare:

”Om man säger att det är rasism så fråntar man sig ju själv skulden för det som man inte fixar eller det man råkar ut för. Rasism är ju alltid någon annan som...vad ska jag säga... utövar emot en. Det är ju aldrig ens eget fel liksom. Det händer att det kommer människor hit och beklagar sig över att de är utsatta för rasism. Men när vi pratar om vad som egentligen utlöste det hela, så kan det faktiskt vara så att det är hon eller han själv som bär skulden. Men jag menar såna är vi väl alla. Finns det en utväg så vi slipper skuld själva så tar vi den, eller hur? Och de som kommer hit och märker att de stöter på en massa problem... att det var jobbigare kanske än de trott

att ta sig in i ett nytt samhälle. Ja det är klart att de lär sig utnyttja de källor till lättnader som erbjuds.”

I det här utdraget ur intervjun med Christina, berörs ett känsligt ämne, nämligen skulden till det egna underordnandet i ett styrkeförhållande. Detta tema är det inte många som diskuterar i intervjuerna, däremot antyds det ofta i små korta, inte alltid fullständiga meningar; ”De måste ju själva också ta sitt ansvar”, ”Men lite är ju faktiskt...[deras eget fel]”, ”De gör ju inte alltid saken bättre”, ”En del är ju överkänsliga också”, ”Ibland utnyttjas det ju också”, etc. Ingen av informanterna förnekar existensen av rasism och många framhåller att den inte bara sker från svenskars sida, den förekommer också mellan andra etniska grupper och även riktad mot svenskar. De hinder som ställs upp av arbetsgivare och företag för anställning av människor med invandrarbakgrund menar man dock är ett klart rasistiskt utövande eller åtminstone en klar diskriminering från svenskt håll mot människor med invandrarbakgrund. Christina, citerad ovan, tar dock också upp ett annat tema:

”Om man förväntar sig att varje personalchef är en rasist som inte kommer att tycka om mig för att jag inte är svensk, så är det klart att man förhåller sig liksom lite fientligt så där, på sin vakt. Och det är ju också fräckt egentligen. Varför skulle varje enskild personalchef behöva tåla att bli betraktad som potentiell rasist för. Bara för att han eller hon är svensk då.”

Till skillnad mot de som menar att diskussioner om rasism och diskriminering i arbetslivet har fått alltför stor uppmärksamhet i press och media, framhåller andra att det överlag saknas forum för att diskutera rasism i Sverige och för att ifrågasätta dess yttringar och riktningar. Framförallt saknar många ett forum där man kan diskutera rasismens existens inom institutioner och organisationer. De menar att mycket som egentligen skulle kunna eller borde benämnas rasism förs fram i termer av individuella åsikter och personliga problem, därför att det är lättare att hantera. Samtidigt som sådant som borde diskuteras i termer av andra slags problem ofta förs fram i termer av rasism. ”Rasism diskuteras med andra som tycker likadant som man själv”, hävdar en kvinnlig

projektledare som intervjuas. Flera framhåller det faktum att antirasister har sina forum och rasister sina och att de aldrig tillåts diskutera med varandra. Ingen vill ”ta i byken” eftersom ”vi alla är inblandade” menar de.

Med stor tydlighet framkommer i intervjuerna hur lätt och rätt det är att diskutera andras rasism och särbehandling av människor som avviker från majoritetssvenskarna, men hur svårt det är att hantera kritik riktad mot en själv. Det går också att förstå att kritik och åsikter om det svenska samhället, om arbetsmarknaden och om institutioner och organisationer, framförda av personer som invandrat till Sverige inte alltid är särskilt välkommet. Många slår bort kritik riktad mot just dem och deras institutioner som villfarelser uppkomna ur de kritiserandes okunnighet, som brister i deras sociala insikt eller kompetens, eller som utslag av vissa gruppers etnocentrism. En kvinna på tjänstemannanivå vid en mellanstor institution säger att ”vissa grupper är ju hopplösa, de vill inte förstå” och hänvisar till somaliska flyktingar som framfört kritik mot att man vid denna institution inte hör sammar deras önskemål. Särskilt svårt är det när personer som specifikt arbetar med integrationsfrågor påstås vara rasister – ett påstående som flera informanter ur just denna kategori själva berättar att de konfronterats med. Många uttrycker en frustration och irritation över den sortens anklagelser, eftersom de inte känner igen sig själva i detta rasistiska utövande. En kvinna som intervjuas säger med eftertanke att ”vi är ju alla rasistiska, det måste man vara medveten om. Men jag tror att kritiken mot oss mer handlar om deras besvikelse över att vi inte kan hjälpa dem mer än vi gör... och det känns ju ibland mer än hopplöst.”

En kvinnlig informant i hög ställning inom en mellanstor kommun tar upp sexism till diskussion. För kvinnor med invandrarbakgrund tycks den institutionaliserade rasismen samverka mycket effektivt med den institutionaliserade sexismen, säger hon. När dessa två strukturer vävs samman leder den institutionaliserade rasism-sexismen till en dubbel uteslutning och dubbelbottnad särbehandling, menar hon. Denna dubbelbottnade särbehandling ger invandrade kvinnor arbeten inom framförallt de tyngsta och lägsta vårdjobben, samt i yrken som kan jämföras med hushållsarbete. Denna informant, som vi kallar Fatima, menar att det här är ännu svårare att komma tillrätta med än den ren-

odlade rasismen. Hennes diskussion går väl i linje med de mönster man kan se i exempelvis USA, där svarta kvinnor har en lång tradition av hushållsarbete i vita människors hem (se t ex Higginbotham, 1992). Hon tar upp den så kallade 'pigdebatten' till diskussion och menar att den inte tillräckligt har tagit hänsyn till att det finns en rasismsexism:

”Den [pigdebatten, förf. anm.] bygger ju på att det är kvinnor som inte har de här träljobben som behöver andra som kan jobba åt dem. Sen att de har betydligt mindre jobb därhemma egentligen än vad många andra kvinnor har det ser man liksom inte, har valt bort liksom. För idag är det ju så att högtbildade kvinnor och... äh... par som har bättre jobb de har ofta mer... jag menar han hjälper till betydligt mer hemma då än vad... hur det är hos många andra. De har färre barn och råd med centraldammsugare och så där. Äh... Jag menar om Sverige vill vara ett socialdemokratiskt land, jag menar vi har ju en socialdemokratisk regering... äh... då måste man ju fundera lite över vilka som ska serva vilka i samhället och inte bara... jag menar man kan inte bara tro att sånt löser sig. För det börjar bli så nu att svenska kvinnor börjar få sån status att de inte längre behöver göra sånt här och då är det lätt hänt att vi får en ny grupp arbetarkvinnor med ännu sämre möjligheter att ta sig fram. Det ser man redan idag att många jobb som är genomgångsjobb för svenskar... invandrarna fastnar där.”

Fatimas antaganden om att svenska kvinnor är mer jämställda med sina män än vad invandrade kvinnor är avspeglas också i många andra intervjuer. Ingen av de ansvariga aktörer vi intervjuat menar att svenska kvinnor inte skulle lämpa sig för de flesta yrken. Kvinnor med invandrabakgrund däremot, omtalas många gånger som om de vore en annan slags kvinnor, mer lämpade för typiska traditionella kvinnoyrken inom traditionellt kvinnliga områden. Detta innebär i realiteten uppgifter som inbegriper omsorg, städning, matlagning och sömnad. Även om många säger att alla vuxna människor måste tillåtas positioner och medbestämmande i sitt arbetsliv, visar deras berättelser att kvinnor med invandrabakgrund särbehandlas på ett sätt som framstår som fördomsfullt. Kvinnor med stor livserfarenhet från flera kulturer, kvinnor som uppfostrat barn och som tagit hand om inte bara den egna familjen utan dessutom ofta också om andra personer runt omkring, kvinnor som har utbildningar som inbegriper andra aspekter än de som ges i Sverige, kvinnor som har levt i sammanhang där de positionerat sig som framstående, placeras ofta på samma nivå som en arbetssökande tonåring utan erfaren-

heter, eller som missbrukare och personer som har svårt att få jobb på grund av en sviktande hälsa.

En fråga som vi ställer oss är om det existerar en (miss)uppfattning bland vissa personer med ansvar för arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med invandrarbakgrund, gällande kvinnornas självständighet som kullkastar synen på invandrade kvinnor som mogna människor. Ligger det i själva kategoriseringen 'invandrad' kontra 'svensk' en etnocentrisk syn på mognad, på samma sätt som det i kategoriseringen 'kvinna' kontra 'man' finns en sexistisk (patriarkal) mognadssyn (se Crawford & Unger, 2000)? En informant säger i all välmening att "(det) handlar ju om personlig mognad får man lov att säga. Det är inte lätt om man bara gått hemma och pysslat med barnen och så där... att komma ut och det ställs en massa krav på en som man inte förstår. (...) Det här att få sitta och sy och prata med andra det räcker liksom till att börja med." Många informanter talar om att kvinnor behöver någon som "puffar och stöttar på vägen", att de behöver förbättra sin "sociala kompetens och sin självkänsla" överlag.

Kanske vore det fruktbart att vända på diskussionen och fråga sig om det svenska näringslivet är omoget, som inte förstår vikten av att ta del av den erfarenhet och arbetsförmåga som finns bland alla människor som lever i Sverige? Kanske det svenska näringslivet kan ses som omoget då det inte tar ansvar för social rättvisa genom att inkludera och söka anställda med olika bakgrund, livserfarenheter och kanske även olika intentioner för framtiden? Detta tema är det flera informanter som snuddar vid, men ingen som för upp till en tydlig diskussion utan att hemfalla till ett tydligt särartstänkande. En manlig tjänsteman med ansvar för näringslivsfrågor säger så här:

"Visst det borde vara arbetsgivarna som ser till att det inte förekommer illegitim särbehandling tycker man ju. Ta sitt etiska ansvar och så. Men det är samtidigt lätt för mig att förstå att det liksom handlar om produktivitet och ekonomi idag för dem som vill överleva som svenska företag. (...) Om man ska börja ställa krav och bestämma vilka de ska anställa så blir det ohållbart. Det funkar inte så. Visst vi har försökt lite den vägen det har vi, men jag förstår deras problem också va. Handlar det om att hålla en hög produktionsnivå så kan man inte anställa invandrare bara för att vara snäll... göra dem en tjänst. Det funkar inte så i näringslivet ser du. Sen kan man ju undra varför man inte tar tillvara på det de kan, det de är bra på va. Jag menar

det finns ju en massa invandrare som kan saker som vi skulle ha nytta av egentligen. Sätt in dem där. Där deras kompetens så att säga behövs.”

I åtskilliga intervjuer förs en diskussion som grundar sig i en slags tro på lönsamhet för samhället och näringslivet, om vi bara tog tillvara på den *olikhet* som de invandrade människorna ses som naturliga bärare av. Att olikheterna kanske inte är så särskilt stora just mellan grupperna svenskar och invandrade och att de olikheter som eventuellt finns inte är något som självklart tillför företagen så särskilt mycket är det ingen alls som diskuterar. Inte heller diskuterar man att mänskligt välbefinnande ofta är knutet till förmågan att försörja sig själv och att detta är en kostnad för samhället precis som andra hälsofrämjande åtgärder. Däremot är det många som menar att ”vi är ju dumma som inte fattar att ta vara på dem”, men också att ”man borde ju jobba mer med företagen och få dem att inse att de har allt att vinna och inget att förlora [på att anställa en invandrad person]”. Ingen av de tjänstemän/kvinnor etc som vi har intervjuat berättar om några större insatser som de är engagerade i som syftar till att förändra rådande syn hos företagen, eller att tillsammans med företagen diskutera deras ansvar och rätt till utslutning. Alla arbetar på individnivå eller gruppnivå med insatser, program och projekt riktade till de människor som invandrat till Sverige och som behöver en plats på arbetsmarknaden.

### **5.1.5 Att inte problematisera**

Resultaten visar med stor tydlighet att det finns ett visst mått av prestige i de arbetsmarknadspolitiska åtgärder som man ansvarar för eller driver. Åtskilliga ansvariga aktörer berättar att de arbetar med åtgärder som skiljer sig från de gängse och att de av den anledningen är bättre än många andra. En tjänsteman berättar så här:

”Jag har jobbat med såna här saker i sjutton år nu så jag vet vad som funkar och vad som inte funkar. Äh. Jag skulle kunna beskriva riktigt dåliga projekt för dig, såna som man sett och som man får gåshud av. (hostar) Vi försöker mer individriktat... Det är det jag tror på nu. Det funkar inte, jag menar om man ska hålla på som man gjorde på åttiotalet... och som en del fort-

farande jobbar... Äh... Nu är det ju tydligare... vi måste helt enkelt satsa på individerna. Se individerna. Och det tycker jag att vi gör här i kommunen. Jag försöker hålla den linjen.”

Åtgärderna beskrivs ofta som ”bättre”, ”effektivare” och ”mer produktiva” än andra åtgärder som bedrivs på andra håll. Ändå är det stora flertalet av de informanter som deltar i vår studie väldigt lika i sina antaganden om ’hur det är’ och ’hur det kan vara’. Kvinnornas situation sätts sällan under lupp för att öka förståelsen av hinder och möjligheter. Det som däremot ofta problematiseras är den övergripande integrationspolitik som man upplever finns någonstans dit man själv inte når. Syftet med de åtgärder man arbetar med kan formuleras mycket olika, men innehållet är tämligen likartat oavsett om det formuleras som riktat till:

- ”arbetslösa kvinnor i kommunen”,
- ”kvinnor med låga kunskaper i svenska språket”,
- ”kvinnor med begränsad arbetslivserfarenhet” eller
- ”kvinnor med kort eller obefintlig utbildning”

Detta är fyra återkommande sätt varpå de tjänstemän och andra som aktivt arbetar med att utforma åtgärderna definiera målgruppen. I alla dessa grupper utgörs merparten av deltagarna av just kvinnor som invandrat till Sverige från andra länder. Detta tycks samtliga informanter i studien väl medvetna om. Ändå är det många som uttryckligen säger att:

”Vi riktar oss inte specifikt till just invandrarkvinnor, vi riktar oss till individer som behöver hjälp att bli mer anställningsbara”;

”Kvinnor med invandrarbakgrund är så olika så det går inte att uttala sig generellt eller ha några generella [åtgärds-]paket som riktas speciellt till dem”; eller

”Vi riktar oss till individer i behov av arbete och om det råkar vara en massa invandrarkvinnor så är det så. Men det är inte det vi fokuserar på. Vi bryr oss egentligen inte om det alls”.

Trots det mycket vanliga påtalet att man arbetar med individanpassade lösningar, snarare än lösningar anpassade för just gruppen kvinnor med invandrarbakgrund, tycks det råda en stor enighet om vad de kvinnor som är aktuella för åtgärderna behöver. Av den anledningen finns vissa färdiga koncept som inkluderar språkträning, individanpassade program / kollektiva projekt och arbetsmarknadsintroduktion. Många uttalar sig med stor förståelse och insikt i dessa kvinnors situation, men hemfaller ändå till generaliseringar och stereotypa uppfattningar:

”De behöver hjälp att komma ut. Många har ju suttit hemma i flera år innan de kommer hit. Gått kurser och läst svenska och så, men aldrig jobbat.”

”De behöver ju stöd så de kan utvecklas och... ja liksom spela på samma planhalva som grabbarna, liksom... Om du förstår. Lira med samma boll.”

”De har ju ofta många barn och behöver lite mera stöd. Kanske vänja sig vid arbetslivet och så där. Sen har de ju ett himla stort ansvar därhemma också. För matlagning och ungar och...”

”De måste få lära sig följa regler och hålla tider och så. Vi är som en arbetslivsskola skulle man kunna säga. Vi är stentuffa och ställer rätt hårda krav på att de ska bete sig som svenskar. Så de vet vad som gäller sen när de kommer ut [i arbetslivet, förf anm]”

”De har ju alla språket som en black om foten.”

Informanterna som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder tycks styras av en gemensam logik som formar de åtgärder som de arbetar med. Denna logik bygger på att man dels inte ska låtsas om att det är just kvinnor med invandrarbakgrund som har problem att komma in på arbetsmarknaden, det vill säga man riktar programmen till icke definierade arbetslösa (”kvinnor i kommunen”, t ex). Samtidigt vet man att många av



dessa icke definierade arbetslösa (kvinnor) har invandrabakgrund och därmed gemensamma problem i sina situationer ("de har ju många barn", t ex). På frågan om varför man i en kommun inte arbetar specifikt med åtgärder skapade för kvinnor med invandrabakgrund säger en kvinnlig projektansvarig:

"Vi vill inte hålla på så och kategorisera och ha oss. Vi ser att de är arbetslösa och i behov av arbete och jobbar utifrån det."

I var och varannan intervju poängteras det viktiga med individanpassade åtgärder. Man poängterar att "vi är ju alla olika och det är ju de med" och håller på så sätt fast vid en individfokusering som döljer de gemensamma omständigheter som de individer man riktar sig till lever inom. När fokus riktas mot omständigheterna uttalar sig samma informanter mycket generaliserande om vilka problemen är för de individer man jobbar med. I och med att man inte är riktigt tydlig och i och med att man inte problematiserar vilka man riktar åtgärderna till, står ofta enskilda projekt eller satsningar fria från kopplingar till andra liknande satsningar. I en och samma kommun kan flera projekt som riktar sig till samma målgrupp existera parallellt utan något som helst samröre. På samma sätt kan projekt som skulle gynnas av en samverkan mellan olika samhällsaktörer falla mellan alla stolar eftersom ingen tar ansvar för det, eller för att alla tror att liknande projekt redan existerar. I vissa kommuner drivs emellertid arbetsmarknadsprogram i samverkan mellan arbetsförmedling, kommun och organisationer, något man i dessa kommuner ofta är mycket stolt över. En arbetsförmedlingschef berättar att han var en av initiativtagarna till det samverkansprojekt som idag lett till att man i denna kommun knappt har några arbetslösa överhuvudtaget längre. Det är inte så att alla har fått arbete på de företag som finns på orten, men man har startat upp en hel del alternativa verksamheter som man kallar för 'hantverkshus', 'starta-eget-verkstad' etc, där de som annars skulle varit arbetslösa kan arbeta med "något som de åtminstone känner som lite mer meningsfullt än att bara gå hemma". Ur dessa verksamheter är det många som senare går vidare, börjar studera eller startar egna företag eller hittar en affärsidé som de kan

försörja sig på, berättar han vidare. Målet, säger han, är självförsörjning och att ”de ska få en chans att bättra på sina kunskaper i svenska och i hur det svenska arbetslivet funkar”. I samma anda uttrycker en manlig projektsamordnare i en annan kommun att det vore bra med ”fler monotona handarbetsindustrier i kommunen”. Dessa skulle kunna sysselsätta ”de svåraste” av de arbetssökande. När intervjuaren frågar om dessa är just kvinnor med invandrarbakgrund säger han:

”Ja, du... Det är det nog. Faktiskt. Har inte riktigt tänkt så men det är det givetvis. Det är invandrarkvinnorna som är den svåraste gruppen, det är det.”

Denna man har inte tidigare problematiserat det han arbetar med så som han gör i intervjun, säger han. Han har heller inte gjort ”någon sak” av att det är just kvinnor med invandrarbakgrund som är hans målgrupp – och det är han långt ifrån ensam om att inte ha gjort. Han är heller inte ensam om att konstatera att dessa kvinnor är en av de svårare grupperna när det gäller arbetsmarknaden.

### **5.1.6 Vården**

Ett viktigt grundantagandet som vi vill lyfta fram till en analys är antagandet om att invandrade kvinnor vill arbeta inom vården. Detta antagande förekommer mycket ofta bland de intervjuade aktörer som arbetar på en högre nivå inom kommun och stat med arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Även om det för många arbetssökande kvinnor säkert kan ses som ett önskvärt arbete och för andra som bättre än annat eller än inget, visar intervjuerna på så många underliggande antaganden vad gäller vårdarbete att det är intressant att analysera närmre. För att förstå varför vårdarbetet tros vara så lockande och varför det så ofta lyfts fram av de ansvariga för åtgärdsskapandet, har vi genomfört diskursiva analyser av intervjuer där vårdarbetet berörs. En av dessa intervjuer sker med en kommunal tjänsteman som vi kallar Johan. Intervjun med Johan får tjäna som underlag för en mer retorisk presentation av mycket generella antaganden. Vi väljer att presentera ett utdrag hämtat från början av intervjun. Utdraget presenteras med radnummer för att

kunna återknyta till den retorik och de begrepp som används i intervjun. Den analys som genomförts avser tydliggöra de antaganden om invandrade kvinnors liv och intentioner, som återkommer som en gemensam logik i många intervjuer:

1. Intervjuaren: Jag är intresserad av arbet... av hur arbetsmarknaden ser ut för kvinnor
2. som bor här i kommunen men som har invandrabakgrund.
3. Johan: Mm... Vår erfarenhet är att invandrarkvinnor ofta söker sig till arbeten inom den
4. offentliga sektorn. De vill arbeta inom vården eller barnomsorgen. Och jag menar det vore
5. ju dumt att inte ta tillvara på dem där. Och det är där vi har flest just nu. Och så har vi ett
6. projekt här, som pågår för fullt och som... Äh, där vi försöker få in dem i äldreservicen.
7. Där kan de liksom känna att de kan göra nytta och... Men det är ju alltid det här med
8. språket. Det är ju det som det stupar på. Jämt. (tystnar)
9. Intervjuaren: Mm. Vad gör man åt det då?
10. Johan: Alltså det går ju inte att jobba inom vården om man inte kan språket. Eller hur, det
11. funkar ju inte. Så det är ju många då som går på vikariat. Och det behövs ju också, va.
12. Men det blir ju liksom inget varaktigt. Vi har diskuterat att starta en sån här vårdpool som
13. man har på en del andra... i en del andra kommuner. Men du vet det är svårt att bygga
14. upp en sån med såna som inte har jobbat i vården förut liksom. Det är ju skillnad om man
15. säger upp en massa folk inom vården och har... ja, övertaliga. Men jag vet inte, det
16. kanske skulle funka ändå.
17. Intervjuaren: Skapar ni praktikplatser då? Inom vården?
18. Johan: Jaa, det är väl så det har funkat. De får in en fot och kan börja lite smått. Sen
19. måste de ju gå nån utbildning då. En del har gjort det innan och andra gör det... Men det
20. är klart att man måste gå den här omvårdnadsutbildningen. Alltså det finns ju vissa
21. problem med just den här gruppen. Många har totalansvar för hem och ungar och
22. de kan ha många ungar dessutom. Det är... det får man ju förstå att det inte är så
23. lätt att gå kurser då. Och de är borta för sjuka barn och så där. Det blir ju problem.
24. Visst det får man ta, men det skapar ju liksom lite speciella problem. Men det gäller
25. ju att få dem motiverade av att faktiskt lära sig och att faktiskt gå in i vården och
26. jobba. De behövs ju där, det är inget att sticka under stol med. Och de trivs med det,
27. eller så verkar det i alla fall.
28. Intervjuaren: Har du själv träffat kvinnor som praktiserat så här inom vården?
29. Johan: Ja, ja. Visst har jag det och de är ju jävligt tacksamma. Alltså det handlar ju både

30. om att få jobb och om integration för deras del. Och det är ju viktigt att jobba med de här
31. frågorna utifrån deras livsvillkor. Jag menar kan vi hjälpa till så de får in en fot i vården
32. så är det ju bra.

Denna kommunala tjänsteman som vi här kallar Johan ger sin bild av hur han anser att kvinnor med invandrabakgrund tänker, känner och lever. Han uttalar sig om deras intentioner och om deras behov. Hans uttalanden skulle kunna sammanfattas som en process som leder från det han på rad 3-4 talar om som ”vår erfarenhet är att invandrar-kvinnor ofta söker sig till arbeten inom den offentliga sektorn” till att han på rad 31-32 betonar ”kan vi hjälpa till så de får in en fot i vården så är det ju bra”. Detta innebär att han betraktar den hjälp han (kommunen) ger som byggd på erfarenhet. Utifrån sina (han säger ”våra”) erfarenheter anser han sig också kunna uttala sig om invandrade kvinnors vilja (rad 4), deras känslor (7), deras problem (8), deras arbetslivserfarenhet (14), deras möjligheter (18-19), ansvar (21), antal barn (22), svårigheter (23), trivsel (26), tacksamhet (29), mål (30) och livsvillkor (31). Det vill säga, han tror sig veta att invandrade kvinnor vill arbeta inom vården trots att de inte gjort det förut och att de är tacksamma för att de får hjälp att börja där. Deras problem är att de har ett stort ansvar i hemmet, att de har många barn och att de inte kan tala svenska så bra. Ett grundantagande som genomsyrar denne informants logik, liksom så många av de övriga tjänstemännen/kvinnorna, politikerna och projektledarna som intervjuats, är att om dessa kvinnor får jobb blir de också integrerade i det svenska samhället, men att problemet ligger hos dem själva och deras livssituation.

Han säger också att ”det vore ju dumt att inte ta vara på dem där” (4-5), att det är inom vården ”vi har flest” (5) av dem just nu. Att man försöker ”få in dem i äldre-  
reserven” (6). De ”behövs” på vikariaten (11). Han säger att denna grupp har ”vissa problem” (20-21) och att det ”blir ju problem” (23) eftersom de är borta för sjuka barn, det ”skapar ju liksom lite speciella problem” (24), men att det ändå gäller att ”få dem motiverade” (25) och att vi (kommunen) måste ”hjälpa till” (31).

Vad säger han inte? Han nämner till exempel inte någonting om hur intresset för integrationsfrågorna ska ökas hos arbetsgivarna. Han talar om att utgå ifrån kvinnornas livsvillkor, men nämner under hela intervjun ingenting om kvinnornas män som en del i dessa livsvillkor.

Det är också intressant att se vad denna informant förmedlar i termer av självklarheter, dvs sådant han rent språkligt kan antas förmedla i en tanke om att intervjuaren håller med om detta, som en självklarhet. I analysen går det att söka sådant som i detta syfte tillskrivs det lilla ordet ”ju”. Den första hänvisningen handlar om att ‘allt’ (alla problem) har att göra med språkliga brister (8). Det går inte att arbeta inom vården med språkproblem säger han, med två ”ju” (10-11) och ett ”eller hur” (10). Det vill säga, detta anser han vara något han och intervjuaren är (måste vara) eniga om. Eftersom det inte går att arbeta inom vården om man har språkproblem är det många som går på vikariat (det vill säga arbetar inom vården utan fast anställning) säger han med samma självklarhetshänvisning (11). Detta kan tolkas som att det är allmänt känt att det går att vikariera men inte att ha ett fast jobb inom vården om man har språkproblem. Vikariat är givetvis nödvändiga (11) säger han, men den vikarierande personalen kan inte utgöras av enbart språksvaga kvinnor (14). Menar han då att personer med språkproblem kan utgöra en viss del av ett vårdlag, men inte hela? Eller menar han att personer med språkproblem inte är något problem så länge de bara dyker upp då och då? Det vill säga patienter och vårdpersonal behöver bara ha intermittenta möten med dessa språksvaga vårdare (biträden?) som i pressade situationer då det fattas ‘riktig’ personal är bättre än ingenting?

Om detta är vad han säger, måste de invandrade kvinnorna som arbetar inom vården ses som mycket lågt värderade. Informanten uttalar sig om utbildning som något självklart (19), liksom att det finns problem med gruppen som alla förväntas känna till (21-23-24). Han säger dock inte att utbildningen skulle lösa dessa problem, utan knyter problemen till kvinnornas livsvillkor. Vad utbildningen ska leda till säger han inte. Han poängterar bara att ”de (måste) ju gå nån utbildning” (19). Däremot talar han om motivationshöjande åtgärder (25) som ska få kvinnorna att ”faktiskt” (25) lära sig och att

”faktiskt gå in i vården och jobba” (25-26) . Det vill säga, är kvinnorna bara tillräckligt motiverade så kan de självklart lösa sina problem knutna till livsvillkoren. Det är också intressant att han talar om de behov som finns inom vården. Kvinnor med invandrarbakgrund behövs inom vården säger han med samma form av självklarhetshänvisning (26). Vården behöver kvinnor som intermittent kan arbeta där när den ordinarie (önskvärda) personalen är sjuk eller ledig. Informanten hävdar att han vet att de inhoppande (mindre önskvärda) kvinnorna är mycket tacksamma för att de får göra dessa inhop (29). Genom denna organisation uppnås en integration (30) menar han. Han säger också att det är viktigt att arbeta med integration utifrån kvinnornas livsvillkor (30-31). Frågan är bara om det är det han gör?

De diskursiva antaganden som denna analys lyfter fram uttrycks i ett flertal av de intervjuer som vi gör med olika aktörer involverade i utformandet av arbetsmarknadspolitiska åtgärdsprogram. Intressant nog är kvinnornas motivation en del i denna diskurs. Det framhålls i intervju efter intervju att det ”gäller ju att få dem motiverade” (rad 24-25 i ovanstående utdrag). Tanken om att människor gör sitt bästa när de vill göra sitt bästa dyker upp lite då och då. Det kan då tyckas konstigt att det är så sällsynt att de intervjuade berättar om insatser skapade för att öka kvinnornas vilja att göra sitt bästa. Det tycks finnas en tro på att det räcker att erbjuda hjälp att ”få in en fot” (rad 31-32 i ovanstående utdrag), sen ska motivationen infinna sig av sig självt. Kvinnornas förväntningar då? Tar man reda på vad dessa kvinnor förväntar sig av sitt inträde i vårdarbetet? Tar man reda på om de tillfälliga inhoppna för den ’riktiga’ och ’önskvärda’ personalen upplevs positivt av ’inhopparna’? Hur mycket kan kvinnorna genom egna ansträngningar påverka de aspekter av situationen som de inte upplever som positiva, med tanke på att det är den lägsta nivån inom vårdjobben som de kommer att befinna sig på?

### **5.1.7 Motivation**

För att belysa hur motivationsaspekten kan dyka upp och hur den hanteras väljer vi att presentera ett avsnitt ur en diskursiv analys av ett utdrag ur en annan intervju. Denna gång från en kvinnlig projektledare som vi kallar Margit. Utdraget är hämtat ca femton

minuter in i intervjun. Återigen är det som framkommer i just denna analys mycket talande för många av de andra informanternas sätt att förhålla sig till motivationsaspekten.

1. Intervjuaren: Vad skulle det här projektet leda till då, eller, arbete eller?
2. Margit: Ja, tanken med projektet från början var att... inte kanske direkt arbeta med...
3. naturligtvis har det alltid legat där som någon slags absolut bästa nivå på det hela, med att
4. folk kommer ut i arbete. Men det första vi skulle göra det var att försöka hjälpa till att
5. kanske få människor mer motiverade att ta tag i sin egen situation. Men, ja, allteftersom
6. tiden gick där, vi började ju lite smått med att sy kläder och hade en syverkstad och så där.
7. Vi hade 30 deltagare från början, och vi tog emot dem och försökte se vad vi kunde göra
8. för någonting, och det har alltså sakta men säkert under de här tre första åren...(paus 3
9. sek) Så byggde vi upp studiecirkelverksamheten och vi började med nya verksamheter. Vi
10. blev mer och mer klara på att vi måste jobba för att, ja först och främst ta riktiga
11. arbetsuppgifter, studier och att hålla på de svenska reglerna när det gäller arbete. Att
12. varför, ja, hur gör vi i Sverige när vi jobbar? Det var inte så lätt för folk att förstå.
13. Sådana som inte hade varit i arbetslivet de förstår inte varför vi, ja varför vi måste
14. komma i tid till jobbet och sådana där saker. Så att vi har alltså, och det gör vi fortfarande
15. till stor del, vi jobbar mycket på att försöka lära ut de mest grundläggande reglerna för
16. hur vi svenskar ser på att arbeta, vad man räknar med att människor ska kunna när de
17. kommer ut.

Här talar informanten som vi kallar Margit om att ”få människor mer motiverade av att ta tag i sin egen situation” (rad 5) parallellt med att hon talar om att lära ut regelverket för ”hur vi svenskar ser på att arbeta” (16). Genom att ha en syverkstad (6), dvs en verksamhet som enligt dessa projektledare tycktes lämplig för kvinnor, startade verksamheten, för att senare övergå till undervisning av betydelse för möjligheterna att få ett arbete. Det vill säga en mer adekvat inriktning (10). Motivationen, som framhölls som en av utgångspunkterna släpper hon helt i den fortsatta diskussionen, som mer handlar om lärande (12-13-15). Omständigheterna runt omkring de kvinnor som deltar i projektet nämner hon överhuvudtaget mycket lite under intervjun. Hennes fokus är hela tiden

på vad som kan åstadkommas på individnivå för att kvinnorna inom ramarna för projektet ska kunna lära sig grundläggande regler för arbetslivet (15-16).

Det finns dock ett mindre antal intervjuer där helt andra perspektiv kommer till uttryck. I en intervju med en kvinna, som vi kallar Lena, som arbetar som projektansvarig för ett stort kommunalt språkprojekt framställs en förståelse av invandrade kvinnors situation på ett annorlunda sätt. Hon är en av de få som inte tar upp språket som ett problem. Detta utdrag är hämtat omkring tjugo minuter in i en intervju där hon berättar om sina erfarenheter av möten med invandrade kvinnor och projekt som bedrivits på andra håll. Vi väljer även här att presentera den diskursiva analys som vi gör och presenterar intervjuutdraget med radnummer för att kunna följa hennes retoriska resonemang:

1. Lena: Det [arbetsmarknadspolitiska åtgärder, förf. anm.] tycker jag är spännande, för att
2. även om jag tror att många av de här allra mest lågutbildade kvinnorna skulle kunna ha en
3. plats på arbetsmarknaden, så tycker jag inte till hundra procent därmed att hundra procent
4. av alla de här kvinnorna ska ut på arbetsmarknaden.
5. Intervjuaren: Nej. Varför tycker inte du det.
6. Lena: Därför att jag inte tror att det är möjligt. Jag tror till exempel att om du är 50 år och
7. aldrig har gått i skolan, att du på de yrkesverksamma år du har kvar skulle, liksom kan
8. tillägna dig så mycket så att det är liksom en realistisk tanke. (...) Men jag tror att det
9. finns en annan grej som händer med de här kvinnorna i Sverige, och inte bara kvinnorna,
10. utan alltså familjerna i Sverige, och det är att de tappar kontrollen över sina barn. Att
11. barnen blir sina föräldrars vägledare i samhället. Och att resultatet av att de här kvinnorna
12. och också männen då inte kan ta sitt föräldraansvar, det ser vi ju ute bland alla
13. invandrarvärstingar va. (...) Så att jag menar så här, att man kanske ska titta över, de
14. pengar som man lägger in i integration, att man kanske kunde ta en del utav de pengarna
15. till någonting annat än befängda projekt med personer som aldrig kommer att hamna där.
16. [Jag tror] ett antal kvinnor i det här landet skulle vara betjänta av att de hade rätt till sitt
17. socialbidrag även om de inte var inne i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, utan andra typer
18. utav integrationsgrejor, som till exempel att få sin föräldraroll stärkt.
19. Intervjuaren: Att vara med i några andra projekt menar du?
20. Lena: Att vara med i andra projekt, att de liksom skulle ha en plats i vårt samhälle med
21. liksom möjlighet att bibehålla det som är viktigast för dem i sin egen kultur då. (...) Jag är



22. övertygade om att om man vill 'sanera' i träsket bland invandrade ungdomar, då ska man
23. börja med föräldrarollen, att föräldrarna tar tillbaka auktoriteten. Och det är en minst lika
24. viktig integrationsinsats som att piska ut 50-åringar i söka-jobb-kurs. (...) Det finns
25. kvinnor som mår jättedåligt, de har män som har förlorat sin naturliga manliga auktoritet
26. och som tar ut det på sina kvinnor. Vi har ju massor utav dem här i projekten.

Denna informant talar om ”de allra mest lågutbildade kvinnorna” (rad 2) och menar att å ena sidan skulle dessa kvinnor kunna ha en plats på arbetsmarknaden (2-3), men å andra sidan så tycker hon inte att alla dessa kvinnor ska ut på arbetsmarknaden (3-4). Här blandar hon också in kvinnornas ålder (6) och menar att en del inte ska ut på arbetsmarknaden därför att det inte är möjligt (6). Utav den diskussion som hon för i resten av intervjun kan man förstå att hon menar att det inte är möjligt ur kvinnornas egen synvinkel. Men det går också att tolka hennes uttalanden som att det inte är möjligt ur samhälls- eller arbetslivssynvinkel att inkludera dessa lite äldre, lågutbildade kvinnor. Hennes uppfattning är att många av de lite äldre kvinnorna måste tillägna sig så mycket kunskaper (8) för att klara mötet med det svenska arbetslivet, innan de kan börja arbeta. Det framkommer inte om detta lärande är en förutsättning för att arbetslivet ska kunna ge plats åt kvinnorna eller för att kvinnorna ska kunna uppleva det meningsfullt själva. Hon uttrycker ett antagande i personliga termer i det att hon säger att hon personligen tror (8) att det händer saker med dessa kvinnor här i Sverige (9) som måste få gå före arbetslivet. Hon ger här uttryck för ett antagande grundat på en social historicitet, i det att hon ser kvinnornas liv i Sverige som bundet till den situation de har här idag. Centralt i denna intervju är tesen att dessa allra mest lågutbildade kvinnor och deras män ”tappar kontrollen över sina barn” (10-11) och att barnen av den anledningen blir vad hon kallar ”invandrarvärstingar” (13). Barnen blir föräldrarnas vägledare (11), hemmets auktoritet (23) och ‘misslyckas’ i samhällets ögon. Detta uttrycker hon med hjälp av ord som ”ju” och ”va”, vilket innesluter det hon säger i termer av en allmänt vedertagen kunskap eller vetskap. Hon menar att många projekt som riktas till denna grupp kvinnor är ”befängda” (15), eftersom de aldrig kommer att leda till att kvinnorna kommer ut i arbetslivet (15). Hon talar om arbetsmarknadspolitiska åtgärder som något kvinnorna är

”inne i” (17) och jämför det med andra integrationsåtgärder (18). Utifrån sitt antagande om att de ungdomar hon kallar ”invandravärstingar” har föräldrar som tappat sin föräldraroll, ser hon det som nödvändigt och kanske för kvinnorna mer önskvärt med åtgärder som stärker dem i sin föräldraroll (18). Här byter hon fokus och menar att det viktigaste är att kvinnorna har en ”plats i vårt samhälle” (20), där de kan behålla viktiga delar av ”sin egen kultur” (21). Kanske hon menar att det viktigaste i denna kulturhänvisning är kvinnor som föräldrar? Hon återknyter nämligen efter detta till ungdomar som kommit på sned och som samhället måste göra något åt (23-24) genom att stärka kvinnorna i sin föräldraroll (23). Detta är en integrationsinsats hävdar hon, men klargör det inte mer än så. Efter denna diskussion om hur viktig föräldrarollen är, en diskussion som hon är relativt ensam bland våra informanter om att föra fram, tar hon upp temat ”män” (25). En del av livsvillkoren för de kvinnor hon uttalar sig om utgörs av män som är elaka mot ”sina kvinnor” (26). Hennes förklaring till att männen är elaka lägger hon i att många män har ”förlorat sin naturliga manliga auktoritet” (25). Vad det innebär går hon inte in på, utan lämnar som en underförstådd sanning som hon dessutom verifierar genom att tala om att det finns massor av den sortens män i hennes projekt (26).

Denna diskussion om männen som en förutsättning för kvinnornas liv nämns i en del intervjuer. Ingen arbetar med att förbättra kvinnornas situation relativt männen, men många nämner männen som ett problem för kvinnorna.

Lena fortsätter så här:

1. Lena: Det är viktigt att de får klart för sig att de också har rättigheter, de har också
2. möjligheter att leva bra liv. Och det värsta är alltså att ibland är det så här, att män tillåter
3. sig på ett helt annat sätt än kvinnor att visa att, att de mår dåligt. Män i den här gruppen,
4. där går alltså kvinnor som är så torterade, så att de har fått epilepsi till exempel som en
5. följsjukdom och är fysiskt söndertorterade och så fortsätter tortyren i hemmet då, utan att
6. du ser det på dem. Därför att de är, som åtminstone lite äldre kvinnor i vår kultur också, ja
7. de är så benägna att tro att de på något sätt har gjort sig förtjänta av allt stryket. Alltså
8. med..., motivations, medvetandehöja vad du vill liksom, men mer insatser behövs för de
9. här kvinnorna. (...) Det är nog bra att man går till någonting, men det måste inte vara söka-

10. jobb-kurs. För de som kan och vill är det ju önskvärt att de får jobba. För vad tror du att
11. det har betytt för vår frigörelse, att vi kan liksom packa vår kappsäck och dra? Att vi inte
12. stannar kvar hos män som vi inte vill ha, därför att vi inte har några pengar att köpa mat
13. för. Så att det är ju en viktig del i kvinnofrigörelsen, men man får inte generalisera så till
14. den milda grad liksom, att man hinner liksom inte mer än sätta nyckeln i låset så ska man
15. gå söka-jobb-kurs. Att stärka föräldrar i den rollen, det borde ligga före.

Hon säger att kvinnorna behöver hjälp med är att inse sina rättigheter och sitt värde (1-2). Hon poängterar att det som är värst (2) är att männen får företräde i familjer som mår dåligt (3). Detta förklarar hon i termer av att männen tillåter sig (2-3) att visa att de mår dåligt vilket inte alltid kvinnor gör (3). Denna förklaring byggs på med ytterligare en förklarande sats, då hon jämför dessa slagna kvinnor med ”åtminstone lite äldre kvinnor i vår kultur” (6-7) som går med på att bli slagna eftersom de tror (7) att de själva är skuld till våldet som riktas mot dem. Anledningen till varför de tror detta tar hon inte upp, men kan kanske knytas till hennes sats om att kvinnor måste inse sina rättigheter och därmed också sitt värde. För att komma tillrätta med detta problem, det vill säga våldet mot dessa kvinnor, menar hon att motivations- och medvetandehöjande åtgärder (8) riktade till kvinnorna behövs. Eller menar hon motivations- och medvetandehöjande åtgärder riktade till männen? Här finns en otydlighet i utsagan, kanske menar hon motivations- och medvetandehöjande åtgärder riktade till både kvinnor och män? Efter denna diskussion om män som slår kvinnor, knyter hon tillbaka till arbetslivet och menar att kvinnors möjligheter till arbete ”är ju en viktig del i kvinnofrigörelsen” (13). Ett påstående som hon mjukar upp med hjälp av det lilla ordet ‘ju’ som ger detta uttalande en klang av något allmänt vedertagenhet. Hon talar om att arbete ger ekonomiska förutsättningar (12) och förutsättningar att välja man (12). Däremot, menar hon, måste man inse att det kan vara viktigare för vissa av kvinnorna att få hjälp att klara sin föräldraroll än att få ett arbete (13-15). Det vi kan förstå utifrån denna intervju är att arbetslivet ibland kan få lov att stå tillbaka för att familjelivet ska fungera och att en modell som arbetar med att stärka föräldrarollen skulle kunna prövas enligt denna informant.

Flera projektledare som vi varit i kontakt med är inne på samma tankebanor om att kvinnor måste känna en trygghet i att fungera som föräldrar och att detta är kopplat till möjligheterna att fungera i arbetslivet. Vissa klart arbetslivsinriktade projekt har till och med detta som sin utgångspunkt. Följande utdrag är hämtat ur en intervju med en projektansvarig kvinna, som vi kallar Sirpa och som arbetar med arbetslivsintroduktion för kvinnor som hon benämner som ”utsatta”:

Intervjuaren: ”Hur får ni kontakt med kvinnorna?”

Sirpa: ”Delvis genom kvinnojouren, delvis genom arbetsförmedlingen, delvis genom socialen. Och tanken är att de här kvinnorna, det är mycket, mycket... De är rädda för allt möjligt. De är rädda för vad som ska hända, de vågar inte tala om till exempel för en socialsekreterare att de har problem och de mår dåligt, de är rädda att man ska ta barnen ifrån dem, så att de kan må hur dåligt som helst, och det är klart att det påverkar barnen också. (...) De [kvinnorna, förf anm] är rädda för framtiden, de vet inte vad de ska göra. De är rädda för hur de ska klara av sin ekonomi, vad ska hända med dem. Mycket... och det... vi vill då hjälpa dem med att kunna gå vidare.”

Den hjälp dessa kvinnor får är dock sällan kopplad till förändringar i privatlivet. I detta projekt ses möjligheten att få ett arbete som en förutsättning för att fungera också i privatlivet. Mer än så anser projektledarna sig inte kunna göra, trots att de ser kvinnornas problem.

Det vanligaste förhållningssättet för de ansvariga personer som intervjuats här är att säga att det existerar problem bundna till familjelivet och övrigt privatliv, men att deras syfte är att arbeta med kvinnorna som om problemet låg hos dem som individer. Något som flera projektledare säger sig uppleva som frustrerande. Språkundervisning, vårdförberedande undervisning, kurser om hur man söker jobb etc, är mycket vanligt. Med hänvisning till att just invandrade kvinnor ofta har en besvärlig bakgrund, kultur etc kan de som ansvarar för arbetsmarknadspolitiken och olika slags åtgärder tyckas friköpa sig, i det att de hävdar att de (vi) inget kan göra åt saken. Även de som poängterar att de inte vill särbehandla kvinnor med invandrarbakgrund, hänvisar till de specifika problem som denna grupp har – utan att för den skull vidtaga åtgärder för att göra något åt *problemen*.

### **5.1.8 Sammanfattning av intervjuer med aktörer som arbetar med utformning av åtgärder**

Sammanfattningsvis vill vi säga att analyserna visar att de personer som deltagit i denna studie och som har ansvar för eller som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder, anser att det är samhällets uppgift att se till att varje individ har ett arbete. Dessa informanter anser också att de själva är en del av detta samhälle och gör därför sin plikt, men att detta försvåras av ekonomiska och politiska faktorer. Analyserna visar vidare att invandrade kvinnor är objekt och mål för en arbetsmarknadspolitik som bedrivs nära kopplad till en integrationspolitik som många är starkt kritiska mot. Synen på kvinnor med invandrabakgrund som skapare av något nytt är mycket sällsynt. Vanligare är en önskan om att invandrade kvinnor ska smälta in eller möjligen bidra till något samhället har behov av (t ex vårdbiträden). Hur en arbetsmarknadspolitisk åtgärd ser ut beror ofta på var det finns pengar *för närvarande*. Det tycks sällsynt att det är de invandrade kvinnornas behov som styr. Projektledare tycks ofta tvingas gå runt reglerna och förändra och omskapa sina projekt i syfte att efterfölja ett regelverk som de upplever fel och krångligt.

Många åtgärder är riktade till enbart kvinnor. Anledningen till detta är enligt analyserna av ansvariga aktörers utsagor att kvinnor med invandrabakgrund önskar detta eller att deras män inte tillåter dem att vara med i sammanhang där andra män deltar.

I denna resultatdel har vi valt att lyfta fram två olika diskurser för att kunna förmedla en förståelse av tjänstemännens/kvinnornas, politikernas och projektledarnas berättelser. Den första diskursen handlar om en bild av oss svenskar som förträffliga och som lever i föregångslandet Sverige ('förträfflighetsdiskursen'). Den andra handlar om informanternas syn på *allas* möjlighet till delaktighet och makt ('demokratidiskursen'). Dessa diskurser förhåller sig samtliga informanter till på något sätt.

Ingen av informanterna förnekar existensen av vare sig rasism eller sexism. Däremot framkommer det med tydlighet i analyserna att det finns en viss irritation över att rasism ibland får bära förklade för andra företeelser. På samma sätt framkommer en tydlig irritation över att även de som själva verkar för integration kan bli beskyllda för att vara

rasistiska. Kvinnor med invandrabakgrund omtalas dock många gånger i intervjuerna, utan en tanke på eventuella rasistiska eller sexistiska fördomar, som *lämpade* för typiska traditionella och lågt värderade 'kvinnojobb'. Det är få av informanterna som tycks förmå släppa tanken på att omforma de kvinnor man arbetar med efter de redan färdiga föreställningarna om vad kvinnorna själva och vad samhället behöver. Detta menar vi pekar mot att aktörer med ansvar för utformningen av arbetsmarknadspolitiska åtgärder inte alltid problematiserar de åtgärder som de själva arbetar med och riktar till kvinnor med invandrabakgrund. Detta leder till onyanserade antaganden om hur det är och hur det kan vara. Ett tydligt exempel på ett sådant onyanserat antagande som ofta förekommer är att kvinnor med invandrabakgrund vill arbeta inom vården.

Analyserna visar också att det finns personer som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder som vill se till de invandrade kvinnornas hela familjebild och som anser att det är viktigare att stärka föräldrarollen än att tvinga dessa kvinnor att söka arbete. Trots att dessa informanter arbetar med åtgärder som ska få kvinnor med invandrabakgrund att komma in i arbetslivet, ser flera det som viktigt att diskutera kvinnornas privatliv i större utsträckning än vad som görs idag. I arbetet med arbetslivet är det inte alltid möjligt att utesluta kvinnornas övriga livssituation. Det vanligaste förhållningssättet är dock att hävda att det finns problem bundna till familjelivet och övrigt privatliv, men att ändå arbeta med kvinnorna som om problemet låg hos dem som individer, och att bortse från privatlivet.

## **5.2 Intervjuer med kvinnor som deltar i åtgärder**

Parallellt med intervjuerna med olika tjänstemän/kvinnor och projektledare etc som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder genomfördes intervjuer med kvinnor som deltog i olika arbetsförberedande projekt, som arbetade på tjänster som var arbetsmarknadspolitiskt tillsatta eller som tidigare hade varit föremål för någon form av arbetsmarknadspolitisk åtgärd.

Många av de deltagare som intervjuas talar svenska med brytning och flera är ordfattiga när de ska försöka beskriva sin situation och sina erfarenheter. Detta är dock

hanterbart för oss som vana intervjuare och lyssnare till just denna språkdräkt. En viss försiktighet finns dock i vår kritiska reflektion av vad som här sägs. Att tolka sådant som uttrycks vagt är alltid vanskligt. Av den anledningen låter vi dessa deltagarna tala relativt mycket själva i resultatredovisningen.

Det är också svårt att hantera deltagarnas ovana att möta sådana som oss, det vill säga högutbildade svenskar som inte har något inflytande över deras situation. Det blir ett möte som skär tvärs över många gränser på ett sätt som många av de intervjuade kvinnorna tidigare aldrig varit med om. Många poängterar under intervjuerna hur tack-samma de är mot Sverige som tagit emot dem och som erbjuder dem kurser, projekt och program, många ber oss också om råd eller ber oss till och med att framföra saker (oklart till vem) som kan underlätta deras chanser att få ”ett riktigt jobb”. Det hjälper inte att vi tydligt talar om att vi bara är nyfikna forskare som inte har något med verksamheten att göra och att vi inte har någon som helst makt att påverka deras situation. Det enda vi kan göra är att själva försöka förstå vad som är bra och vad som är dåligt och att sedan förmedla den förståelsen vidare till olika intressenter.

### **5.2.1 Språk och känslor av underlägsenhet**

Under intervjuerna får vi insiktsfulla berättelser om erfarenheter och önskemål. Språket återkommer här, liksom i intervjuerna med personer med övergripande ansvar, som ett givet tema. En kvinna, som vi kallat Ilona som gör sex månaders praktik i ett kök säger så här alldeles i början av intervjun:

Intervjuaren: ”Tycker du att det är bra här? Trivs du?”

Ilona: ”Jaa, oh ja. Jag trivs jättebra. Jag lär mig laga mat och jag har fått många kompisar”.

Intervjuaren: ”Svenskar? Jobbar det några svenskar här?”

Ilona: ”Nej inte svenskar. En är från Argentina och en från... är från... är serb. Sen han som är vår chef han är från Marocko. Sen en är från Finland. Hon är sjukpensionär. Det är bra. Vi är från olika länder. Vi säger vi måste prata svenska fast vi inte kan. Det är bra. Annars, kan man inte prata svenska, inga jobb. (...) Jag vill ha jobb med barn i skola sen, då man måste kunna prata svenska”.

Intervjuaren: ”Sen, menar du?”

Ilona: ”Ja, sen. Inga jobb sen om vi inte kan prata svenska. Viktigt. Vi har svensklärare som kommer och hjälper oss. Vi sitter i lilla rummet och lär oss. Mycket bra.”

Det tycks som om denna kvinna trivs med sin praktik eftersom hon här får lära sig sådant som hon förstått är en förutsättning för att hon ska få arbete senare. Hon lär sig till ett yrke, som hon visserligen inte vill fortsätta att arbeta inom och hon lär sig tala svenska i en grupp med andra som heller inte behärskar språket ordentligt. Inte under hela intervjun beklagar hon sig över den bristande kontakten med svenskar i svenskundervisningen eller under praktiken. Kanske är det istället så att hon känner att hon vågar prova de svenska språkkunskaper hon har, eftersom alla befinner sig på ungefär samma språkliga nivå? Däremot antyder hon vid flera tillfällen att hon alls inte vill arbeta i ett kök. Hon säger senare i intervjun:

”Jag förstod inte vad jag skulle göra, bara att jag fått ett jobb. Sen... senare jag förstod att det var inget riktigt jobb och att det var diska och städa jag skulle göra. Jag frågade varför jag inte kunde få jobba med någonting annat, men de sa det här måste du göra annars du får inga mer pengar.”

Även om denna kvinna inte själv uttrycker att hon ser en koppling mellan språksvårigheter och den praktikplats hon hamnat på, så tycks det tydligt i åtskilliga intervjuer att bristande språkkunskaper försvårar möjligheten för kvinnorna att vara helt införstådda i vad det är för arbete de blivit erbjudna. De som upplever sig ha hamnat fel, vilket många gör, tröstar sig med antagandet om att praktiken, projektarbetet eller åtgärden ska ge dem förbättrade möjligheter att få ett sådant jobb som de önskar sig i framtiden.

Men är då språket ett hinder för att få arbete? En kvinna, som vi kallar Gülay som tidigare deltagit i flera arbetsmarknadspolitiska program, men som nu har projektarbete inom kommunen säger så här en dryg halvtimme in i intervjun:



”...Och det är det som kanske ibland är problem för invandrare, att man är rädd själv för något främmande. Att man kanske själv vågar inte öppna sig för, kanske en invandrarkvinna för en svensk kvinna, därför att vi kvinnor är kvinnor i hela världen. Men rädslan just för det här okända, tror jag, hos invandrare, att man kanske ska göra bort sig eller, lite sådana här saker tror jag kan påverka att kvinnor inte vågar, invandrarkvinnor kanske, just det här att ta emot det man får. Eller att så småningom, i början man känner sig lite ... eller jag gjorde det, underlägsen, jag vet inte varför. Men så kände man sig, det är just det här med språket...”

Hon talar om den underlägsenhet som hon tidigare kunde känna när hon mötte en möjlig arbetsgivare. Hon berättar att hon backat ur flera situationer som möjligen hade kunnat ge henne arbete, eftersom hon var rädd och hon tar upp temat med den invandrade personens rädslor för det främmande. Ett intressant tema att notera i relation till den vanligare diskussionen om svenskars främlingsrädsla. Gülay är dock inte den enda som säger att hon är rädd att ”göra bort sig” och som berättar om hur detta medfört att hon inte kunnat vara öppen för möjliga erbjudanden. Språket, säger hon, är klart kopplat till känslor av underlägsenhet. En annan kvinna, som vi kallar Shahnaz som vid intervjutillfället hade en arbetsmarknadspolitiskt tillsatt tjänst vid ett ‘kvinnocenter’ berättar om samma fenomen mot slutet av sin intervju:

”...Jag kan förstå jättebra. Jag kan prata ganska bra. Inte jätte. Men ganska. Men ändå man blir betraktad som dum i huvudet om man bryter. Det är så. Svenskar tror man är dum i huvudet för man säger vissa ljud så här fel. Kanske använder lättare ord eller säger något fel. De förstår och jag förstår... Men de vägrar acceptera mig för jag låter fel. Låter dum i huvudet! Och då man blir sån. Det är sant. När andra tror man är dum, man blir dum. Säger dumma saker och känner det är ingen idé att anstränga sig. De tror jag är dum ändå.”

Shahnaz talar mycket i sin intervju om hur hon tror att andra betraktar henne som dum i huvudet. Det intressanta med just detta utdrag är hennes resonemang om hur hon tror att majoritetssvenskar tycker att hon talar dåligt och är dum i huvudet och hur detta antagande gör att hon själv tycker sig bli dum och säga fel saker. Hon säger att det leder till att hon inte ser någon anledning till att anstränga sig. Fördomen om att den som inte talar svenska utan brytning är dum i huvudet upplever hon som så stark att hon inte or-

kar slåss emot den. Kanske det är här språkproblematiken ligger. Det handlar i så fall inte om att kvinnor med invandrarbakgrund måste lära sig perfekt svenska för att klara sitt arbete. Det handlar snarare om att de måste lära sig perfekt svenska för att inte hamna i underläge, känna sig underlägsen och betraktad som dumma i relationer med majoritetsbefolkningen. Om det är så, borde då inte insatser för att lära svenskar lyssna på bruten svenska utan fördomar vara en god strategi som skulle hjälpa många? Detta är det dock ingen av de intervjuade kvinnorna själva som föreslår.

De kvinnor vars intervjuцитat är återgivna här har sitt ursprung i Sydeuropa, Mellanöstern och delar av Afrika. Kanske finns det en koppling mellan den brytning som dessa kvinnor och som många andra av de som invandrat till Sverige har och den svenska synen på Sverige som ett föregångsland jämfört med dessa kvinnors hemländer. Det vill säga en etnocentrisk syn hos oss svenskar, grundad i den förträfflighetsdiskurs som vi tidigare analyserat? Denna underlägsenhetskänsla som uppstår när man egentligen behärskar språket, men inte kan tala på 'rätt sätt' är alls inte lika uttalad, om ens nämnd, i intervjuerna med kvinnor som har anglosaxiskt, franskt, tyskt eller skandinaviskt ursprung. Det tycks viktigt att särskilja två typer av språkproblem. Det ena innebär att ha så stora språkproblem att det hindrar en från att förstå andra och att själv göra sig förstådd. Det andra är att kunna tala och förstå svenska men att ha en brytning och en rytm som inte stämmer överens med den accepterade 'svenska'. De kvinnor som kommer till en arbetsmarknadspolitisk åtgärd har dock som regel så pass goda kunskaper i svenska språket att de kan göra sig förstådda och förstå andra. Det som de tycks sakna är möjligheter till att få delta och ingå i fortlöpande dagliga samtal med människor som har svenska som modersmål. Många av kvinnorna talar om "att våga" i samband med att de talar om att prata svenska. Detta vill vi knyta till känslor av egenvärde. För att våga göra sig hörd och för att våga ställa krav måste man också tro att man är värdefull. Med en ofullständig språkdräkt som leder till känslor av underlägsenhet förblir det svårt för många att ställa krav. Människor som inte ställer krav betraktas givetvis som mindre besvärliga för instanser som annars kanske skulle riskera en mer kravfylld situation,

som t ex arbetsförmedlingen. I en intervju med en kvinna vi kallar Nadia framkommer detta mycket tydligt.

Intervjuaren: ”Berätta om arbetsförmedlingen. Hur tycker du att de mötte dig när du kom dit?”

Nadia: ”De mötte mig som en dum och tråkig person som de egentligen inte ville... De tittade på mig och ... Äh, sen så sa en man som satt där att jag skulle ta en nummerlapp och jag kunde titta på deras anslagstavla tills det var min tur och jag tittade och tittade men förstod inte var jag skulle ta en nummerlapp någonstans, så jag gick fram till honom igen och sa jag hittar ingen nummerlapp. Och, du vet, då bryr han sig inte om att förklara att jag skulle gå ut i... där man kom in igen. Utan han suckade och reste sig och gick och hämtade en åt mig. Jag kände mig jättebesvärlig. Sen gav han den till mig och sa att jag skulle sätta mig och vänta. Jag visste inte var... om jag skulle gå bort till en... eller om jag skulle sätta mig på stolen mitt emot hans skrivbord, men jag vågade inte fråga. Kände mig jättedum. Stod där och bara kände mig jättedum. Sen när han sa att jag skulle gå på den här praktiken jag vågade inte säga någonting. (...) När jag kom hem jag grät och önskade att jag fått prata mitt eget språk för då hade jag kunnat kräva respekt och jag hade kunnat förklara mer vad jag ville ha för jobb. Vem jag var.”

Senare berättar Nadia om det vårdjobb som hon blev erbjuden:

Intervjuaren: ”Men sen fick du plats i det här vårdprojektet”.

Nadia: ”Fast det var inte vad jag ville. Jag jobbade i mitt land som laboratorieassistenten. Varför kan jag inte få ett sånt jobb jag frågat. Nej då du måste ha mycket bättre språk och du måste gå kurser här i Sverige. Vill du ha jobb... ett garanterat jobb så finns det inom vården. Där behövs det folk och du kommer att få ett så bra jobb där. Jaha tänker jag, det är det enda jobb jag kan få så då får jag väl ta det. Jag har kemistutbildning så jag tänkte jag kanske kan jobba med läkemedel eller så. Trodde jag skulle få bra jobb inte sånt städa och byta blöjor på gamla.”

Intervjuaren: ”Men det var det som det blev? Äldrevården.”

Nadia: ”Jag sa jag vill inte jobba här. Jag fick en chock när jag såg vad jag skulle göra. Jag skulle torka bajs och jag skulle göra sånt skitjobb va. Sånt jag... Nej sa jag kan inte jobba här, det går inte, jag vill ha ett annat jobb. Trodde inte det var det jag skulle göra. Trodde jag skulle dela ut medicin och lära mig ta sprutor och så, inte torka bajs och skura golv. Men då sa de att om jag inte gjorde praktiken där skulle jag inte få mer pengar. Det var en sån Alu-jobb. Jag kunde inte säga nej till ett så bra jobb sa de.”

Intervjuaren: ”Men du jobbar inte i vården idag?”

Nadia: ”Vet du jag tycker inte de ska skicka folk till det som de behöver utan att bry sig om vem de skickar. Invandrare kan inte göra bara det som ingen annan... Jag tycker de ska lyssna mycket noga på vad den som ska arbeta vill. Jag mådde så dåligt när jag gjorde praktiken där så jag orkade nästan inte gå upp på morgonen. Men sen när min man frågade på sitt jobb om ingen

visste något bättre för mig sa en kompis till honom att jag skulle kontakta KI och prata med en kvinna som hette Agneta som arbetade där. Och det är genom det tipset som jag nu är här som labass. Mycket bättre för mig. Och jag säger jag går aldrig till arbetsförmedlingen igen. Aldrig. De hade bara kunnat tala om istället vilka företag har labbjobb, vilka kan jag kontakta. Ge mig en lista på de stora sjukhus och företag och institut som har lab. Jag kan inte veta, de borde veta och tala om det. Sen jag kan göra allt, söka jobb och så själv. De ska bara tala om för mig vad olika företag gör. Jag tror idag jag hade haft mer nytta av gula sidorna i telefonkatalogen, faktiskt.”

Detta är ett utdrag en halvtimme in i en intervju med en kvinna som vi intervjuar därför att vi fått höra att hon haft ett ALU jobb men nu har en fast tjänst på ett helt annat ställe. Intervjun är ganska lång, en och en halv timme, och innehåller beskrivningar av problem på den nuvarande arbetsplatsen där hon tyckt sig bli särbehandlad och nonchalerad. Ändå betraktar hon det arbetet som mycket bättre än den praktiktjänst hon hade inom vården.

Hennes möte med arbetsförmedlingen präglas enligt hennes utsagor av förnedring kopplad till henne som person. Arbetsförmedlingen förmedlade till henne att hon var en dum och tråkig person och hon kände sig följdriktigt besvärlig och dum. Hon upplevde sig nonchalant behandlad av arbetsförmedlaren som inte brydde sig om att förklara ordentligt och som sedan erbjöd henne en praktik som hon inte vågade ifrågasätta. Då hon berättar om vårdjobbet, talar hon mer om sin egen vilja och antyder en rädsla för att inte få något jobb alls om hon hävdar sig. Hon upplevde att hennes egen bakgrund med kemistutbildning och arbete som laboratorieassistent hade inget som helst värde i hennes möte med arbetsförmedlingen och vårdjobbet. Hennes missuppfattning om att jobbet på sjukhuset skulle innebära arbete med läkemedel, eller att hon skulle få lära sig dela ut medicin och ta sprutor visade sig leda till att hon mådde fruktansvärt dåligt när hon istället fick ”torka baks och skura golv”. En viss del av den kritik som de intervjuade kvinnorna som deltagit i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktar mot arbetsförmedlingen är säkert kopplad till den egna oförmågan att ställa krav, att tala för sig själv som en vuxen individ och att man upplever sig ha blivit lurad.

Det är ändå intressant i denna intervju är Nadia, att höra hennes egna förslag på hur hon tycker att arbetsförmedlingen borde fungera. De borde ”lyssna mycket noga”, säger hon. De borde vara en slags servicestation som kan bidra med kunskap om vilka företag som har den typ av arbeten som den arbetssökande vill ha. Hon efterlyser en lista över ortens (och kanske andra orters) företag och organisationer och att arbetsförmedlingen skulle tala om vart hon skulle kunna vända sig med sin önskan om att få ett ke-mistarbete. Hon säger att hon skulle ha mer nytta av ”gula sidorna i telefonkatalogen faktisk”. Arbetsförmedlingens upplysande funktion har helt tydligt inte fungerat i mötet med denna kvinna. Viktigt att notera är dock, att hon inte är den enda som framför just denna kritik. Kritiken mot att arbetsförmedlingen inte upplyser ordentligt, är kanske extra viktigt att lyfta fram då det handlar om möten mellan en (ofta) majoritetssvensk tjänsteman/kvinna med svenska som modersmål och god insikt i svenska samhället och en person med annat ursprung och annat modersmål. Nadias förslag att arbetsförmedlingen skulle ha en slags företags-, organisationsinventerande- och upplysningsfunktion är kanske extra viktigt att överväga i möten med arbetssökande som inte känner till det svenska samhället och dess uppbyggnad, institutioner etc.

### **5.2.2 Om att vara deltagare och om att vara delaktig**

Det är inte ovanligt att de kvinnor som intervjuas är missnöjda med att ”bara få ALU-jobb” eller andra tillfälliga tjänster. Uttalanden som ”jag vill ha ett riktigt jobb” hör mer till regeln än undantagen i intervjuerna. Vad är det då man är missnöjd med? Varför är man inte glad åt de arbetsmarknadspolitiskt skapade tillfälliga jobb man får? En anledning är just jobbens tillfälliga karaktär. Många berättar hur de deltagit i mängder av tillfälliga jobb, varvat med kurser och perioder av arbetslöshet. Det tycks för många vara en ständigt pågående cirkelgång, som med sina korta perioder gör det svårt att planera framåt i livet. Det gör det också svårt att se bakåt och urskilja en linje som löper uppåt eller framåt i yrkeslivet. Ofta tycks de tillfälliga jobben inte vara särskilt engagerande, eller så törs den som vet att hon bara är där tillfälligt inte engagera sig. Många säger att de ändå inte hade velat jobba *just där* och därför inte är särskilt ledsna över att *just det* jobbet bara var tillfälligt. I samma veva säger dock många att de tar vilket jobb som

helst, bara det är ett ”riktigt jobb”. Att då intala sig att det jobb man bara är tillfälligt på är ett man ändå inte vill ha, kan ses som ett försvar mot besvikelse och uppgivenhet.

De kvinnor som intervjuats och som haft exempelvis ALU-tjänster på arbetsplatser där övrig personal är fast anställd berättar om hur svårt det är att bli tagen på allvar, som en kompetent arbetskamrat ”när man bara är en ALU:are”. ”Man betraktas som en tillfällig gäst”, säger en kvinna i sin intervju. ”Man tillhör inte arbetsgruppen”, säger en annan och syftar på den känsla av utanförskap som många av de intervjuade kvinnorna berättar om. Det tycks som om den som kommer till en arbetsplats på grund av en arbetsmarknadspolitisk åtgärd ses som en sämre människa av dem som kommer dit av andra anledningar. Till detta kommer det faktum att ”man är invandrare” säger flera av deltagarna.

De berättar att ingen är intresserad av att se vad de egentligen skulle kunna bidra med. Alla har redan föreställningar om vem de är och vad de kan göra, knutna till det faktum att den tillfälliga gästen är en ”invandrarkvinna”. Det tycks finnas två givna frågor som kvinnorna alltid får besvara när de kommer till en ny arbetsplats; 1) Var kommer du ifrån? (syftar på ursprungsland) och 2) Har du barn? När dessa frågor är ställda och besvarade är det inte längre särskilt intressant att prata med den tillfälliga arbetskamraten. Många berättar att det hänt att de arbetat på en arbetsplats där ingen brytt sig om att lära sig deras namn under den tid de varit där. ”Jag går alltid under namnet Polskan”, säger en kvinna. En annan kvinna berättar att när hennes son ringde till hennes arbetsplats och frågade efter henne fick han till svar att någon med det namnet inte fanns där, eller jo, förresten, ”vi har en invandrarkvinna här som städar är det henne du menar?” Nu hade denna kvinna inte städjobb på den aktuella arbetsplatsen. Hon hade varit där i tre månader som ’husmor’. Men det hade denna arbetskamrat inte förstått. Andra berättar att de inte blir bjudna till aktiviteter och fester på arbetsplatserna, att ansvarig chef ibland inte ens brytt sig om att hälsa utan delegerat till någon annan att ta hand om ’praktikanten’ (etc). Ytterligare berättelser handlar om den tystnad som sänker sig när de kommer in i fikarummet, om hur det viskas och tittas i smyg och om rena oförskämheter i termer av ’skämt’ och utfrågningar. Denna sorts negativa upplevelser dominerar i

berättelserna och knyts både till de tillfälliga gästspelens karaktär och till invandrarstatuse

Det finns dock också positiva upplevelser. Vad utmärker då dem? Jo känslan av att vara en riktig och viktig deltagare i en arbetsgrupp som inkluderar majoritetssvenskar. Vänliga uppmaningar att komma och fika med de andra, omtänksamma kommentarer och inbjudningar till deltagande är det som utmärker de positiva tillfälliga jobben. En kvinna som vi kallar Claudia berättar:

”De var så gulliga. De frågade alltid om jag skulle komma med och dricka kaffe och de stannade alltid till vid min dörr och frågade hur jag mårde. Det var som att hamna bland vänner. Jag hade verkligen velat få fortsätta där.”

En annan kvinna, som vi kallar Raziye har också positiva erfarenheter av ett tillfälligt ALU-jobb. Hon berättar:

”Jag jobbade i skolköket. Det var två svenska och en från Turkiet som jobbade där också. Och vi skrattade och hade så roligt den tiden. De brydde sig inte om att jag bara skulle vara där tillfälligt. Jag fick planera mat och jag fick gå en kurs och lära mig om glutenfri mat och lära de andra sen. De som var ordinarie. Då kände jag mig så... det var så roligt. Jag trivdes jättebra med dem. Men det tog ju slut det med.”

Det som både Claudia och Raziye talar om är det sociala samspel som uppstår med den ordinarie personalen som huvudaktörer. De menar att den tillfälliga inhopparen aldrig kan uppnå samma maktstatus på arbetsplatsen som den ordinarie personalen. Ansvaret för den tillfälliga medarbetarens trivsel måste därför åläggas den ordinarie arbetsgruppen. När den tillfälliga medarbetaren dessutom befinner sig i en position där de upplever sig underordnade pga sin invandrarstatus blir detta extra tydligt.

På vissa arbetsplatser tycks det finnas en motvilja hos den ordinarie personalen mot att tillfälliga praktikanter eller tillfällig arbetskraft i termer av ALU etc tas in. Denna

motvilja kan, enligt informanterna, bero på personalens rädsla för att bli överflödig, dvs att arbetsgivaren ska bygga upp verksamheten med hjälp av den billigare ALU-arbetskraften istället. Eller kanske att den kvinna som är där tillfälligt ska visa sig mer kompetent, snabbare etc, än de ordinarie och därför kanske erbjuda konkurrens. Det kan också finnas en rädsla för insikt utifrån i en arbetsgrupp som är van att arbeta tillsammans och som hittat ett sätt att arbeta på som de trivs med. Den tillfälliga inhopparen (som kanske har erfarenheter från andra liknande arbetsplatser) kan få se sådant som arbetsgruppen alls inte vill visa upp, eller kan antas ha svårt att förstå vad som ”är det vanliga på svenska arbetsplatser”. En kvinna som vi kallar Carmen arbetade ett tag i en affär. Hon berättar:

”De sa åt mig att jag fick inte säga det och inte säga det. Om hon [chefen, förf. anm.] kom så skulle jag säga att de hade haft jättemycket att göra. I själva verket satt de inne på kontoret och pratade hela dagarna, medan jag gick runt och städade i hyllorna och så där. Det fanns ju jättemycket att göra men de gjorde ingenting. (...) De sa till mig att det är så här... det är det vanliga på svenska arbetsplatser och jobba inte ihjäl dig.”

Vid ytterligare andra arbetsplatser råder diskriminering och/eller en uttalat rasistisk och/eller sexistisk atmosfär enligt de intervjuade kvinnorna. Det behöver inte alltid vara riktat mot den kvinna som kommer dit som tillfällig arbetskraft, det kan räcka med affischer och bilder som upplevs otrevliga eller kränkande, skämt, eller bara en jargong som ingen av de som arbetar där som ordinarie personal reagerar mot. Det kan också vara riktat mot någon annan med invandrarbakgrund eller mot andra kvinnor. Som tillfällig gäst är det svårt att säga något och i flera intervjuer berättar kvinnorna hur de bara gått och väntat på att tiden ska gå och projektet eller det tillfälliga jobbet ta slut. ”Man har ju inget att säga till om när man bara gör praktik där”, säger en kvinna och berättar om hur den ordinarie personalen på det ställe där hon praktiserade återkommande kallade folk de inte gillade för könsord och alla som inte var svenska för rasistiskt kränkande ord. ”Vem skulle jag klaga hos? Jag skulle ju bara vara där några månader så jag bet ihop”, säger hon vidare, ”var tacksam att jag fått den här praktikplatsen överhuvudtaget”. Nu



kanske detta var en extrem arbetsplats, det är svårt att avgöra. Andra berättar dock om samma problem med att ställa krav och att kritisera just för att man bara är där tillfälligt och ”på en nåder” och om den extra utsatthet som råder när man är kvinna och har invandrarbakgrund.

Att kritiska åsikter om de arbetsplatser ”man placeras på”, framförda av personer som invandrat till Sverige, inte alltid tas emot med tacksamhet, det är informanterna eniga om och knyter det till sin invandrarstatus parallellt med att de knyter det till det faktum att de alltid bara är tillfälliga besökare. Det är lätt att kritiken tolkas som ett utslag av girighet, gnällighet och otacksamhet, säger de. Denna svårigheten att härbärgera kritik från de människor som invandrat kan härledas till tankar om invandrade människor som offer och svenskar som hjälpare. Frågan är om människor som betraktas som offer (oavsett anledning) någonsin har möjlighet att kritisera sina hjälpare utan risk för bestraffning, om så bara i psykologiska termer?

Många av informanterna berättar också om de tillfälliga arbeten som utlovar att man *kanske* ska få fortsätta (vilket gör det ännu svårare att vara kritisk) men där det sedan inte blir någon fortsättning, utan någon som helst förklaring. Det är efter den sortens upplevelser lätt att anklaga sig själv för att ha gjort något fel, betett sig dåligt eller vara en dålig person. ”De sa att jag skulle få fortsätta”, är ett mycket vanligt uttalande. Detta kan i och för sig också vara en missuppfattning från kvinnornas sida. I vissa fall har vi intervjuat både projektledare och deltagare i tillfälliga projekt där deltagaren varit övertygad om att få en fortsättning, men där projektledaren hävdar att detta aldrig utlovats. Det finns också tillfällen där projektledare eller ansvariga bestämt saker över huvudet på den kvinna som deltar i det tillfälliga arbetet och där det inte är fråga om missuppfattningar utan om bristande information eller kommunikation. I intervjun med en kvinna som vi kallar Roshanak framkommer en sådan brist i kommunikationen, vilket leder till att hon känner sig överkörd och arg:

Intervjuaren: ”Berätta om ditt jobb här.”

Roshanak: ”Jag har en ALU-tjänst här då da. Jag är alltså inte anställd på riktigt (skrattar till). Utan är här mer för att... Jaa, jag har ju fått det här från arbetsförmedlingen. Varit arbetslös... äh... i ja snart fem år.”

Intervjuaren: ”Är det bra med en sån här ALU-tjänst?”

Roshanak: ”Nej alltså jag tycker att det vore bättre om de gjorde den här tjänsten till ett riktigt... äh, en riktig tjänst så klar. (.) För det är ju egentligen fel att bygga upp en sån här verksamhet på att det finns bara tre med ALU här. Det borde finnas... äh... jag tror att det är så att det ska finnas möjlighet att få riktigt jobb sen, efter ALUn. Men det gör det ju inte här.”

Intervjuaren: ”Margareta på kommunen sa att ni kanske skulle skapa ett kooperativ?”

Roshanak: ”Jaså? Det har jag inte hört något om.”

Intervjuaren: ”Har du inte? Hon sa att du och Beth och...”

Roshanak: Martha.”

Intervjuaren: ”Mm, Martha, skulle skapa ett kooperativt kvinnocenter. Som ni skulle driva här sen.”

Roshanak: ”Vet du det där är precis så de snackar. De beslutar och ingen frågar oss. Jag har inte alls hört något om något kooperativ. Det måste vara de på kommunen som tycker det. Jag vill inte... Jag menar jag vill ha ett jobb. Visst. Men vad innebär det att ha ett kooperativ då? Är det att vi ska sköta allt själva? Så de slipper ha besvär med oss? Eller? Ursäkta, men jag blir arg. Det är så hela tiden. De fritar sig hela tiden från allt. Nu ska vi väl titta pengar själva också...”

Det finns en tydlig misstänksamhet i detta intervjuutdrag. Denna form av misstänksamhet är inte alltför ovanlig och är kanske heller inte så svår att förstå. Många av kvinnorna berättar att de blir hänvisade eller påtvingade arbetsmarknadspolitiska åtgärder som de alls inte har något intresse av, men där de förstår att ”det snyggar till siffrorna för kommunen” om de deltar. Många ställer sig frågan i intervjuerna varför de egentligen blir erbjudna det ena efter det andra. Många besvarar sin egen fråga med ett ”det är ju inte för min skull”. De är också medvetna om att det är ekonomiska faktorer som styr utformningen av de projekt och program som de deltar i och att dessa därför inte alltid är så bra som kanske ansvariga och projektledarna skulle vilja.

Problemet med delaktighet tas upp i många intervjuer, på många olika sätt. En kvinna tar upp så många som fem olika förklaringar till varför hon inte lyckas att bli delaktig i svensk politik, trots att hon var mycket politiskt aktiv i sitt tidigare hemland och själv anser att hon verkligen försökt här i Sverige. Hon har engagerat sig kommunpolitiskt

och gått med i ett politiskt parti, men aldrig tyckt sig bli tagen på allvar som en politisk resurs. Hon talar om språkproblem, rasistiska åsikter hos vissa individer, att hon inte är tillräckligt insatt i alla frågor, att hon inte bott i Sverige tillräckligt länge och att arbetsökandet tar för mycket av hennes energi. Hon ifrågasätter dock aldrig själva demokratitanken, dvs att Sverige kanske inte vill ha hennes delaktighet och sanktionerar en politisk policy som utesluter människor med invandrarbakgrund ur demokratin.

### **5.2.3 Att hitta in**

En av de politiker med ansvar för arbetsmarknadsfrågor som vi intervjuar talar sig varm för sitt specialområde: integration. Han säger med stor entusiasm: ”Det rör sig inte bara om människor, utan vad vi har fått, det är ju kulturer, språk, kulturella referenser, traditioner, olika levnadsformer och religioner. Jag menar, det är en enorm mångfald i mångfalden också. (...) Det kommer folk som, jag vet inte, har helt andra traditioner när det gäller hur man tar hand om sina äldre, hur man tar hand om sina sjuka och så vidare.”

Denna tanke om mångfaldens betydelse har föga förankring i det vardagsliv som de intervjuade kvinnorna berättar om. De vill hellre betona att de är som alla andra och tonar ner det förhållande att de har andra kulturella referensramar och traditioner än vad majoriteten av svenskar har eller ens att deras ursprung skulle innebära så mycket annat än att ha ursprung i något annat land. Det är förhållandevis få som överhuvudtaget lyfter fram sin egen olikhet som en positiv aspekt som kan bidra med något i det svenska arbetslivet. Ingen tar upp att de deltagit i en arbetsmarknadspolitisk åtgärd på en arbetsplats bland majoritetssvenskar, där deras olikhet, andra traditioner eller religion utnyttjats som något positivt. I de fall kvinnorna upplevt att deras olikhet varit önskvärd har det gällt arbetsinsatser i t ex en muslimsk barngrupp, som personlig assistent åt en person från samma land som de själva, eller på ett kvinnocenter dit kvinnor från samma land som de själva kommer på besök. Att arbeta på en arbetsplats där deras turkiska, thailändska eller kanske somaliska ursprung är något alla önskar och behöver, därför att de tillför ”kulturer, språk, kulturella referenser, traditioner, olika levnadsformer och religioner”, på det sätt som politikern citerad ovan framhåller – det tillhör drömmarna för många, men inte vardagsverkligheten för de intervjuade kvinnorna. En kvinna påpe-

kar att ”när man inte ens får ha vilka kläder man vill, för att det kan vara provocerande” så måste denna önskan om ett mångkulturellt samhälle och arbetsliv ifrågasättas. En ung kvinna som sökte arbete vid en stor restaurangkedja berättar att hon ombads ta av sig sjalen vid anställningsintervjun. ”Vågar du inte det så har du inget här att göra”, hade den man som hon träffade där sagt och viftat iväg henne.

Vi har dock även intervjuer med kvinnor som visar hur denna olikhet och hur tillförandet av olika ”kulturella referenser” kan användas på ett positivt sätt. En kvinna som vi kallar Parisah har startat en hemtjänstverksamhet efter att ha vänt sig till ett så kallat ‘Resurscentrum för kvinnor’. Hon kunde där tillsammans med de kvinnor som arbetade där (ofta med arbetsmarknadsstöd) eller som besökte centret utveckla en idé som idag är hennes levebröd. Hon såg det behov av hjälp som fanns hos många äldre med dåliga kunskaper i svenska, parallellt med att hon såg att många kvinnor med rötter i samma länder som de äldre gick arbetslösa. Denna kvinna hade dock en förutsättning, som inte blivit uppmärksammas i hennes tidigare försök att komma in på arbetsmarknaden i Sverige. Hon säger själv att hennes ”bakgrund står att finna bland högre utbildade och välbärgade medborgare” i det som tidigare var hennes hemland. Hon var van vid att ta kontakter med tjänstemän/kvinnor, politiker och andra högre uppsatta personer i det samhälle hon levde i. Hon såg sig själv som en drivande person, van att ta ansvar och att genomföra sina idéer. Under den tid hon levt i Sverige hade hennes självförtroende sjunkit och hon var periodvis deprimerad, berättar hon i intervjun. Hon hade svårt att få annat än tillfälliga arbeten och praktikplatser. Hon hade läst en hel del kurser och hon behärskade det svenska språket relativt väl. Hon berättar i den intervju hon deltar i om hur hennes känsla av att vara en viktig person som har personlig och social potential sakta försvann under åren i Sverige. ”Till sist satt jag bara och grät”, säger hon.

Parisahs problem var att ingen såg henne som den person hon själv ansåg att hon var och ingen såg hennes potential. I det att hon kom till Sverige så förvandlades hon från att ha varit en relativt inflytelsefull och viktig person i samhället, till att vara osynlig och tärande för sin omgivning, menar hon. Hon berättar i intervjun om möten med socialsekreterare och arbetsförmedlare som lyssnat och sagt att de ska hjälpa henne, men som

sen inget gjort. Hon berättar också om möten med socialsekreterare och arbetsförmedlare som inte lyssnat och som trots att hon sagt att hon har hög utbildning och personliga resurser placerat henne i samma fack som människor med helt annan bakgrund och helt andra intentioner och möjligheter i arbetslivet. När vi träffas för intervjun är hennes hemtjänstverksamhet i gång. Hon har etablerat kontakter i kommunen där hon bor, hon är ute och talar med politiker och är eftersökt inom äldreården och äldreservicen i kommunen. De kvinnor som arbetar hos henne läser svenska och vårdkunskap parallellt med att de arbetar praktiskt. Nu funderar hon på att starta ett aktiebolag eftersom verksamheten tycks fungera och hon kan försörja sig och delvis också sin man på den.

Ett intressant fenomen som denna kvinna tar upp och som också många andra talar om är relationen till maken i och med det berg-och-dalbane-åkande som livet i Sverige erbjudit. Parisah i exemplet ovan berättar att hon och hennes man levde ett gott liv tillsammans i det tidigare hemlandet. Efter flykten till Sverige fick de båda svårt att etablera samma liv och de mådde båda dåligt. Så länge det var på det viset fungerade dock deras liv tillsammans bra. När så Parisah började erövra ny mark i Sverige uppstod problem i relationen till mannen. När hon med hjälp av resurscentret kom igång med sin verksamhet och ännu mer när hennes verksamhet började fungera blev relationen nästintill ohållbar. Maken som ännu var arbetssökande eller arbetade inom ett område långt ifrån det han var utbildad för upplevde hennes engagemang i sitt arbete, hennes växande tillförsikt, hennes ökande möjligheter som frustrerande. I detta fall gick det så långt att en skilsmässa såg ut att vara ända lösningen. Denna kvinna löste dock problemet på ett annat sätt. Hon involverade sin man i sin verksamhet. Hon berättar i intervjun hur hon övertygade honom om att hennes verksamhet skulle få större tyngd om hon hade honom med. Även om han inte skulle utföra några egentliga uppgifter skulle han finnas där som rådgivande och med visst inflytande över verksamheten. Egentligen, säger denna kvinna, ”är det lite fusk. Men jag vill ju att han också ska må bra och nu mår vi bra båda två.”

Enligt denna kvinna var det den verksamhet som hon kallar ‘Resurscentrum för kvinnor’ som hjälpte henne tillbaka till den sociala status som hon tappade när hon

flyttade till Sverige. På Resurscentrum fanns andra kvinnor att prata med, där fanns de som kände till det svenska samhället och de som kände till problemen för just kvinnor med invandrarbakgrund. Där fanns datorer, kopiatorer och telefoner att tillgå. Här testade hon flera andra idéer innan idén med hemtjänsten slutligen tog form. Här etablerade hon de första kontakterna och fick med hjälp av andra veta vilka kanaler hon skulle använda.

Efter intervjun med Parisah gjorde vi ett studiebesök vid detta resurscentrum och talade med en kvinna som arbetade där med arbetsmarknadsstöd. På vår fråga om det behövs sådana här speciella resurscentra för just kvinnor säger hon med stort eftertryck:

”Hela samhället är ju ett enda stort resurscentrum för män, så det är klart att kvinnor behöver speciella resurscentra!”.

Hon berättar vidare att det är många kvinnor som har tankar och idéer om vad de vill göra, som kommer dit och diskuterar sina idéer med andra kvinnor som i sin tur arbetar med sina idéer. Många företag har startats och många har slagit sig ihop med varandra för att klara sin verksamhet eller för att förverkliga sådant som de länge gått och tänkt på men inte vågat eller kunnat satsa på tidigare. Idén med detta resurscentrum är att det är riktat till just kvinnor och att kvinnorna som kommer med sina idéer ska känna att deras kunskap och önskemål är lika viktiga som männens. ”Varför ska det vara viktigare att starta en kebab-kiosk än att arbeta med kläddesign?”, frågar sig den kvinna som vi intervjuar. Hon menar att de signaler som kvinnor ofta får är att de traditionellt manliga idéerna (som t ex att starta en kebabkiosk) ofta ses som mer konstruktiva och värda att satsas på, än de traditionellt kvinnliga (som t ex kläddesign). Därmed inte sagt att de verksamhetsidéer som växer fram vid detta Resurscentrum för kvinnor enbart ligger inom traditionellt kvinnliga områden. Det handlar heller inte alltid om att starta eget, utan även andra idéer kan slå rot och leda till förändringar i arbetslivet för de kvinnor som kommer hit.

De som vi talar med vid detta resurscentrum är dock alla överens om att kvinnornas möjligheter att engagera sig till stora delar beror på vilket stöd de har hemifrån. De är också medvetna om att det ofta blir så som det blev för Parisah i relationen till maken. Många kvinnor ”som lyfter på sina vingar” som en av de intervjuade uttrycker det, tvingas till oerhörda konflikter med sina män. Bråk och skilsmässor är inte ovanliga parallellt med att kvinnorna startar en yrkeskarriär. Det är dock inte bara männen som måste stödja kvinnorna. Många kvinnor har ett viktigt stöd i sina stora barn. En av de besökande kvinnorna som vi talar med vid vårt besök vid resurscentret berättar att hon blivit stärkt av att de nu nästan vuxna barnen uttryckt att ”Nu mamma, nu är det du som gäller”.

#### **5.2.4 Långa dagar, arbets- och familjeliv**

Många av de intervjuade kvinnorna berättar hur de placerats i åtgärder och projekt där de inte trivts. Det kan vara arbetsuppgifternas karaktär eller svårighetsgrad som upplevs fel. Det kan också vara arbetsgruppen eller den rent fysiska arbetsmiljön. Många beklagar sig över smutsiga och blöta arbeten och över t ex buller och tunga lyft, tråkiga jobb och slitsamma jobb. Missnöjesyttringar av detta slag kan ses som uttryck för ett större missnöje med att inte kunna få varaktiga arbeten eller arbeten av annat slag, men till viss del är missnöjet med arbetsförhållandena viktiga att uppmärksamma. Vi besöker ett företag som har en grupp kvinnor med invandrarbakgrund anställda för att sortera grönsaker. Kvinnorna har stora plastförkläden på sig och gummihandskar. En kvinna tar av sig handskarna och visar oss de eksem som hon fått på händerna. De beklagar sig alla över att det är så varmt i lokalen och att plastförklädena gör att kläderna klibbar fast på kroppen. De sitter vid en stor bänk i en lagerlokal utan fönster och har kartonger med grönsaker framför sig och bredvid sig på golvet. Arbetet är mycket rutinartat och handlar enbart om sortering. Det enda som är roligt med arbetet, berättar de, är gemenskapen. De är alla från arabländerna så de kan prata på arabiska om sådant som de alla berörs av. Vad är det då? frågar intervjuaren. ”Karlar, barn, och mat”, säger kvinnorna i en mun och skrattar så taket nästan lyfter. Detta är ett tillfälligt arbete som beskrivs av ansvariga som ett ’arbetsförberedande projekt’. När vi frågar kvinnorna som arbetar där varför de

är där svarar de att de annars inte får ”fler bidrag från socialen”. Alla längtar de till att arbetet ska ta slut. Inte för att de önskar återgå i arbetslöshet, utan för att de har en förhoppning om att någon gång (”sen”) få ett bättre jobb. På detta företag arbetar andra personer med orderhantering, som chaufförer, med planering, plantering och översyn. En av kvinnorna som sitter vid sorteringen säger med tyst röst: ”Vi är lägst. Vi gör det de andra inte vill. För smutsigt...”.

Vi samtalar lite längre med en av dessa kvinnor efter arbetsdagens slut, i enrum. Hon säger då att hon egentligen tycker att vad som helst är bättre än att behöva leva på socialbidrag. Men hon skulle önska att det var ett riktigt jobb som företaget betalade henne för att göra. Nu är hon placerad av arbetsförmedlingen på denna arbetsplats eftersom det ska hjälpa henne att senare få ett riktigt jobb, säger hon. Hon är fortfarande beroende av hjälp och det tycker hon inte om. Hon säger att hon skulle kunna utföra vilket jobb som helst för att överleva. ”Jag hade kunnat sopa trottoarer”, säger hon. ”Men den här (sortens) jobb (är) egentligen samma som bidrag”. Denna kvinna säger samma sak som flera andra, nämligen att det är mer önskvärt med ett osubventionerat ”riktigt arbete” som man själv erbjuder arbetsgivaren mot en viss betalning än med arbetsmarknadspolitiskt skapade tillfälliga ”konstgjorda jobb”.

På en annan arbetsplats arbetar en annan grupp kvinnor med paketering. Lokalen är bullrig och ett tjugotal personer med olika ursprung (även svenskt) sitter vid olika maskiner som paketerar saker. Vi intervjuar en kvinna som arbetar här. Vi kallar henne Irma. Vi väljer att presentera hennes intervjuutdrag med radnummer för att kunna följa hennes retorik:

1. Intervjuaren: Du har tidigare jobbat som praktikant här, är det så? Och nu har du fast jobb
2. som paketerare?
3. Irma: Först ALU. Ja. Nu projekt ett år. Sen (slår ut med händerna)?
4. Intervjuaren: Hur kom det sig att du började jobba just här? Ville du det?
5. Irma: Jo, jag ville. Jag ville jobba var som helst. Det är bra här. Sen när de sa jag skulle få
6. projekt ett år jag vart glad.



7. Intervjuaren: Det var inte du som sa att du ville vara kvar? Du sökte ingen tjänst här?
8. Irma: Nej, de sa till mig att jag kunde får jobba ett år om jag ville. De sa det är bra för mig.
9. Jobba. Men jag vill inte jobba så långa dagar. Jag blir för trött. Mina barn blir ensamma för
10. länge. Jag vill jobba deltid. Kanske till tre. Inte längre.
11. Intervjuaren: Har du sagt det till dem?
12. Irma: De säger jag ska vara glad som har jobbet alls. De tycker jag är otacksam när jag
13. bara klagar (skrattar till). Klagar på tider och klagar på buller och klagar på att jag blir
14. trött, måste vila mitt på dagen (skrattar gott). Är som en baby måste sova middag.
15. (Intervjuaren och Irma skrattar gott tillsammans).
16. Intervjuaren: Men... Du har framfört klagomål... Eller önskemål är det väl egentligen, va?
17. Irma: De säger var glad du har jobb. Min man säger var glad du har jobb. Jag försöker.
18. Men jag har känsliga öron och det är mycket buller här. Jag skulle vilja ha annat jobb.
19. Men arbetsförmedlingen säger de hjälper mig sen när det här året är slut. Då jag kanske
20. kan få jobba på sjukhuset. (.) Men jag är rädd ta sprutor och så på folk. Vet inte om jag
21. törs det. Kanske jag gör fel. Säger att nån är fel sjuk eller ger fel medicin. Kanske jag inte
22. kan. Men de säger jag ska gå kurs och lära mig. Sen jag kan.
23. Intervjuaren: Vad vill du jobba med då?
24. Irma: Jag vill jobba... äh (tystnad 8 sek., medan hon plockar bland pappren på bordet)...
25. Helst jag vill jobba med barn. Barnpromenad kanske.
26. Intervjuaren: Har du sagt det till din handläggare?
27. Irma: Jo, jag säger hela tiden. Men de arbetar sin... integrationsplan och där finns ingen
28. barnpromenad. Jag säger hos mig, i mitt land det är vanligt... en kvinna tar hand om
29. barnen och går promenad så mamman får vila, kanske handla och så. Men de säger nej nu
30. finns ALU här... Nu finns en jobb här på paketeringen. Varsågod.

Först kan vi ser hur denna informant ger uttryck för en processtanke (rad 3) som mynnar ut i en uppgiven gest (hon slår ut med händerna). Det är inte med tillförsikt och glädje detta uttalas, utan snarare med uppgivenhet. Hon talar om att hon vill arbeta och att hon tycker att vilket arbete som helst är bättre än inget (5). Av den anledningen blev hon glad och lättad när hon blev erbjuden att få stanna ett år efter att hennes ALU-tjänst gått ut. Men varför blev hon egentligen glad? Hon säger uttryckligen att det är andra på företaget (8-12), på arbetsförmedlingen (17) och även hennes man (17) som säger att det är bra för henne att jobba. Hon säger inte att hon själv tycker att det är bra för henne.

Det är inte så att hon inte vill arbeta, men hon har vissa krav på det arbete hon ska utföra. Dessa krav har hon framfört (13-14), men bara upplevt att andra tycker att hon är otacksam (12) och klagande (13). Hennes klagomål tycks aldrig ha bemötts med ordentliga argument som hon kunnat förstå. Hon vill arbeta kortare dagar för att kunna ta hand om sina barn (9) på ett bättre sätt. Ett deltidsarbete är därför vad hon önskar (10). Hon säger också att hon har känsliga öron (18) och att hon behöver vila en stund på dagen (14) för att orka. Hon låter oss förstå att ingen tagit sig tid att diskutera hennes önskemål, alternativt lösa de problem som faktiskt skulle vara möjliga att lösa (hörselskydd, tillåtelse att vila en stund på dagen etc).

På arbetsförmedlingen säger de att de ska hjälpa henne ”sen” (19) (ett uttryck som förekommer mycket ofta i intervjuerna) säger hon. Hon tycks ha blivit vidtalad om ett arbete vid sjukhuset (20). Hennes uppfattning är att hon ska utföra sjuksköterske- eller läkaruppgifter (20-21) som hon alls inte har utbildning eller kunskap för att klara av. Detta skrämmer henne och gör henne orolig. Den kurs hon erbjudits (22) är förmodligen en utbildning till vårdbiträde och de uppgifter hon kan komma att få är säkerligen långt ifrån de medicinerande och diagnosticerande som hon oroar sig för. Här tycks det som om någon har invigt henne i en idé utan att ha tydliggjort vad den form av erbjudande hon kanske kommer att få innebär. Ingen tycks ha tänkt på att det som sagts till henne i den situation hon befinner sig har stor betydelse och att hon kommer att gå och grubbla över denna möjliga framtid under en lång tid.

Slutet på detta utdrag visar att denna kvinna har egna idéer (25) på vad hon skulle kunna göra för att försörja sig. Hon har viss insikt i invandrade kvinnors vardagsliv (29) och de behov som finns hos många av dessa kvinnor. Hon har en idé hämtad från sina ”kulturella referenser, traditioner (...) levnadsformer”, för att återknyta till det citat från den intervjuade politiker som vi tidigare tagit upp. Denna politiker säger uttryckligen i samma citat att ”Det kommer folk som, jag vet inte, har helt andra traditioner när det gäller hur man tar hand om sina äldre, hur man tar hand om sina sjuka och så vidare.” I linje med detta borde Irmas idé om barnpromenad (28) tas emot och diskuteras tillsammans med henne, istället för att slås bort på det sätt som hon ger uttryck för att man gör

(29-30), oavsett om den är realistiskt genomförbar eller ej. Även om Irma inte har insikt i de samhällsramar och ekonomiska förhållanden som skulle kunna möjliggöra hennes idé eller kullkasta den, är det faktum att hon har en egen idé något som skulle kunna uppmärksammas och kanske byggas vidare på. Vi har besökt projekt där man arbetar på det sättet, just utifrån de idéer som de arbetssökande själva har. Även där tycker dock en del av de deltagande kvinnorna att det är svårt att komma fram med idéer som inte redan finns i projektledarens medvetande.

Många kvinnor tar också upp problemen med att kombinera privatliv med arbetsliv. Även om de har tillgång till barnomsorg är det inte alla som vill eller törs förlita sig på den. Många kvinnor tar upp oron för att barnen inte ska få en god omsorg, just för att de är barn till invandrade föräldrar, eller för att man har olika åsikter om vad som är god omsorg om ett barn. En kvinna berättar hur hon sitter på sitt arbete och oroar sig för att barnet inte ska kunna bli förstått, en annan oroar sig för att personalen inte tar hennes religiösa önskemål på allvar och ytterligare andra oroar sig för rasister, pedofiler, eller bara för det faktum att det är någon som inte känner barnet som ska ta hand om det. I någon intervju berättar den intervjuade kvinnan att hon lämnar sina små barn hemma själva hela dagarna (den yngsta är två år) eftersom hon inte törs lämna dem på daghem. Många arbetar utan tillgång till telefon eller tillåtelse att ringa till daghemmet eller hem för att höra hur barnen har det. Flexitid är sällsynt på de arbeten där dessa kvinnor befinner sig och de känner sig ofta både nedstämda och oroliga dagarna igenom. Denna oro finns det ingen att prata med om. Alla föräldrar i Sverige förväntas känna tillit till den barnomsorg de är beroende av för att kunna arbeta. Detta kanske är lättare om det arbete som man utför medan barnen är på daghemmet upplevs som viktigt. Men att delta i ett projekt som upplevs meningslöst ökar den börda och den oro för barnen som många kvinnor berättar om. En kvinna som vi intervjuat berättar om just detta:

”Jag måste vara här klockan åtta. Måste. Annars... Det går inte. Sen vi gör ingenting. Dricka kaffe. Jag syr lapptäcke. Vi ska lära oss sy såna här (pekar mot en bild på ett färggrant lapp-täcke, förf. anm.). Det är... Mmm... det är roligt ja. Men min barn sitter på dagis och jag vet

ingenting. Kanske de inte tar hand om honom. Kanske de tänker inte han behöver... Mmm... Han är liten, bara 22 månader. Jag vet inte, varför jag kan inte vara hemma med honom? Varför någon annan ta hand om mitt barn? Han kunde vara med mig här! Jag behöver inte sy så mycket, kan titta på och lära mig.”

En liknande tanke förs fram av en annan kvinna med barn mellan åtta och femton år:

”Jag vill veta vad de gör när de kommer hem från skolan. Min lilla flicka går på fritids, men hon trivs inte. Gråter. Jag vet inte, hon säger de retar henne och inte tycker om henne. Jag vet inte. Jag måste vara här hela dagen och göra ingenting. Hon kunde komma här. Sitta här göra skoljobb och rita. Mina stora barn kunde också komma här. Sitta här göra saker med andra barn. Vi måste inte vara bara vuxna kvinnor här och bara barnen där... Bara i Sverige man tror så (skrattar till). Inte hela dagarna. Vi gör inget viktigt som barnen inte kan vara här.”

Framförallt tycks många anse att arbetsdagarna är för långa. Några säger att de inte förstår varför det bara krävs att man ska gå i skolan några timmar medan man läser svenska eller andra kurser, medan dessa arbetsmarknadspolitiska projekt etc, ska pågå med ”meningslös sysselsättning” hela dagarna. Många betonar att de har ett stort ansvar för hem och familj även om de arbetar hela dagarna. Många berättelser handlar om hur trötthet inte får något utrymme när man kommer hem och måste sköta hushåll och ta hand om barn och andra (äldre släktingar t ex) i behov av stöd och hjälp. Endast ett fåtal berättar om projekt där man också har diskuterat hur de skulle kunna förändra hemarbetsbördan, eller faktiskt beaktat den som en del i kvinnornas arbetsliv. Det stora flertalet av de intervjuade kvinnorna tycks se hemarbetet som en belastning som kvinnor har ‘av naturen’. Paradoxalt nog är det flera av dessa kvinnor som berättar att de också ”extraknäcker” med att städa hemma hos andra (majoritetssvenskar). Arbetsbördan beskrivs av många som större här i Sverige än i ”hemlandet”, eftersom man här lever så isolerat och inte hjälper varandra. En kvinna med bakgrund i Somalia berättar om hur svårt det är för en somalisk kvinna att ställa krav på sin man och hur viktigt det är för henne att klara av hemmet. Om hon inte klarar av att sköta sitt och familjens hem är hon rädd att hennes man ska skilja sig och lämna henne. Något som skulle vara en stor

skam, säger hon. Tycker då de kvinnor som vi intervjuat att arbetsmarknadspolitiska åtgärder ska ta hänsyn till familjelivet och formas på annat sätt, eller vill de helst slippa åtgärderna, eller vad är det dessa kvinnor ger uttryck för? Analyserna visar är att det är ytterst få som önskar slippa åtgärderna, men att det är många som har önskemål om att de utformades på ett sätt som möjliggjorde för dem att klara av sitt övriga liv som de ofta ser som omöjligt att påverka.

### **5.2.5 Arbetslivet och nycklarna**

Att få arbetslivspraktik upplevs ofta som positivt, däremot finns en stor besvikelse mot att de så sällan leder vidare. Många är också kritiska mot innehållet i praktiktjänstgöringen. De som trott att de skulle få insikt i vårdarbete, har fått diska och städa istället. De som trott sig ha fått in en fot i teknikbranschen via praktik på ett teknikföretag, har fått koka kaffe och tömma papperskorgar. Känslan av att man borde vara tacksam gör dock att man inte klagar. Det är lätt att skulden för att det blev så torftiga uppgifter läggs på en själv. Hänvisningar till de egna bristerna, inte minst vad gäller språkliga brister, är vanliga. Det är svårt att ställa krav när man vet att företaget som tagit emot en gör det av välvilja och många bedyrar i våra intervjuer att de är mycket tacksamma, trots att innehållet i arbetsuppgifterna varit mer än torftigt. Den insikt i arbetet som praktikperioden syftar till att ge har dock ofta förfelats av att praktikanten behandlats som tillfällig lågkvalificerad arbetskraft, snarare än som blivande ordinarie arbetskraft. Detta tycks vara fallet även för många med högre kvalifikationer och intentioner.

Vi intervjuar en kvinna som vi kallar Charity. Hon gör sin praktik i en livsmedelsaffär. Hon har fått denna praktikplats efter att ha deltagit i ett projekt som ska hjälpa personer som varit långtidsarbetslösa ut i arbetslivet. I projektet har hon fått formulera sina önskemål om vilken sorts arbete hon vill ha. Hon har fått hjälp att se vad hon behöver lära sig för att kunna få ett sådant arbete och hon är nu ute och gör tre veckors praktik för att känna om det är värt för henne att satsa på detta slags arbete. När vi intervjuar henne har hon praktiserat i två av de tre veckorna och hon berättar att hon har fått skura golvet inne i kylrummet varje dag, hon har fått sprätta upp kartonger inne på lagret och

hon har fått prismärka och lasta varor på pallar som sedan ska köras ut i affären. Hon har ännu inte gjort någon uppgift inne bland kunderna.

Charity: ”Jag skulle ju önska mer jobb i affären... alltså själva affären. Men jag känner att de vill att jag ska vara här bakom... (ohörbart)... inte syns.”

Intervjuaren: ”Jobbar det några andra som inte ser så där typiskt svenska ut här?”

Charity: ”Nej. Alla är svenska utom jag och Michalis som jobbar här på lagret.”

Intervjuaren: ”Vad tror du det beror på?”

Charity: ”Jaa...”

Intervjuaren: ”Vad beror det på att de inte tar in dig och Michalis i själva affären tror du?”

Charity: ”De är väl rädda att kunderna ska säga Oj, har det blivit en invandraraffär här!”

Charity säger senare i intervjun att hon ändå är glad för denna praktik. Hon har lärt sig att det inte räcker med att vilja och att ha pluggat svenska och matte för att kunna jobba i affär. Man måste ha någonting annat också, annars fastnar man på lagret – och det är absolut inte vad hon vill. Anledningen till att hon ville jobba i affär var att hon älskar att ha med människor att göra och bedömer sig själv som väldigt serviceinriktad. Vad det är hon saknar i affärsägarens ögon, det vet hon inte säger hon och hänvisar till att man helt enkelt måste vara svensk för att få jobb där man märks. Andra talar om att få ”nycklar” till arbetslivet och om att någon måste våga tala om vad man gör för fel. ”För det kan inte bara bero på namnet och utseendet, det måste vara något annat som retar folk”, säger en kvinna. ”Men det är ingen som talar om vad. Och då kan jag inte heller tala om varför jag gör som jag gör. Det blir ingen dialog”. Den kvinna som säger detta kallar vi Sara och hon berättar om en cirkelgång av kurser och olika korta jobb.

Intervjuaren: ”Varför är det så då [med en ständig cirkelgång, förf. anm.]?”

Sara: ”För ingen arbetar med att få bort fördomar hos dem som har företag och som behöver anställa folk. Det är ingen som jobbar med dem. Det är de som inte vill anställa en sån som jag.”

Intervjuaren: ”Företagarna är fördomsfulla menar du?”

Sara: ”Företagarna är fördomsfulla och de är rasistiska fast de tror att de är så vänliga och bra. De tror inte de är rasister men det är de. De vill bara anställa sådana som de inte tycker är jobbiga invandrare. Kanske de anställer en för att visa att de visst har invandrare. Men sen stopp!”

Intervjuaren: ”Har du mött det här själv? När du sökt jobb eller?”

Sara: ”Jag tycker samhället borde ha en person som kan följa med och som kan kontrollera att ingen bemöts med rasism. Jag hade gärna haft en svensk med mig som hade lyssnat och kanske hjälpt mig när jag sökt jobb nu sist. Jag kände mig mycket illa behandlad då. Hade behövt hjälp av en som kände mig och som visste bättre vad ska man säga och vad kommer denna svenska företagare att reagera positivt på och vad kommer han att reagera negativt på. En medhjälpare för att söka jobb. Vad vill Karlssons Bageri [fingerat namn, förf. anm.] ha en Chilenare för? Va? Jag kan inte veta. Företagen är hemliga och svenskar verkar veta saker som de inte talar om för oss invandrare. De tror kanske de ska såra oss och göra en ledsen om de säger hur man ska göra. Men jag tycker man måste få nycklar till samhället och man måste kunna få en personlig hjälp ända fram till ett jobb. Inte bara gå en kurs och sen hejdå nu får du klara dig själv.”

Sara säger i tydliga ordalag det som många antyder, nämligen att företagare är fördomsfulla, att de diskriminerar, särbehandlar och är rasistiska, utan att alltid själva vara särskilt medvetna om det. Men också att de vidtar åtgärder för att detta inte ska synas, t ex genom att anställa en invandrad person som alibi. Hon betonar att det är här problemet ligger och att det därför måste vara företagen och deras fördomar som man ska arbeta med för att uppnå ett bättre samhälle för alla.

När det gäller själva mötet med en arbetsgivare har hon ett eget mycket konkret förslag på hur detta skulle kunna bli bättre. Hennes förslag är att en person ur gruppen majoritetssvenskar ska följa med den person som är rädd för att drabbas av rasism när hon eller han söker jobb och kontrollera att hon eller han inte blir illa behandlad. Hon efterlyser också ett tydliggörande av underliggande antaganden som alla utom den arbetssökande tycks känna till. ”Företagen är hemliga”, säger hon och menar att en personlig hjälp ända fram till ett jobb skulle kunna var bra ur flera synvinklar. Sara är givetvis besviken och arg över det bemötande hon fått när hon sökt jobb och hon är frustrerad över den cirkelgång av kurser och korta jobb som tycks omöjlig att ta sig ur. Hennes påpekanden om att det är företagen och inte de arbetslösa som man ska arbeta med är värt att tas på allvar. Liksom hennes förslag om att samhället måste se till att den arbetssökande skyddas mot fördomsfull behandling på ett konkret sätt.

För kanske är det just denna fördomsfullhet som är den egentliga orsaken till att en praktik så ofta blir torftig till innehållet och att den så pass sällan leder vidare? Den cirkelgång med praktik, kurser och kortare jobb som så många talar om måste ju ha någon gemensam nämnare. I våra analyser av vad samtliga 151 kvinnor som deltagit i arbetsmarknadspolitiska åtgärder berättar, visar det sig endast vara två som inte berättar om flera olika åtgärder. Många har erfarenheter av ett tiotal olika åtgärder och återkommande korta arbetsmarknadspolitiskt tillsatta tjänster. En kvinna berättar att hon ”vandrat runt i sju år”, en annan berättar att hon ”tappade räkning för länge sen”. På samma sätt beskrivs innehållet i åtgärderna sällan som särskilt upplyftande. Frågan vi ställer i denna rapport är varför det är så? Har Sara i utdraget härövan rätt i att det beror på företagets fördomsfullhet och rasism? Eller beror det på att människor som upplevt denna rundgång och aldrig fått en fast förankring i arbetslivet tappar tilltron till sig själva, blir arga, hatiska och bittra och därmed oönskade på grund av hur de uppträder? Denna fråga ställer vi oss eftersom vi har intervjuer med kvinnor som mycket tydligt utstrålar en bitterhet och som vi i intervjusituationen har svårt att ens få ett leende utav. Dessa intervjuer är svåra att genomföra och vi får ta emot mycket av dessa informanternas besvikelse. I en gruppintervju reser sig en av kvinnorna från sin stol och pekar med rak arm mot intervjuaren i det att hon med mycket upprörd röst ifrågasätter intervjuaren och syftet med intervjun. Hon menar att hon vill ha ett jobb och hon känner sig mycket provocerad av att intervjuaren har ett jobb som faktiskt går ut på att söka upp och intervjua kvinnor som inte har det. ”Skaffa oss jobb istället”, menade hon, ”istället för att rota i våra liv och leva gott på det”. I en annan intervju säger den kvinna som intervjuas att hon ”hatar svenskar” och att ”det svenska samhället är ruttet”. Hela intervjun är mycket affekterad och intervjuaren förhåller sig mycket låg. I andra intervjuer sitter den kvinna som intervjuas hopsjunken och talar med tyst röst om hur hopplöst det är att få ett jobb. Många framstår som ytterst blyga och försagda. Det finns också de som gråter och säger att de inte orkar längre, det är så knäckande och så jobbigt att vandra runt så som de nu gjort i flera år. Vår undran här är hur dessa kvinnor ter sig inför den personalansvarige på ett företag som ska rekrytera personer till olika tjänster. Kanske är det svårt att se förbi



denna ilska eller uppgivenhet? Kanske finns en rädsla att den aktuella kvinnan också i t ex mötet med kunderna ska vara otillgänglig, blyg, arg eller bitter? Men hur lätt är det egentligen att visa upp sig på samma sätt som när man känner sig trygg, säker på sitt värde, säker på att bli förstådd osv, när man möter en person som ska bedöma en i en situation som man är van att misslyckas i?

De som har haft praktikplatser eller tillfälliga arbeten som de känner sig nöjda med, som tycker att de lyckats åtminstone med *en* praktik, talar ofta om att de där insåg att de räckte till och kunde fungera på ett sätt som andra tycktes uppfatta tillfredsställande. Det egna självförtroendet har i dessa fall ökat och tanken på att stå inför en ny arbetsgivare ter sig inte fullt så oroande och obehagligt. Så här säger Maia:

”Jag tänker så här att om de nu var så nöjda med mig så kan jag ju inte vara så dålig. Och det känns... faktiskt... Fint! Jag tänker att jag ska spara den känslan här [knackar sig på bröstet, förf. anm.] och ta fram den när jag söker jobb i framtiden.”

Återigen är det de som finns runtomkring kvinnorna på arbetsplatserna som har en mycket stor betydelse. Det var inte Maias egen upplevelse av att ha klarat praktikjobbet bra som kändes så fint, det var att ”de” var ”nöjda”. Att då erbjudas praktik där ingen kan bli nöjd med de deltagande kvinnorna, där de bara är satta att göra arbete som ingen ser och ingen egentligen behöver, leder knappast till detta.

### **5.2.6 Vårdprojekt eller teknik och data?**

Det sista tema som vi avser ta upp i denna resultatredovisning handlar om traditionella kvinnojobb kontra de i Sverige mer manligt dominerade eller markerade arbetsinriktningarna. Vi har tidigare nämnt vårdarbetet och de krafter som försöker få kvinnor med invandrabakgrund att arbeta där. För kvinnor som har en önskan om att arbeta inom vården är det bra, men för andra kvinnor som alls inte har den önskan kan det bli helt fel. Vi har mött många kvinnor som har tekniska och naturvetenskapliga utbildningar från sina ursprungsländer. Det vill säga utbildningar som idag sägs efterfrågas i svenskt arbetsliv. Trots det berättar dessa kvinnor att det varit mycket svårt att få arbete inom

den naturvetenskapliga eller tekniska sektorn. Flera har däremot blivit erbjudna jobb inom vård och omsorg. Någon har trott att det beror på att man i Sverige inte vill ha kvinnor inom tekniska yrken. Detta är emellertid svårt att få ihop med de satsningar som görs på att få flickor (även döttrar till dessa kvinnor) att gå dessa utbildningar på gymnasier och högskolor i Sverige. Vi intervjuar en kvinna som berättar att hon är ingenjör och har arbetat som brokonstruktör i ett norra Europa. I Sverige har hon dock aldrig fått ett jobb som ens ligger i närheten av detta område. En annan kvinna berättar att hon gått en femårig utbildning vid en av de större tekniska universiteten i Sydamerika, men att hon aldrig fått annat jobb än som personlig assistent och hemspråkslärare här i Sverige.

En annan bransch som det råder brist på kvinnor inom är IT-branschen. Några av de intervjuade kvinnorna har arbetat med datorer tidigare säger de, men ingen säger sig ha någon högre IT-utbildning sedan tidigare. Däremot är det många som efterfrågar den sortens utbildning. De som har gått kortare datakurser framhåller detta som roligt och stimulerande. En kvinna säger att hon gärna skulle ha fortsatt med denna form av utbildning, men att hennes handläggare hävdade att hon hade för dåliga språkkunskaper, så därför föll det hela. Flera kvinnor som är starkt kritiska mot de textilprojekt som de är placerade i hävdar att de hellre hade gått en datautbildning, eller ”något annat som samhället behöver”. Många har tyckt att den datakurs de gått var roligt och insett att man här inte alls har samma behov som så ofta annars av att kunna tala perfekt svenska utan brytning. Ytterligare en aspekt som kommer upp i intervjuerna är att man förstått att man via IT kan hitta möjligheter till den internationella verksamhet som man drömmer om. En kvinna talar om hur hennes samverkansprojekt mellan Chile och Sverige skulle kunna underlättas om hon kunde lära sig använda datorer mer effektivt. Arbetsförmedlingen vill dock inte bekosta en datakurs till åt henne, så nu är det istället hennes sextonåriga son som undervisar henne på kvällarna när hon kommer hem från den sömnadsverkstad där hon deltar i ett arbetsförberedande projekt. En annan kvinna berättar om sin upplevelse av att plötsligt få insikt i sånt som hon haft svårt att förstå, när hon via internet hittade sin hemkommuns hemsida. Plötsligt blev det möjligt att få en översikt över kommunen och dess uppbyggnad, det gick att förstå vem som hade ansvar för

vad och till och med få tips på vart man skulle vända sig i olika frågor. Hon talar lyriskt om detta och säger: ”Jag skulle kunna hjälpa dem att göra sån här information ännu bättre för folk som inte är födda här. Kanske lättare språk och kanske andra frågor som invandrare och kanske kvinnor har men inte vet vart man ska gå (med)”, säger hon.

När vi söker igenom hela intervjumaterialet för att se vad kvinnorna talar om i termer av ‘roligt’, ‘utvecklande’ och ‘stimulerande’ återkommer just dessa datakurser och dataprojekt. Många kvinnor tycks ha upplevt perioder då de fått arbeta med datorer som mycket stimulerande. De kvinnor som befinner sig i dataprojekt när vi intervjuar dem är lite mer försiktiga. Många tycker att det är svårt. De förmedlar dock en stark känsla av tilltro till just dataprojekten som en inkörsport i arbetslivet. Ingen av dem vi intervjuat har dock fått jobb inom IT-branschen och endast en kvinna har fått ett fast arbete efter en sådan kurs, med datarelaterade arbetsuppgifter som huvuduppgift. Hon arbetar idag på ett importföretag med ekonomi och order. Hon har också varit med och utvecklat företagets hemsida, något som hon är mycket stolt över. En annan kvinna berättar att hon gärna skulle arbeta med liknande saker hon med. Hon säger att hon skulle kunna hjälpa företag med fakturor och skriva ut saker på dator. Kanske göra sökningar på internet och rita grafer och tabeller. Men hon vet inte hur hon ska få tag på någon som vill ha denna hjälp av henne. Så tills dess att hon hittar något sådant jobb kommer hon att gå en vårdförberedande utbildning, för sen är hon garanterad jobb, säger hon. För vårdjobben ”vill ju inga svenskar ha längre”, säger hon och ser det som en möjlighet för kvinnor med invandrarbakgrund att äntligen få riktiga jobb. Att det handlar om riktiga jobb längst ner i vårdhierarkin och att det dessutom handlar till stora delar om att fylla upp vikariat reflekterar hon inte över. För hennes del är det dessutom ett jobb hon avser ha till dess hon hittar något mer intressant.

I en kommun har man en snickeriverkstad som sysselsätter både kvinnor och män i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Dit skickas kvinnor som har önskemål om ”mer handfast arbete”, säger en ansvarig på kommunen. När vi kommer dit på besök ser vi män som svarvar och snickrar och kvinnor som dekorerar för hand, syr stolsdynor etc. Kvinnorna får arbeta vid svarven, sågen och hyvelbänken de också, säger projektleda-

ren, men de föredrar att sitta i den angränsande lokalen och syssla med finjobbet. Kvinnorna själva säger att de har provat att vara inne i snickeriet ibland, men att de mest känner sig i vägen och fel. Här i finjobbsrummet är det bara kvinnor, något som de inte framhåller som det väsentligaste eller ens som önskvärt. Däremot, säger de, finns det alltid män i snickerier som inte tycker att kvinnorna har där att göra och då drar man sig undan. De berättar också en historia om en kvinna som jobbade där förut men som nu har slutat. Hon var ”karltokig” och ”rände därinne [i snickeriet, förf. anm.] för att få uppmärksamhet”. Hon var ”inte blyg av sig”, men hon var ”ingen man kunde lita på”, berättar de och skakar på huvudet eller gör menande miner. Alla har inte träffat henne, men alla känner till henne. Givetvis gör en sådan skrämselfbild att de kvinnor som är där drar sig för att söka sig ut i snickeriet och till männen. Projektledaren säger att de får göra som de vill. Syftet med projektet är att de känner att de gör något de behärskar och att de faktiskt jobbar med något praktiskt.

Överhuvudtaget tycks det vanligt att kvinnorna deltagit i olika praktiska projekt. Med praktiska projekt riktade till kvinnor avses dock oftast sömnad, vävning och tygtryckning. Tanken bakom dessa projekt är att kvinnorna ska få använda händerna och göra något de kan, enligt ansvariga projektledare och tjänstemän/kvinnor. Analyserna av hur de kvinnor som deltagit i textilprojekt själva ser på dessa projekt visar på upplevelser av meningslöshet, tappad tro på att någonsin kunna göra något som samhället behöver och en uttalad tristess. Givetvis finns det de som upplever dessa projekt som meningsfulla, men de är få och det gäller framförallt de kvinnor som har mycket kort utbildning och talar mycket dålig svenska. Vid ett vävprojekt sitter kvinnorna och väver mattor med mönster som en svensk designer har ritat. Mönstren är inspirerade av persiska mattor och vävtekniken likaså. Två av de kvinnor som väver har själva persiskt ursprung, men de har aldrig i hela sitt liv kommit i kontakt med ett väveri tidigare. Övriga kvinnor är från andra länder och har inte de heller någon erfarenhet vare sig av persiska mattor eller av vävteknik. Meningen är att mattorna ska säljas till företag som vill ha något extra exklusivt på sina kontor. Detta är ett av alla de projekt som enligt ansvariga är tänkt bli ett kooperativ så småningom. Kvinnorna talar dock inte alls om denna

kooperativa framtid utan är helt fokuserade på nuet när de berättar om långa arbetsdagar, tunga jobb och osäker framtid. De är dock stolta över det de tillverkar och talar med viss tillförsikt om sin egen utveckling i projektet.

Några av de kvinnor som intervjuas säger att de helst inte vill jobba alls. I deras tidigare hemländer jobbar inte kvinnor och de har aldrig i hela sitt liv jobbat, säger de. Här i Sverige är de dock oroad för att de skulle bli helt isolerade om de inte hade ett jobb. Att vara hemma hela dagarna utan meningsfull sysselsättning är inte vad de vill. En av dessa kvinnor poängterar att om hon ska jobba så vill hon jobba med siffror, för hon tycker att matematik är intressant. ”Det roar mig”, säger hon. ”Men jag vet att man i Sverige hellre ser att jag jobbar med barn eller gamlingar. Och jag vill gärna hjälpa till. När Sverige tar emot människor från andra länder och alla deras barn och alla deras bekymmer, så står vi i viss tacksamhetsskuld och kan inte hålla på och bråka. (...) Jag är tacksam för Sverige”. Detta återbetalande på en tacksamhetsskuld går igen hos många av informanterna, men får inte förväxlas med att de alla har önskemål om att arbeta inom vården eller att de önskar fler sömnadsprojekt. Många har helt andra intressen som engagerar dem betydligt mer. Ett exempel på det är Elisabeth som intervjuas i ett sömnadsprojekt:

”Intervjuaren: Du har sytt den här? Vad fin...

Elisabeth: Ja jag är tacksam jag får vara här. Det är bra här. De är snälla.

Intervjuaren: Du är tacksam för att du får vara med i just ett sömnadsprojekt menar du?

Elisabeth: Ja, jag är tacksam. Sy, sy, sy... hela dagarna vi syr. Eller tittar på när Birgit visar.

Intervjuaren: Syr du mycket hemma också?

Elisabeth: (Skrattar till) Nej! Nej jag vill inte sy hemma. Hemma jag tar hand om min familjen och jag läser och skriver tidningen för mitt hemland.

Intervjuaren: Du skriver i en tidning?

Elisabeth: Ja jag skriver artiklar för xxx, en tidning i mitt hemland.

Intervjuaren: Vad skriver du om då?

Elisabeth: Jag skriver om äh... litteratur... äh... säger man litteratur... nya böcker som handlar om politik.

Intervjuaren: Har du försökt att få något publicerat här i Sverige?

Elisabeth: Nej jag kan inte så bra svenska du vet. Jag skriver på mitt språk.

Intervjuaren: Men det kan väl något hjälpa dig med. Översätta.

Elisabeth: Jaa... (skrattar till). Jag har tänkt... men jag har inte vågat (skrattar igen).”

### **5.2.7 Övriga problem som deltagarna ser det**

I intervjuerna med personer med ansvar för arbetsmarknadspolitiska åtgärder talas det mycket om kvinnospecifika åtgärder som något som kvinnorna själva önskar. Är det vad kvinnorna själva också säger att de önskar? Nej. De flesta säger att de tror att andra kvinnor nog vill det, men inte de själva. De tycker att det är roligare med blandade grupper. Det kanske är bra att ibland bara vara kvinnor för sig och män för sig, säger en av de kvinnor vi intervjuat ”för annars tar männen liksom över och det blir bara sånt som de tycker är viktigt”. Men på det stora taget är det roligare att ingå i sammanhang med både kvinnor och män, det är de alla tämligen överens om. Men de kvinnor som har svartsjuka män därhemma då, tillåter de ”sina kvinnor” att delta i projekt där det ingår män? Det kan vi inte svara på eftersom vi inte har frågat dessa män. En kvinna som berättar att hennes man är mycket påpassande och svartsjuk säger dock apropå att hon ska börja arbeta utanför hemmet att ”han väl lov att lära sig tåla (det)”. Hon menar att detta är ett problem som måste lösas där problemet finns, det vill säga där mannen finns. Flera av de intervjuade kvinnorna menar att det inte kan behöva vara så att kvinnorna måste pressas in i specifika sammanhang för att – eller några av dem – är gifta med en man som vill ha det så. Det tycks dock som om flera kvinnor som uttalar liknande tankar har svårt att finna stöd och strategier för att gå emot sina män. De flesta ser dock inte deltagandet i könsblandade grupper som något som helst problem.

Ett betydligt större problem är ständiga avhopp för graviditeter. Flera kvinnor berättar om hur de påbörjat olika projekt men tvingats hoppa av eftersom de fått barn. När de sedan ska starta igen får de lov att börja om från början. Inga åtgärder tycks uppbyggda kring det faktum att kvinnorna måste hoppa i och ur pga barnafödande och senare kanske har sjuka barn etc. Istället tycks de uppbyggda på att deltagarna måste delta från

början till slut i ett svep. Liksom att de måste vara där hela dagarna trots att de har små barn som de inte törs lämna hemma, på dagis etc.

Många av kvinnorna säger att de inte kan engagera sig i de åtgärder de deltagit i eftersom de bara väntar på att kunna ”återvända hem” till det land de kommer ifrån. Den enda form av åtgärd som tycks kunna engagera dessa hemlängtande kvinnor är de som har ett värde också efter ett eventuellt återvändande. Att få lära sig sådant som man vet är värdefullt också i ”hemlandet” eller som man ser ett internationellt värde i uppskattas ofta mer än sådant som ska tillfredsställa arbetsmarknaden i Sverige, där man ändå inte tänkt stanna. Eller där man bara ”kanske kommer att leva resten av livet”.

Att slita hårt och arbeta för att överleva är en självklarhet för många av informanterna i denna studie. I flera intervjuer får vi beskrivningar av hur den intervjuade kvinnan arbetat hårt för att överleva i sitt tidigare hemland. I Sverige saknar de denna möjlighet säger de. Här erbjuds bidrag istället för möjligheter att arbeta. Många är upprörda över att man kan ”sitta och inte göra någonting för pengar”. ”Det är inte bra”, säger en kvinna. ”Man måste lära sig att slita och jobba hårt för att få pengar”, fortsätter hon. Många andra säger exakt samma sak. Det är omöjligt om detta sägs till oss intervjuare som en slags eftergift, för att visa att de inte är såna som lever på det viset eller ens önskar leva på det viset, eller om det är ett faktiskt förakt för dem som lever så. Hur det än är så påpekar många att det är för svårt att få enkla jobb som man kan överleva på. De enkla jobb som finns har ”arbetsförmedlingen monopol på”, ”ska man ha jättehög utbildning för att få” eller så ska de ”alltid göras av praktikanter och såna”, säger de med stor uppgivenhet. Detta handlar om kvinnor med kort utbildning. De kvinnor som har högre utbildning säger istället att det är hopplöst att få annat än jobb som ligger betydligt under ens kompetens. Att vara överkvalificerad är givetvis inte roligt, men för många av de överkvalificerade kvinnorna handlar det om att arbetsgivare, arbetsförmedling etc inte accepterar den kompetens som kvinnorna själva anser sig ha. Det vill säga, de är överkvalificerade i sina egna ögon, men inte i omgivningens. Vilket upplevs förnedrande.

I motsats till de tjänstemän/kvinnor etc som intervjuats på grund av sitt arbete med att utforma åtgärder, talar kvinnorna själva nästan aldrig om integration eller om svensk integrationspolitik. Det är mycket vanligt att kvinnorna säger att de inte vill "sitta hemma" och att de måste få "komma ut". Även de som säger att de vill vara hemma och ta hand om sina barn uttrycker tydligt att de också vill ingå i ett sammanhang och arbeta och träffa folk. Att det finns ett motsatsförhållande här (det är omöjligt att både vara hemma med små barn och arbeta ute) problematiseras inte och måste kanske ses som en konflikt inuti flera av de intervjuade kvinnorna. Anledningen till att man vill "komma ut" ligger dock nära etablerade tankar om integration. Många uttrycker parallellt med att de säger att de "vill" arbeta att man ju "bör" arbeta och att man aldrig kommer in i det svenska samhället annars. I åtskilliga intervjuer framhålls att allt är bättre än den isolering som de upplevt under de perioder då de inte haft något att göra utanför hemmet på dagarna. Även de som varit hemma tidigare i livet då de bott i andra länder och som har kort utbildning hävdar att det är bra att kvinnor arbetar. En kvinna säger "...det var svårt att vara kvinna i Afghanistan. Här i Sverige är det så lätt. Jag tror det beror på att kvinnor arbetar mer här. Har ett eget yrke."

Många talar om den hjälp som de behöver eller som de saknar. De tycks se sig själva på samma sätt som de intervjuade aktörerna med ansvar för utformningen av åtgärderna ser dem, det vill säga som offer. Vissa kan finna denna offerposition som given och har lärt sig hantera livet utifrån den. Andra tycks arga över att befinna sig i den, men har svårt att se sig själv på något annat sätt. Några säger dock att de inte är offer och att det är samhället som lurar människor med invandrarbakgrund att tro att de är offer. Offer är alltid beroende och ingen av dessa informanter vill se beroendet som något positivt. Tillsammans med andra som kanske inte lika tydligt protesterar mot offerpositionen för de fram den trygghet som det innebär att inte vara beroende av samhället eller av en man för sin ekonomiska överlevnad. Andra säger precis tvärtom, att om bara deras män kunde försörja dem skulle det kännas ("vara") mer riktigt för dem att inte arbeta – annat än i syfte att "komma ut".



Slutligen för många kvinnor fram relationerna med majoritetssvenskar som ett stort problem. En mycket stor andel av de kvinnor som vi intervjuat säger att de inte har en enda svensk vän. De deltar bara på arbetsplatser där ingen ”lyckad svensk” arbetar, åtminstone inte på samma nivå. Flera uttrycker en önskan om att ”träffa svenskar” i ett framtida arbetsliv och säger med viss förtröstan att det nog är språket som hindrar dem från att få svenska vänner. Bara de lär sig tala bättre svenska, så kommer nog svenskar-na att vilja börja umgås, säger de.

### **5.2.8 Sammanfattning av intervjuerna med deltagare i åtgärder**

Sammanfattningsvis vill vi säga att kritiken mot de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna är kompakt från de kvinnor som deltar eller tidigare har deltagit i dessa. Framför allt tycks detta bero på upplevelser av att inte bli sedd eller lyssnad på. Under analyserna blir det tydligt att många av de intervjuade kvinnorna önskar sig ett annorlunda bemötande från arbetsförmedlingen. De som har högre utbildning tycks önska en mer konkret information och att de själva ska få ta ett större ansvar. De som har lägre utbildning tycks däremot önska en mer praktisk och handfast hjälp till något som samhället och andra människor har behov av. Vidare visar analyserna på ett problem med otydlighet från arbetsförmedlingens sida och en rädsla att ställa krav från kvinnornas sida.

Trots att det hör mer till regel än undantag att kvinnorna i intervjuerna hävdar att de verkligen vill arbeta och få ett ”riktigt jobb” dominerar negativa upplevelser från de arbeten som de haft. Dessa negativa upplevelser handlar om att inte bli tagen på allvar och om att bli förnedrad. De handlar också om tunga och tråkiga arbetsuppgifter. Analyserna visar att det är mycket få av informanterna som kan berätta att deras olikhet gentemot majoritetsbefolkningen i Sverige setts som något positivt på en arbetsplats. Men även de kvinnor som enbart kan berätta om negativa erfarenheter tycks anse att vilket arbete som helst är bättre än att leva på bidrag. Det finns dock även positiva upplevelser från olika arbetsplatser i intervjuerna. Dessa positiva upplevelser handlar nästan uteslutande om omtänksamhet, positiva kommentarer och inbjudningar till delaktighet från kollegers håll. Gärna från ’svenska’ kolleger.

Ett annat viktigt tema som framkommit i analyserna är problemet med att kombinera de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna med privatlivet. Arbetsdagarna tycks ofta upplevas som för långa och många har svårt att känna en mening i att lämna sina barn i en barnomsorg de inte känner tillit till, medan de själva ska sitta och utföra meningslösa sysslor på en annan plats.

Det framkommer i intervjuerna att flera av de kvinnor som intervjuas har tekniska och naturvetenskapliga utbildningar från andra länder än Sverige, det vill säga utbildningar som idag sägs efterfrågas i arbetslivet i Sverige. Trots det berättar dessa kvinnor att det varit mycket svårt att få arbete inom någon annan sektor än vård och omsorg, sömnad och matlagning. Det vill säga inom samma områden som erbjuds de kvinnor som har mycket kort utbildning. Analyserna visar vidare att IT-projekt och datakurser ofta upplevts som stimulerande. Det tycks dock vara svårt att få stöd för vidareutveckling inom denna bana. Betydligt lättare är det att få återkommande sömnadsprojekt och att få erbjudanden om vårutbildning.

Ytterligare ett problem som framträder under analyserna är avhopp från åtgärder på grund av graviditeter och perioder med små barn. Inga åtgärder tycks kalkylera med detta. Slutligen visar analyserna att relationerna med majoritetssvenskar är ett stort problem. Det stora flertalet av de intervjuade kvinnorna har inga 'svenska' vänner och mycket få har 'svensk' *arbetskamrater*, även om de önskar det.

## 6 Diskussion

I denna studie har två olika grupper av informanter (aktörer som konkret arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder och deltagare i åtgärder) bidragit med sina synsätt, sina sanningar och sina förklaringar till varför arbetsmarknaden inte fungerar för alla. På vissa punkter sammanfaller deras förklaringar, men på andra tycks avståndet mellan de olika förklaringsmodellerna långt. Även om vår intention inte är att konfrontera dessa med varandra är det ett intressant notering i sig. Avståndet mellan förklaringarna tycks

å ena sidan bero på att det hos dem som arbetar med utformningen av åtgärderna finns en förvirring, där antaganden om att dem man ska utforma åtgärderna för är annorlunda och avvikande från majoritetssvenskarna, krockar med en uttalad vilja att inte låtsas om detta. Ur detta följer en önskan om att arbeta individinriktat utan hänsyn till att de arbetslösa personer man arbetar med alla är *kvinnor med invandrarbakgrund* och att detta i sig kan vara ett hinder i mötet med arbetslivet. De intervjuade åtgärdsdeltagande kvinnorna å andra sidan, ser hela tiden sina svårigheter att få arbete utifrån det faktum att de betraktas som avvikande i Sverige.

Den ursprungliga tanken i denna studie var att bara intervjuva deltagare, men redan efter ett mycket litet antal intervjuer insåg vi att vi inte förstod utan att också tala med personer som utformar och ansvarar för olika slags åtgärder och projekt. Så här efteråt kan vi konstatera att det var bra att båda dessa grupper intervjuades parallellt, eftersom det givit en betydligt mer nyanserad och komplex bild än den som annars kunnat nås.

Ett viktigt påpekande är givetvis att dessa två grupper av informanter ingalunda är lika starka eller kan sägas ha lika stora möjligheter att framföra sina åsikter under intervjuerna. De personer som har intervjuats ingår i ett hierarkiskt styrkeförhållande, där vissa grupper har bättre förutsättningar för att bli lyssnade till än andra. De som har sämst möjligheter att bli lyssnade till är de som anses vara offer och svaga – vilket har visat sig vara de invandrade kvinnornas position. De informanter som kan betraktas som i högre eller jämlik ställning som forskaren/intervjuaren talar betydligt mer under intervjuerna, än vad de som är i relativt intervjuaren underordnad ställning gör. Att informanterna själva tar tid i anspråk under intervjun, dvs att de på eget initiativ börjar berätta om något som intervjuaren inte har anfört, är också betydligt vanligare i intervjuer med högre tjänstemän/kvinnor och politiker än med övriga informanter. Givetvis kan språkproblematiken spela in här då ingen av dessa tjänstemän/kvinnor begränsas av problem med det svenska språket, vilket många av de kvinnor som själva har erfarenheter som deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder gör. Detta leder till att informanter i högre ställning får betydligt mer inflytande på intervjuerna än vad övriga får, om inte detta tas i beaktande.

Vårt sätt att hantera denna ojämlikhet har varit att dels inkludera fler personer som deltar i åtgärder än aktörer som arbetar med utformningen av åtgärder i studien och dels att ge deltagarna extra gott om tid och utrymme då det varit viktigt för kommunikationen. Deltagarna har även erbjudits gruppintervjuer om de därigenom kunnat känna sig tryggare i mötet med intervjuaren. Slutligen har en hög medvetenhet om ojämlikheten mellan informanterna varit en ledstjärna under analysarbetet. Detta innebär att vi har lyssnat mycket noga efter vad de språksvaga informanterna velat berätta och varit försiktiga med våra egna tolkningar.

Slutligen och sammantaget har resultaten av de analyserade intervjuerna blivit till en lång historia om hur åtgärder födda ur högsta välvilja inte alltid når dit arbetsmarknadspolitiska åtgärder bör nå, på grund av oreflekterade antaganden om vad som behövs och av politiska och ekonomiska ramar som styr mer än många önskar. Men det är också en berättelse om en stor och heterogen grupp kvinnor som trots dessa åtgärder har svårt att få fäste på arbetsmarknaden i Sverige och som trots sina stora erfarenheter av många olika åtgärder sällan ges tolkningsföreträde vad gäller problemformulering.

Nedan sammanfattas resultaten av våra analyser lite hårddraget i sex punkter:

1. Fel problemfokus. Invandrade kvinnor betraktas av de aktörer som utformar och arbetar konkret med arbetsmarknadspolitiska åtgärder som offer för tidigare och nuvarande omständigheter. Familjeansvaret och kvinnoras män ses som ett problem för deltagandet i åtgärderna och i arbetslivet. Arbetsmarknadspolitiska åtgärder är dock per definition inte riktade mot privatlivet och det är mycket ovanligt att åtgärder tar hänsyn till de deltagarnas livsförhållanden - varom det finns mängder av föreställningar och stereotypa antaganden. Istället uttalas att åtgärder för invandrade kvinnor utformas för dem som individer och det blir därmed kvinnorna själva som framstår som 'problemet' som skall åtgärdas. Kvinnorna som själva deltar i åtgärder anser däremot att problemet ligger hos arbetsgivarna och den diskriminering och särbehandling som de råkar ut för i det svenska samhället.

2. Snygga siffror. De ekonomiska ramarna hindrar inte arbetsmarknadspolitiska åtgärder att genomföras, men de styr utformningen av dem så att de sällan blir riktigt det som de aktörerna som arbetar med dem hade velat. I intervjuerna talas om att kringgå regelverk, siffror som måste se snygga ut och fackförbunden som problem. Detta 'spel' är även deltagande kvinnor väl medvetna om och känner sig uppgivna inför.
3. Demokratin Sverige. Sverige ses av de aktörer som vi har intervjuat och som har ansvar för arbetsmarknadspolitiska åtgärder, som ett demokratiskt föregångsland och utesluter tanken på att kvinnor från andra länder kanske aktivt utesluts av näringslivet i Sverige. De som utformar och beslutar om åtgärderna har en så stark fokusering på vikten av att anlägga ett individperspektiv att det blir omöjligt för dem att problematisera den strukturella uteslutning av just invandrade kvinnor som de faktiskt ser. Trots tron på Sverige som en demokrati är det ovanligt att de aktörer som arbetar med utformandet av arbetsmarknadspolitiska åtgärder inkluderar kvinnor med invandrarbakgrund i sina diskussioner om hur åtgärder för denna grupp bör utformas.
4. Sexistiska antaganden. Åtgärderna utgår ofta ifrån sexistiska antaganden, där deltagande kvinnor betraktas och behandlas utifrån stereotypa antaganden om *hurdana kvinnor är*. Detta leder till onyanserade antaganden om att de är lämpliga och villiga till vård och omsorg, sömnad och matlagning. Det är svårt att få stöd i att komma in i tekniska och naturvetenskapliga arbeten eller få stöd för andra egna idéer.
5. Att gömmas. Åtgärder som innebär att deltagaren vistas på en arbetsplats innebär enligt dem själva ofta att bli gömd på ett lager etc, brist på kontakt med majoritetsvenskar, tunga, tråkiga och otillfredsställande arbetsuppgifter som inte stämmer med vad som utlovats, för långa dagar, svårt att hålla kontakt med eventuella barn, negligering och förnedrande situationer. Språkproblem leder tillsammans med känslor av att behöva vara tacksam till rädsor och underlägsenhet, vilket hindrar kvinnorna från att säga ifrån och från att ställa krav. Kollegernas bemötande är av största vikt.

6. Kritik mot arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlingens funktion och personalen som arbetar där får mycket kritik från de åtgärdsdeltagande kvinnor som intervjuats. Oavsett utbildning, yrkesinriktning och intentioner i livet upplever många att de bemöts fördomsfullt av arbetsförmedlingspersonalen.

Utifrån dessa resultat kan arbetsmarknadspolitiska åtgärder förstås som en dåligt fungerande form av hjälp med riktning från samhället, via arbetsförmedlingen, till invandrade kvinnor. Att invandrade kvinnor själva skulle kunna vara en resurs för näringslivet och för samhället på samma sätt som annan arbetskraft diskuteras mycket lite i intervjuerna. Om det diskuteras, så är det utifrån kvinnornas olikhet gentemot andra grupper av den svenska befolkningen. Det vill säga, invandrade kvinnor är en resurs endast om de kan tillföra något som inte redan finns i samhället eller på en viss arbetsplats. De måste, som poängterats i Thomsson & Mohl (1998), vara till nytta eller nöje för "svenskarna".

Den hjälp som kvinnorna får grundar sig ofta i andras kunskaper (sanna eller falska) om hurdana invandrade kvinnor *är* och hur de lever sina liv. Hjälpens blir dock ofta missriktad och leder sällan till det som kvinnorna önskar, det vill säga ett arbete. Tacksamheten som kvinnorna uttalar gäller i stället hjälpen att få komma ut från hemmet, att ha något att göra på dagarna och att någon överhuvudtaget lägger ner tid, pengar och energi på en kvinna med invandrarbakgrund. Tacksamheten har mycket sällan något att göra med innehållet i själva åtgärderna.

Hur ska man då förstå detta? Ett sätt är att utgå ifrån den könsteoretiska kunskap som exempelvis Bohan (1993), Hare-Mustin & Marecek (1990), Weedon (1997) och Crawford & Unger (2000) beskriver i termer av över- och underordning. Här beskrivs hur kvinnor betraktas som fulla av brister och svagheter i det att de är just kvinnor och inte män. Kvinnor är underordnade och män är överordnade. Kvinnor förväntas av den anledningen inte ställa krav på sin överordnade omgivning och de förväntas känna tacksamhet för det lilla. En tyst anpassning till rådande förhållanden och normsystem ger ett tyst och tacksamt kvinnokollektiv. Belöningen ligger för kvinnornas del i att de blir be-

traktade som bra och trevliga kvinnor (se Thomsson, 1998b). De kvinnor som protesterar och inte tyst anpassar sig upplevs som besvärliga och otrevliga att ha att göra med, något som åtskilliga kvinnor i denna studie bekräftar.

Kvinnor som har invandrarbakgrund befinner sig dessutom i ytterligare ett underläge i mötet med arbetsmarknaden. Med Fine och hennes kollegers (1997) terminologi; de är inte (de) vita. Det vill säga de betraktas inte som 'svenskar', de tillhör minoritetsbefolkningen och antas därför ha andra karaktärsdrag, andra intentioner och förmågor än majoritetsbefolkningen. Det vill säga, de invandrade kvinnorna betraktas som skapade i och av andra 'kulturer' och därför som Åhlund (1997) påpekar, ses de som bärare av andra 'identiteter' och är fulla av svagheter också av denna anledning. Att många av de svagheter som de invandrade kvinnorna ses ha i själva verket är effekter av att de utesluts och inte har tillgång till olika maktinstanser på det sätt som Fine & Addelston (1996) talar om, är det få av de aktörer som konkret arbetar med arbetspolitiska åtgärder eller dess utformning på lokal nivå som väljer att diskutera.

Utifrån denna kunskap om invandrade kvinnors underordnade position i Sverige går vi vidare till den hjälp som riktas till denna grupp av befolkningen. Huvudorsaken till de problem som framträtt i denna studie tycks vara själva tanken på att detta är en grupp människor som samhället ska hjälpa och inte att detta är en grupp människor som kan hjälpa Sverige. Hjälpande är ofta sprunget ur en tanke om hjältemod och chevalierism, skriver Crawford & Unger (2000) och hänvisar till flera studier där hjälpanDET visats vara närmre knutet till status och positioner hos hjälpare och hjälpmottagare än till faktiska behov hos den som blir hjälpt. Detta har enligt Crawford & Unger att göra med att människor i högstatuspositioner ofta är oförmögna att se skillnader i förmåga och begåvning hos individer med lägre status eller positioner än de själva. De menar vidare att hjälpanDET och de antaganden som det vilar på kan förstås som ett sätt att upprätthålla önskade sociala relationer och positioner. De som blir hjälpta av överordnad antas känna tacksamhet och därmed förstå sin underlägsna position.

Crawford & Unger menar vidare att hjälpande är bundet till självförtroendet. Männskor med högt självförtroende vill inte gärna ta emot hjälp av andra, om de inte kan få, eller till och med förväntas, betala igen. Att ta emot hjälp i en situation som inte tar sin utgångspunkt i förmågor och begåvningar, sänker självförtroendet, medan förmågan att ge hjälp stärker detsamma, skriver de. Den som erbjuds ta emot hjälp av någon i högre position än man själv upplever lätt en känsla av att inte klara sig själv och av att vara beroende av överordnade, vilket i sin tur ökar känslan av det nödvändiga i att få hjälp. Foucault (1998) talar om maktutövandet som sker utan våld eller tvång i just dessa termer, andra talar om inlärd hjälplöshet. På samma sätt kan man i Weedons (1997) socialkonstruktivistiska vokabulär tala om en konstruktion av en hjälplöshetsposition eller beroendeposition, som i sig är delaktig i sitt eget vidmakthållande.

Många av de åtgärdsdeltagande kvinnor som intervjuats i denna studie talar om sin egen vilja att hjälpa andra som har det svårt. Detta kan ses som ett försök att rädda sitt eget självförtroende och få en viss aktning. Det kan också förstås som ett sätt att 'betala tillbaka' på den hjälp man själv fått via samhället. Det kan yttermera ses som ett uttryck för den anpassliga kvinnlighetsnorm som tidigare studier visat håller tillbaka kvinnor i en underordnad position (se Thomsson, 1998b). Givetvis kan det också ses som en uttalad intention och styrka hos många av de kvinnor som är vana att själva vara hjälptagande.

Den hjälp dessa kvinnor vill och anser sig kunna ge riktar de gärna till personer som är relativt lika dem själva (t ex andra kvinnor med invandrarbakgrund) (se också Thomsson m fl, 1999). Här minimeras den statusproblematik som uppstår där hjälparen är överordnad den hjälpta och därför har svårt att se behoven hos dem som de riktar hjälpen till. Ändå är det mycket få av de kvinnor som säger sig vilja hjälpa andra kvinnor, som har fått stöd för denna önskan som oftast är framförd till handläggare vid arbetsförmedlingen. Det är sannolikt också så att vissa av de kvinnor som i intervjun uttalar denna önskan aldrig funnit tillfälle att överhuvudtaget diskutera denna möjlighet.



Då den som är beroende av andras hjälp ofta har svårt att känna sig aktningsvärd och respekterad i Sverige och i möten med majoritetsbefolkningen (se Thomsson & Mohl, 1998) är frågan om hjälpande och tacksamhet viktig att reda ut. I intervjuerna med de aktörer som arbetar med arbetsmarknadspolitiska åtgärder är det vanligt med antydanden om att de invandrade kvinnorna själva inte 'bjuder till' i tillräcklig omfattning och att de är för passivt krävande. Trots att de åtgärdsdeltagande kvinnor som vi intervjuar betonar sin tacksamhet för den hjälp de får, är det dock tydligt att det finns viss riktighet i kritiken som riktas mot dem; De vill inte alltid 'bjuda till'. Mottagarna av hjälp älskar inte sina hjälpare. Tvärtom är det många som uttalar ett starkt missnöje och en stor irritation mot de aktörer som vill hjälpa dem. I flera fall möter vi en rent fientlig inställning från åtgärdsdeltagarnas sida tillsammans med en stor bitterhet och nedstämdhet. Detta möter förstås också de tjänstemän och projektledare som har personlig kontakt med åtgärdsdeltagande kvinnor. Det är dock ingen av dem som tar upp sin egen roll i detta förhållande, där de personer som de försöker hjälpa inte tycker om dem – eller det de gör.

Kanske är det viktigt att vända fokus från de invandrade kvinnorna till dem som utformar åtgärderna och deras situation. Genom att anta den socialkonstruktivistiska skolans tanke om att inget existerar i sig självt, blir de förklarande begrepp som de använder i sin förståelse av de kvinnor de ska hjälpa oanvändbara. Frågan är hur dessa aktörer skulle kunna förstå de problem som de själva har i mötet med dessa kvinnor, utan tillgång till begreppen *deras* (dvs deltagarnas) *etnicitet*, *kultur* och *könstillhörighet*. Det tycks som om det är just dessa begrepp som används som förklaring till kvinnornas misslyckanden att komma in på arbetsmarknaden, trots det ständiga påpekandet om att man har ett individperspektiv. Kanske innehållet i de begrepp som används som utgångspunkt för åtgärderna måste revideras och inte ses som så färdiga och beständiga (se Wicker, 1997). Begreppen *etnicitet*, *kultur* och *kön* kanske inte alls kan användas som förklaringar till att invandrade kvinnor har så svårt att få fäste på arbetsmarknaden i Sverige. Kanske förklaringarna snarare ska sökas i tillskrivande och fråntagande av initiativkraft, intentioner och förmågor.

I det som de intervjuade åtgärdsdeltagarna berättar framkommer att de har en mängd egna förslag som dock sällan tillmäts någon uppmärksamhet. Utan någon som helst inbördes rangordning och utan att bedöma dess relevans eller genomförbarhet vill vi här sammanfatta några av de förslag som tydligt uttalas av kvinnor som själva ofta har stor erfarenhet av att ha varit åtgärdsdeltagare och utanför arbetslivet i Sverige. Förslagen sammanfattas under tre delområden; Arbetsförmedlingen, Arbetsplatserna och Stöd runt om kvinnorna:

### Arbetsförmedlingen

- Upplysning. Arbetsförmedlingen borde ha en upplysningsfunktion och vara företags- och organisationsinventerande. De borde lista vilka olika företag som finns på orten och vad de som arbetar där har för kompetens och uppgifter.
- Öppenhet. Arbetsförmedlingen borde lyssna till kvinnornas egna idéer och vara öppna för arbetsuppgifter som (ännu) inte finns i Sverige. Ett exempel som framförs är 'barnpromenad' för att avlasta familjer (främst mödrar) som kvinnan känner (och som känner kvinnan) och som bor i det egna bostadsområdet.
- Tydlighet. Arbetsförmedlingen måste presentera erbjudanden om arbeten och utbildningar så tydligt att de inte kan missuppfattas.
- Stöd. Det borde finnas stödpersoner för de personer som önskar det. Det vill säga en person som kan följa med och se till att ingen behandlas diskriminerande, rasistiskt eller sexistiskt när hon eller han söker arbete.
- Data. Flera kvinnor efterfrågar IT-utbildningar och andra utbildningar inom icke traditionellt kvinnliga områden i Sverige. Detta borde premieras, om inte annat med jämställdhetshänvisning.
- Internationalitet. Många efterfrågar internationellt gångbara utbildningar eller att kunna arbeta i kontakt med sina tidigare hemländer.

### Arbetsplatserna

- Kolleger. På arbetsplatserna måste kollegerna i större utsträckning ta ansvar för ett socialt omhändertagande av åtgärdsdeltagarna, praktikanterna etc.
- Närbarhet. Tillgång till telefon för åtgärdsdeltagarna.

- Synlighet. Deltagandet/arbetet vid en arbetsplats måste behövas, synas och uppskattas även om det är av tillfällig karaktär.
- Kontroll. Innehållet och miljön i den del av åtgärderna som avser arbete på en arbetsplats måste kontrolleras. Deltagarna måste veta var de ska gå med klagomål, krav etc.

### Stöd runt om kvinnorna

- Resurscentrum. Resurscentrum för kvinnor borde utvecklas mer, där både socialt och psykologiskt stöd liksom tillgång till datorer, kopiatorer etc ska finnas.
- Familjen. Män och (äldre) barn måste informeras om att de måste och hur de kan stödja kvinnorna. Jämställdhetsarbetet på samhällsnivå bör också innesluta män med invandrarbakgrund.
- Barnomsorgen. Barnomsorgen måste vara mer flexibel och lyssna även på krav som personalen inte själva anser viktiga. Detta för att kvinnorna ska våga lämna sina barn för att arbeta.

Dessa förslag är alla av den sort att de skulle kunna utvecklas och diskuteras vidare. Alla förslag är kanske inte genomförbara och vissa förslag kanske bygger på att den som framfört det inte har insikt i hur arbetslivet och de formella ansvarsfördelningarna ser ut. Vissa förslag kan också tänkas ligga utanför det område som arbetsmarknadspolitiken omsluter. Slutligen kan vissa förslag grunda sig i ett missnöje som egentligen mer beror på att den kvinna som för fram förslaget haft orealistiska förväntningar på exempelvis arbetsförmedlingen. Trots detta har vi valt att presentera alla förslag som vi kan utläsa som tydliga förslag från deltagarnas sida i denna lista i syfte att skapa ett underlag för vidare diskussioner. För att detta ska vara fruktbart måste det skapas forum för diskussioner där den maktobalans som råder mellan de aktörer som arbetar med åtgärderna och åtgärdsdeltagare minimeras. Det åligger dock inte åtgärdsdeltagarna att skapa sådana forum, det måste vara de starkare, det vill säga tjänstemännen/kvinnorna, politiker etc, som i samverkan med varandra har ansvar för detta. I intervjuerna framkommer även andra förslag på förbättringar än de som nämnts ovan. Många förslag är dock diffusa och alls inte lika tydliga som de ovan nämnda. Några sådana förslag rör exempelvis

arbetsdagarnas längd, att det måste gå att få ha barnen med sig, att det aldrig ska delas ut pengar utan att man utför ett konstruktivt arbete, att det måste finnas fler okvalificerade arbetsuppgifter, att det måste gå att få arbete även om ens utbildning är från andra länder, osv.

Hur vet vi då att dessa förslag leder till något bättre än det som finns idag? Det vet vi givetvis inte. Men vi utgår ifrån att en dialog mellan hjälpare och hjälpta kan skapa förändringar till det bättre för bägge parter. Överhuvudtaget tycks det viktigt att öppna upp för en dialog mellan parter som idag sällan möts. Det viktiga är att tillåta de personer som idag betraktas som hjälpmottagare att också betraktas som hjälpare. Det vill säga subjekt och objekt i arbetsmarknadspolitiken kan må bra av att byta positioner någon gång. Inför en sådan jämställd dialog tror vi att denna listning av förslag kan fungera som en utmärkt utgångspunkt. Trots att både integrations-, jämställdhets- och arbetsmarknadspolitik debatteras så hett har vi funnit att det finns antaganden som sällan kommer upp till debatt. Det som mest sällan kommer upp är just de antaganden och de förslag som kommer från de 'drabbade', 'hjälpade' och 'underordnade'. Därför listar vi deltagarnas och inte de förslag som kommer från de personer som arbetar med åtgärder här. För givetvis har också de mer eller mindre konkreta förslag på förändringar. Ett sådant uttalat förslag är mer individinriktade åtgärder. Detta, vill vi hävda, är dock förknävat med en viss fara för 'blindhet' för den sociala stratifiering, etniska diskriminering och otillbörliga särbehandling som bör analyseras även på gruppnivå och strukturnivå.

Vi vill sammanfattningsvis säga att de allra flesta deltagare som intervjuats i denna studie anser att de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna fungerar dåligt. Trots att många av dem som är ansvariga för olika slags åtgärder hävdar att just de program, projekt etc som de är ansvariga för är bra, så är det få åtgärder som leder till självförsörjning eller attraktivitet på arbetsmarknaden för deltagande kvinnor. Enligt de ansvariga personerna beror det på omständigheter som har att göra med deltagarna. Enligt deltagarna beror det på omständigheter som har att göra med arbetslivet i Sverige. Enligt våra analyser beror det på att problemfokuseringen är felaktig och att det saknas dialog mellan de som arbetar med att utforma åtgärder och de som deltar i dem.

Problemet med åtgärderna är att de utformas som om det vore kvinnorna som var problemet. Följdriktigt så är det kvinnorna man arbetar med. De ska lära sig att bete sig 'rätt'. Vilket ofta blir helt fel. Idag finns det en stor grupp kvinnor som deltagit i åtgärd efter åtgärd och som knappt vågar prata, eftersom de vet att de har 'språkproblem'. Här finns kvinnor som inte får ställa krav och ännu mindre komma med kreativa idéer på sina tillfälliga arbetsplatser, eftersom de är/ska vara (?) tacksamma för att de överhuvudtaget fått komma dit. Här finns kvinnor som är tysta, blida, uppgivna, bittra, arga, gapiga, hotfulla... Alla har ingått i ungefär samma sorts åtgärder. De har sytt, de har gått svenskurser, de har lagat 'exotisk' mat, tränat självförtroendet, och eventuellt läst in svensk grundskolekompetens och kanske mer. Problemet är att dessa kvinnor:

- ... riktas in mot traditionella 'kvinnouppgifter' (sömnad t ex) som har låg status och inte efterfrågas i Sverige och som många av deltagarna upplever meningslösa.
- ... värvas till traditionella 'kvinnoyrken' (vården t ex) som har brist på personal, istället för till de områden som intresserar dem och inom vilka de kanske har tidigare utbildningar och yrkeserfarenhet. Detta skapar inte motiverade människor.
- ... även de mest kreativa och kraftfulla personer får lära sig passa tider och göra som de blir tillsagda under hierarkiska arbetsförhållanden och på lägsta nivå inom organisationer och företag.
- ... förväntas vara 'tysta' och 'snälla' i omoderna arbetsmiljöer och arbetsuppgifter med höga krav och små möjligheter till egenkontroll och påverkan. Det vill säga arbetsuppgifter som borde diskuteras och omformas.
- ... måste lära sig tala svenska utan att få praktisera den tillsammans med majoritets-svenskar och bete sig 'svenskt' (?) innan de kan få arbete i ett samhälle som säger sig sträva mot mångkulturalism och internationalitet.
- ... förväntas ha klara gränser mellan arbets- och familjeliv i ett samhälle där sådana gränser sägs vara på väg att luckras upp och samverkan underlättas.
- ... inte ses som resurser för samhället utifrån sin förmåga att uppfylla det moderna arbetslivets efterfrågan på personal med olika idéer, kulturella referensramar etc.

De arbetsmarknadspolitiska åtgärder som riktas till kvinnor med invandrarbakgrund är *inte* skapade för det arbetsliv som allt oftare benämns flexibelt och post-modernistiskt

(se t ex Howard, 1995). De är *inte* skapade för det moderna samhället där människor inte längre kommer att ha sina fasta roller och som kräver kreativitet och nytänkande, blandade kulturer och jämställdhet. Kort sagt, åtgärderna är omoderna och de som deltagit i en åtgärd blir inte eftertraktansvärda i samhället. Det tycks som om åtgärder riktade till kvinnor med invandrabakgrund utgår ifrån att detta är en grupp människor som ska in på arbetslivets lägsta nivå. Oavsett individinriktade åtgärder och tal om kulturella referensramar ses de åtgärdsdeltagande kvinnor som deltagit i dessa intervjuer som obildade och tärande. De tycks ses som människor som inte ska förvänta sig något annat än det som majoritetssvenskar med låga arbetslivsintentioner, kort utbildning eller sociala handikapp har att vänta sig. För vissa av dessa kvinnor är det kanske rätt nivå, men för andra är det en ren kränkning.

Avslutningsvis vill vi dock säga, att kanske är vi för hårda i vår kritik. Kanske skulle vi dra andra slutsatser om vi också intervjuat möjliga arbetsgivare och andra parter inom näringslivet, fackförbund och eventuella arbetskamrater, om hur de ser på arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till kvinnor med invandrabakgrund. Vill de att åtgärderna ska förändras? Vill de medverka till att även den del av befolkningen som vi här kallar kvinnor med invandrabakgrund ska konkurrera om arbetstillfällena och utforma det moderna arbetslivet på samma villkor som andra?

## Referenser

- Alvesson M & K Sköldbberg [1994] *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur, Lund
- Anthias F & N Yuval-Davis [1992] *Racialized boundaries*, Routledge, London
- Arbetsmarknadsstyrelsens hemsida [www.ams.se](http://www.ams.se)
- Arbetsmarknadsstyrelsens informationscenter. Personlig information (2000-04-04) samt informationsblad om arbetslivsutveckling (ALU). Ams allmänna råd för tillämpning av förordningen (1997:1277) om arbetslivsutveckling.
- Argyris C [1957] *Personalcity and organization*, Harper & Row, New York
- Bohan J S [1993] Regarding gender. Essentialism, constructionism, and feminist psychology. I Gergen M M & S N Davis (red) *Toward a new psychology of gender* (sid 31–47), Routledge, London
- Bourdieu P & L J D Wacquant [1992] *An invitation to reflexive sociology*, The University of Chicago press, Chicago
- Burr V [1995] *An introduction to social constructionism*, Routledge, London
- Connell R W [1993] *Gender & Power*, Polity Press, Cambridge
- Crawford, M & R Unger [2000] *Women and gender. A feminist psychology. Third edition*, Mc Graw Hill, London
- Dagens Nyheter* [2000] "Integrationsverket kan skrotas" 4 februari 2000.
- Dagens Nyheter*[2000] "Ökad invandring räddar välfärden", 16 februari 2000.
- Dagens Nyheter* [2000] "Vi behöver en miljon nya invandrare", 15 mars 2000.
- Dagens Nyheter* [2000] "Ny lag pressar arbetslösa till jobb", 29 mars 2000.
- Denzin N,K & Y, S Lincoln [1994]. *Handbook of qualitative research*, Sage: Thousand Oaks.
- Edwards D & J Potter [1992] *Discursive Psychology*, Sage, London
- Fine M & J Addelston [1996] Containing questions of gender and power: The dicursive limits of 'sameness' and 'difference'. I Wilkinson S *Feminist social psychologies. International perspectives* (s 66-86), Open University Press, Buckingham
- Fine M, L Weis, L C Powell & L M Wong [1997] *Off white. Readings on race, power, and society*, Routledge, London
- Foucault M [1998] *The will to knowledge. The history of sexuality: I*, Penguin Books, Middlesex
- Gardell B [1982] "Scandinavian research on stress in working life" *International Journal of Health services*, nr 12, s 31-41.

- Grace G [1998] Critical policy scholarship: Reflexions on the integrity of knowledge and research. I Sharlock G & J Smyth (red) *Being reflexive in critical educational and social research* (s 202-217), Falmer Press, London
- Hage J [1995] Post-Industrial Lives. New demands, new prescriptions. I Howard A (red) *The changing nature of work* (s 485-512), Jossey-Bass Publ, San Francisco
- Hare-Mustin R T & J Marecek [1990] *Making a difference. Psychology and the construction of gender*, Yale University Press, New Haven
- Harré R & P Stearns [1995] *Discursive psychology in practice*, Sage, London
- Higginbotham E B [1992] "African-American women's history and the metalanguage of race" *Journal of Women on Culture and Society*, nr 17, s 251-274.
- hooks B [1991] *Yearning: Race, gender, and cultural politics*, South End Press, Boston
- Howard A [1995] *The changing nature of work*, Jossey-Bass, San Francisco CA
- IVA [1992] "Arbetsvetenskapen i det framtida arbetet. Hur utnyttja forskningen på bästa sätt", Thomsson, H (red) Ingenjörsvetenskapsakademien, Stockholm.
- Jaffe D T & C D Scott [1998] Rekindling work commitment and effectiveness through a new work contract. I Gowing M K, J D Kraft & J C Quick (red) *The new organizational reality* (s 185-205), American Psychological Association, Washington
- Kanpol B [1998] Where was I? Or was I? I Sharlock G & J Smyth (red) *Being reflexive in critical educational and social research* (s 191-201), Falmer Press, London
- Karasek R W [1979] "Job demands, job decision latitude and mental strain: Implications for job redesign" *Administrative Science Quarterly*, nr 24, s 285-308.
- Karlsson G [1995] Psychological qualitative research from a phenomenological perspective. Almqvist & Wiksell international, Göteborg.
- Kommunstyrelsens utlåtande (1998:202) Stockholms stad.
- Kvale, S [1997] *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur, Lund.
- Lennerlöf L [1991] *Människan i arbetslivet*, Allmänna Förlaget, Stockholm
- Lundh C & R Ohlsson [1999] *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*, SNS Förlag, Kristianstad
- Martinson S [1999] "Aktivare användning av arbetslöshetsersättningen - en uppföljning" forskningsrapport 1999:7, IFAU- Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- McHugh M C, R D Koeske & I H Frieze [1986] "Issues to consider in conducting non-sexist psychological research: A guide for researchers" *American Psychologist*, nr 41, s 879-90.



- McLean Parks J, D H Kidder & D G Gallagher [1998] "Fitting square pegs into round holes: mapping the domain of contingent work arrangements onto the psychological contract" *Journal of Organizational Behaviour*, nr 19, s 697-730.
- Millikens F & L L Martins [1996] "Searching for common threads: Understanding the multiple effects of diversity in organisational groups" *Academy of Management Review*, nr 21, s 402-433.
- Pfeffer J [1997] *New directions for organization theory. Problems and prospects*, Oxford University Press, New York
- Potter J & M Wetherell [1998] *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*, Sage: London
- Powell L C [1997] "The achievent (K)not: Whiteness and Black underachievement" I Fine M, L Weis, L C Powell & L M Wong *Off white. Readings on race, power, and society* (s 3-12), Routledge, London
- QSR NUD\*IST 4 [1997] *Software for qualitative data analysis Rev 4*, Scolari, Sage publications software, Australia
- Regeringens proposition [1997/98:16], *Sverige, framtiden och mångfalden från invandrarpolitik till integrationspolitik*.
- Steiner R [1986] *Kunskapsteori*, Antroposofiska bokförlaget, Stockholm
- Shields S A & J J Crowley [1996] Appropriating questionnaires and rating scales for a feminist psychology: A multi-method approach to gender and emotion. I Wilkinson S *Feminist social psychologies. International perspectives* (s 218-232), Open University Press, Philadelphia
- Thomsson H & A Mohl [1998] "'Svensk-turkiska' kvinnor i mötet med svenskt arbetsliv - berättelserna om oberoendet, tryggheten och språket" *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, nr 4, s 271-290.
- Thomsson H [1996] *Women's opportunities for well-being. Studies of women's work, leisure and health-related behaviour patterns*, doktorsavhandling, Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Thomsson H [1998] "En fråga om underordning. En analys av möjligheter till välbefinnande hos kvinnor med utländsk bakgrund" rapport nr 102, Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Thomsson H [1998] *Anpassningens pris. Kvinnors liv i vård och vardag*, Gothia, Stockholm
- Thomsson H, S Lindroth, A Mohl & A Tengbjer [1999] "Integrering, vila eller lärande? En rapport om kvinnocenter i Sverige" rapport nr 108, Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.

- Unger R K [1995] Cultural diversity and the future of feminist psychology. I H Landrine (red) *Bringing cultural diversity to feminist psychology* (s 413-431), American Psychological Association, Washington
- Ura 1999:5, *Arbetsmarknaden för invandrare*, Ams Utredningsenhet, Arbetsmarknadsstyrelsen.
- Walkerdine V [1996] Working-class women: Psychological and social aspects of survival. I Wilkinson S *Feminist social psychologies. International perspectives* (s 145-162), Open University Press, Philadelphia
- Weedon C [1997] *Feminist practice and poststructuralist theory*, Blackwell, Oxford
- Weiss R S [1994] *Learning from strangers. The art and method of qualitative interview studies*, The free press, New York
- Wicker H-R [1997] *Rethinking nationalism & ethnicity. The struggle for meaning and order in Europe*, Berg, Oxford
- Vroom V H [1964] *Work and motivation*, John Wiley, New York
- Åhlund A [1997] The quest for identity: Modern strangers and new(old ethnicities in Europe. I H-R Wicker (red) *Rethinking nationalism & ethnicity. The struggle for meaning and order in europe* (s 91-109), Berg, Oxford
- Ödman P-J [1994] *Tolkning Förståelse Vetande. Hermeneutik i teori och praktik*, Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm